

เอกสารคำสอน

รายวิชา 2750670 พื้นฐานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

สาขาวิชาการศึกษาอกระบบโรงเรียน

ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2557

คำนำ

เอกสารคำสอนรายวิชา 2750670 พื้นฐานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่จัดทำขึ้นนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนรายวิชาดังกล่าวได้ใช้ประกอบการเรียนเพื่อจะได้มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ 1. ความรู้พื้นฐานการศึกษาตลอดชีวิตความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย แนวคิดพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ประวัติและพัฒนาการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทย ลักษณะและรูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทย การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยกับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม และแนวโน้มของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทย

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารคำสอนนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน ผู้มีความสนใจในการศึกษานอกระบบโรงเรียนทุกท่าน

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
บทที่ 1 ความรู้พื้นฐานการศึกษาตลอดชีวิต	1
บทที่ 2 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย	22
บทที่ 3 แนวคิดพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย	33
บทที่ 4 ประวัติและพัฒนาการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษา ตามอัธยาศัยในประเทศไทย	44
บทที่ 5 ลักษณะและรูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษา ตามอัธยาศัย	71
บทที่ 6 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษา ตามอัธยาศัยในประเทศไทย	94
บทที่ 7 การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยกับ การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม	123
บทที่ 8 แนวโน้มของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ในประเทศไทย	137
บรรณานุกรม	143

บทที่ 1

ความรู้พื้นฐานการศึกษาตลอดชีวิต

ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต

เมื่อศึกษาความหมายของ “การศึกษาตลอดชีวิต” ตั้งแต่เริ่มนำคำนี้มาเข้าสู่ระบบการศึกษาของประเทศต่างๆ ในโลกจนถึงปัจจุบัน จากแนวคิดของนักการศึกษาหลายๆ ท่าน ได้แก่ ยูเนสโก (UNESCO, 1968) ฟอร์ (Faure, 1972) แอปส์และไฮมสตรา (Apps and Hiemstra, 1972) เดฟ (Dave, 1973, 1975) ลองกรอง (Lengrand, 1975) เดฟ และคนอื่นๆ (Dave and others, 1977) ครอพเลย์ (Cropley, 1977) ครอพเลย์ และเดฟ (Cropley and Dave, 1978) ปีเตอร์สัน (Peterson, 1979) แอปส์ (Apps, 1985) จาร์วิส (Jarvis, 1986, 1987) แกลเบรียท (Galbraith, 1992) โกวิท วรพิพัฒน์ (2532) และสุนทร สุนันท์ชัย (2532) พบว่า มีการเรียกการศึกษาตลอดชีวิตอยู่ 2 แบบคือ Lifelong education และ Lifelong learning (การเรียนรู้ตลอดชีวิต คำ 2 คำ นี้ใช้ในความหมายที่ใกล้เคียงกันมาก ซึ่งถ้าพิจารณาในภาพรวมแล้ว จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง

นักการศึกษาบางท่านกล่าวว่า การให้ความหมายของคำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” นั้น มีคำที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 คำ คือ ชีวิต (Life) ตลอดชีวิต (Lifelong) และการศึกษา (education) หรือการเรียนรู้ (learning)

คำว่า “life” หรือ “ชีวิต” นั้น อาจมองในแง่ของพัฒนาการของมนุษย์ในแต่ละช่วงชีวิต ความเจริญเติบโต ความเปลี่ยนแปลง นอกจากนั้น ชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้องกับสังคม ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา จิตวิทยา ศาสนา การเมือง ฯลฯ

คำว่า “lifelong” หรือ “ช่วงชีวิต” นั้น อาจมองในแง่ช่วงเวลาของชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่เกิดจนตายบุคคลมีพัฒนาการในแต่ละช่วงวัย และต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในแต่ละช่วงอายุ

คำว่า “education” กับ “learning” หรือ “การศึกษากับการเรียนรู้” มีความคล้ายคลึงกันมาก

คำว่า “การศึกษา” (education) กับคำว่า “การเรียนรู้” (learning) นี้ได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้คำอธิบายไว้ว่า ทั้ง 2 คำนี้มักจะใช้แทนกันหรือใช้ในความหมายเดียวกัน แต่ถ้าวิเคราะห์ค่อนข้างลึกซึ้งจะพบว่า พอจะแยกให้เห็นความแตกต่างได้บ้าง กล่าวคือ

นักการศึกษาที่ใช้คำว่า “lifelong education” และ “lifelong learning” ต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ต้องการให้บุคคลได้เรียนรู้ตลอดชีวิตของเขา เรียนรู้้อย่างเหมาะสมเพื่อจะได้พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง เพียงแต่อาจจะมีจุดเน้นต่างกัน กล่าวคือ นักการศึกษาที่ใช้ “lifelong education” นั้น ท่านมองในแง่ของการที่จะให้แนวทาง มองในแง่ของผู้จัดเตรียมกระบวนการจัดประสบการณ์อย่างไร หรือจะจัดการศึกษาอย่างไร นั่นเอง จึงจะให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้้อย่างเหมาะสมตลอดชีวิตของเขา ส่วนนักการศึกษาที่ใช้คำว่า “lifelong learning” นั้น ท่านจะมุ่งเน้นมาที่ตัวผู้เรียนโดยละการจัดการศึกษาไว้ในฐานที่เข้าใจ จะเน้นในส่วนของผู้เรียนว่าหลังจากมีผู้จัดการศึกษาให้แล้ว ผู้เรียนจะเรียนรู้้อย่างไร และเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างไร หรือในลักษณะใด ซึ่งก็คือ เป้าหมายปลายทางเดียวกันนั่นเอง

นอกจากพิจารณาคำสำคัญที่เป็นองค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิตแล้ว นักการศึกษาบางท่านยังวิเคราะห์การศึกษาตลอดชีวิต ว่าเป็นการศึกษาที่มีการผสมผสานใน 2 มิติ คือ

1. การผสมผสานในแนวตั้ง มิติดังนี้ ครอพลิ และเดฟ (Cropley and Dave, 1978) มองว่าการศึกษามีความจำเป็นทุกช่วงชีวิตของบุคคล บุคคลควรได้รับการศึกษาทุกช่วงเวลาตลอดชีวิตของเขา การศึกษาในโรงเรียนเป็นเพียงช่วงหนึ่งของชีวิต การศึกษาในโรงเรียนไม่เพียงพอที่จะครอบคลุมความต้องการของชีวิตทั้งหมดได้ ช่วงชีวิตที่ยาวนานที่สุดของบุคคล ก็คือ ช่วงชีวิตหลังจากจบจากโรงเรียนไปแล้ว เพราะฉะนั้น การศึกษาจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต และการศึกษาที่มีความสำคัญแก่บุคคลมาก ก็คือ การศึกษาจากภายนอกโรงเรียน เช่น การศึกษาจากเพื่อน จากครอบครัว จากชุมชน จากการทำงาน เป็นต้น การศึกษาจำเป็นสำหรับทุกช่วงอายุ และควรจะใช้หลายวิธีการ หลายกระบวนการ

2. การผสมผสานในแนวนอนหรือแนวราบ มิติดังนี้ นักศึกษามองว่า การศึกษากับชีวิต เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน การศึกษาการเรียนรู้ควรจะประสานกันหลายๆ ส่วน ทั้งในโรงเรียนและแหล่งอื่น ๆ ในสังคม การศึกษาควรจะผสมผสานระหว่างการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาในลักษณะอื่น ๆ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับชีวิต แหล่งที่จะให้การเรียนรู้ควรจะเป็นลักษณะของเครือข่าย ซึ่งจะผสมผสานรูปแบบและแหล่งการเรียนรู้ทั้งหมดที่มีในชุมชน และสัมพันธ์กับชีวิตจริง

ต่อไปนี้จะขอยกตัวอย่างคำจำกัดความของการศึกษาตลอดชีวิตที่ให้ไว้โดยนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน

ยูเนสโก (UNESCO, 1968 : 20) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ไว้พอสรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตนั้น ได้นำมาใช้ในเชิงของการให้การศึกษาต่อเนื่องแก่ผู้ที่ออกจากโรงเรียนแล้ว หรืออาจจะเรียกว่า ผู้ที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่เป็นเวลานาน แต่ในปัจจุบันนี้ ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตจะครอบคลุมกว้างขวางกว่า กล่าวคือ จะครอบคลุมกระบวนการจัดการศึกษาในภาพรวมเป็นการจัดการศึกษาที่จะสนองความต้องการทางการศึกษาของแต่ละบุคคลและของกลุ่ม จะครอบคลุมตั้งแต่การศึกษาสำหรับเด็กไปจนถึงการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่อย่างเป็นทางการต่อเนื่อง การศึกษาสำหรับเด็กต้องมีการทบทวนและปรับปรุงใหม่ การศึกษาจะไม่สิ้นสุดลงที่การสอบและการได้รับประกาศนียบัตรจากสถาบันการศึกษา แต่ควรจะเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปตลอดชีวิต ในทางกลับกันความสามารถของผู้ใหญ่ในการเรียนรู้ ในการรับการฝึกอบรม ในการพัฒนาสติปัญญา จิตใจ วัฒนธรรม ก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพและขอบเขตของการศึกษาที่ได้รับเมื่อเป็นเด็กหรือวัยรุ่น

เดฟ (Dave, 1973 : 14) กล่าวคือ การศึกษาตลอดชีวิต พอสรุปได้ว่า คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” มาจากคำที่เป็นพื้นฐาน 3 คำ คือ “ชีวิต” (life) “ตลอดชีวิต” (lifelong) และ “การศึกษา” (education) ความหมายของแต่ละคำจะช่วยให้รวมความหมายและขอบเขตของการศึกษาตลอดชีวิต คำว่า “ชีวิต” และ “การศึกษา” นั้นค่อนข้างจะมีความซับซ้อนและมีความหมายได้หลายแนว ในแต่ละสังคม แต่ละประเทศ แต่ละช่วงเวลา ก็อาจให้ความหมายแตกต่างกันออกไป นอกจากนั้น คำว่า “การศึกษากับการเรียนรู้” ก็จะทำให้คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” และ “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” มีความหมายต่างกันไป ส่วนคำว่า “ตลอดชีวิต” “lifelong” เป็นคำที่บ่งบอกถึงช่วงเวลาของการศึกษาเรียนรู้ เพราะฉะนั้น การศึกษาตลอดชีวิต จึงเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเมื่อชีวิตนั้นเริ่มขึ้นและสิ้นสุดเมื่อชีวิตสิ้นสุดลง การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาและกิจกรรมในทุกๆ ช่วงชีวิต

ฟอว์ (Faure, 1972) กล่าวถึง การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ว่า การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาทุกลักษณะ ทุกรูปแบบ เป็นการศึกษาโดยรวมทั้งหมด ไม่ว่าจะมองการศึกษาในส่วนตัว ๆ หรือการศึกษาลักษณะใดล้วนเป็นการศึกษาตลอดชีวิตทั้งสิ้น การศึกษาตลอดชีวิตไม่ได้เป็นระบบการศึกษา แต่เป็นหลักการจัดการ ซึ่งรวมการศึกษาทุกระบบ ทุกหน่วย ทุกแหล่งไว้ด้วยกันทั้งหมด และเป็นการพัฒนาการศึกษาในทุกส่วน

ปีเตอร์สัน (Peterson, 1979) กล่าวถึง “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” (Lifelong Learning) และ “การศึกษาตลอดชีวิต” (Lifelong education) สรุปได้ว่า “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลตลอดช่วงชีวิตของเขาอันเป็นผลมาจากกระบวนการพัฒนาสติปัญญา สังคม และบุคคล การเรียนรู้ตลอดชีวิตไม่ได้ครอบคลุมเฉพาะการศึกษาของผู้ใหญ่ แต่เป็นการศึกษาสำหรับทุก ๆ ช่วงของชีวิตตั้งแต่แรกเกิด การศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา ไปจนถึงผู้สูงอายุ เกิดขึ้นตั้งแต่เกิดจนตาย ส่วน “การศึกษาตลอดชีวิต” (Lifelong education) หมายถึง กระบวนการของการจัดโอกาสทางการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของมนุษย์

สุนทร สุนันท์ชัย (2534) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong education) ว่าหมายถึง การจัดการกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ดังนั้น จึงมีลักษณะดังนี้

1. เป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคล
2. เป็นการจัดการที่มีการวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองเต็มศักยภาพ
3. เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง
4. ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งแบบในระบบ (Formal) นอกกระบบ (Nonformal) และไม่เป็นทางการหรือตามอัธยาศัย (Informal)

การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นการศึกษาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์จากเกิดจนตายมุ่งพัฒนามนุษย์ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันและพัฒนาต่อเนื่องให้เต็มศักยภาพของบุคคลแต่ละคน เป็นการศึกษาที่เกิดจากแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งการเรียนรู้ทุกชนิดทั้งในระบบนอกกระบบและไม่เป็นทางการ การศึกษาประเภทต่าง ๆ จึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต เช่น การศึกษาก่อน วัยเรียน ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา การศึกษาหลังวัยเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การศึกษานอกกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษา เหล่านี้เป็นเพียงประเภทย่อย ๆ ของการศึกษาตลอดชีวิต เพราะการศึกษาตลอดชีวิตนั้นเป็นผลรวมของการศึกษาทุกประเภทที่บุคคลได้รับจากเกิดจนตาย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า “การศึกษา

ตลอดชีวิต หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต”

ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาตลอดชีวิต (สำนักบริหารการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย 2553) ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า “การศึกษาตลอดชีวิต หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต”

จากคำจำกัดความจากนักศึกษาหลาย ๆ ท่าน และองค์กรที่เกี่ยวข้องดังกล่าว สามารถสรุปความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตได้ ดังนี้ คือ การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง ผลรวมของการศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิตของบุคคลและพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล การศึกษามีได้สิ้นสุดลงเมื่อบุคคลเรียนจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น การศึกษาที่ได้รับจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต เป็นเพียงพื้นฐานสำหรับการแสวงหาและการพัฒนาการศึกษาขั้นต่อ ๆ ไป เพียงแต่รูปแบบของการศึกษาที่บุคคลจะได้รับหรือแสวงหาในช่วงที่พ้นจากวัยเรียนมาแล้วนี้ อาจจะเป็นรูปแบบอื่นที่แตกต่างจากการศึกษาที่เคยได้รับในระบบโรงเรียน การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาทุกรูปแบบทุกวิธีการ ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาแบบไม่เป็นทางการจากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและสังคม และเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตและผสมผสานกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของบุคคล

ความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิต

จากการศึกษาข้อคิดข้อเขียนซึ่งสะท้อนแนวคิดและประสบการณ์ของนักการศึกษา หลาย ๆ ท่านจากหลายประเทศ ตั้งแต่เริ่มนำการศึกษาตลอดชีวิตเข้ามาสู่ระบบการศึกษาของประเทศจนถึงปัจจุบัน อาจสรุปถึงความจำเป็นของการที่ต้องมีการศึกษาตลอดชีวิตได้ ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในภาพรวม เนื่องจากทุกภูมิภาคของโลกมีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม วิทยาการ

เทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้ต่างมีผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่หยุดนิ่งและนับวันจะซับซ้อนมากขึ้น จึงเป็นความจำเป็นที่ประชาชนไทยทุกคนทุกกลุ่มอายุจะต้องได้รับความรู้ ได้ข้อมูลข่าวสารอยู่เสมอ เพื่อที่จะรู้ให้เท่าทัน ให้สามารถปรับตัว ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมท่ามกลางสภาพความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

2. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ อาชีพการงาน ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเป็นประเทศเกษตรกรรม แต่ก็มีแรงงานบางส่วนที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรม นอกจากนั้น ยังมีการทำธุรกิจการค้ากับประเทศต่าง ๆ เมื่อเศรษฐกิจของโลกมีการเปลี่ยนแปลงก็ย่อมมีผลกระทบมาถึงประเทศไทยในลักษณะต่าง ๆ เช่น การนำเทคโนโลยีมาใช้แทนแรงงานคน ตลาดแรงงานต้องการผู้ที่มีความรู้ มีทักษะเฉพาะทางมากขึ้น คนงานบางส่วนต้องออกจากงาน มีการแข่งขันในการประกอบอาชีพสูง สถานประกอบการจำนวนมากต้องปิดลงอย่างกระทันหัน เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทางด้านการจำหน่ายผลผลิตทางเกษตรกรรมก็มีการแข่งขันกันสูงมาก เหตุดังกล่าวทำให้ประชาชนที่ประกอบอาชีพการงานต้องพัฒนาความรู้และทักษะอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถพัฒนาอาชีพ และปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์

3. การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ข้อมูลข่าวสารของประชาชน วัฒนธรรมจากประเทศอื่นเผยแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็ว ความเป็นอยู่ของประชาชนเปลี่ยนจากการพึ่งพาอาศัยกันเป็นแบบพึ่งพาตนเอง มีการแข่งขันเอาวัดเอาเปรียบกันมากขึ้น ทำให้มีผู้ด้อยโอกาสในสังคมมาก มีปัญหาทางสังคม วัฒนธรรม และความเป็นอยู่เกิดขึ้นมากมาย เพราะฉะนั้นบุคคลทุกเพศทุกวัยจึงมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับความรู้ข้อมูลอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาได้ เฝ้าปัญหา และหาทางแก้ไขได้อย่างเหมาะสม สามารถอยู่ในสังคมที่มีการแข่งขันได้ สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับผู้อื่นในทุกสถานการณ์ได้

4. การเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครอง ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครอง การบริหาร และการพัฒนาชุมชนและสังคมของตน ประชาชนจะมีส่วนร่วมในเรื่องดังกล่าวได้ดั่งนั้น จะต้องมีข้อมูลข่าวสาร มีความรู้ดั่งนั้น การได้มีโอกาสรับข่าวสาร ได้รับความรู้อยู่เสมอ จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประชาชนทุกคน

5. ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยี วิทยาการและเทคโนโลยีได้รับการพัฒนาให้มีความก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง การติดต่อสื่อสาร การคมนาคม การรับข้อมูลข่าวสาร เป็นไปอย่างรวดเร็ว ด้วยระบบสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย ประชาชนในโลกสามารถติดต่อกันได้เสมอใน

โลกไร้พรมแดน จึงทำให้ประชาชนของประเทศต่าง ๆ และจำเป็นจะต้องเรียนรู้ จะต้องติดตามให้ทัน มิเช่นนั้นก็จะไม่สามารถสื่อสารกับประชาคมโลก หรือรับความรู้ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ได้

6. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ประชากรของประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทย มีอายุยืนยาวขึ้น ทำให้มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นเมื่อเทียบกับจำนวนเด็กแรกเกิด กลุ่มประชากรส่วนใหญ่ของประเทศจึงมิใช่ประชากรวัยเด็กถึงวัยรุ่นเช่นแต่ก่อน แต่กลับเป็น วัยทำงาน เรื่อยมาจนถึงวัยสูงอายุซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประชากรเหล่านี้ยังจำเป็นต้องดำเนินชีวิต ต้อง ประกอบอาชีพ (ผู้สูงอายุบางส่วนยังต้องประกอบอาชีพ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึง มีความ จำเป็นที่จะต้องจัดการศึกษาให้แก่บุคคลเหล่านี้ เพื่อให้สามารถพัฒนาอาชีพ ประกอบอาชีพมีรายได้ ปรับปรุงความเป็นอยู่ พัฒนาคุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ที่ เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงชีวิต

7. ข้อจำกัดของระบบการศึกษาเดิม ระบบการศึกษาที่ผ่านมายังมีข้อจำกัดหลายประการ ทำให้ประชาชนได้รับโอกาสการเรียนรู้ไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะผู้ยากจน ผู้อยู่ในชนบทยังเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องปรับระบบการศึกษาเพื่อ จะเอื้อโอกาสให้แก่ผู้ยากจน ผู้ด้อยโอกาส ซึ่งยังมีอยู่เป็นจำนวนมากในสังคมไทย แม้เขาจะพ้นวัย เรียนแล้ว จะประกอบอาชีพแล้ว จะสูงอายุแล้ว ให้ได้มีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อจะปรับตัวอยู่ใน สังคมได้อย่างมั่นคงขึ้น

ความเป็นมาของการศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาตลอดชีวิตเกิดขึ้นในสังคมมานานพร้อม ๆ กับการเกิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ เพราะ การศึกษากับชีวิตเป็นสิ่งที่คู่กัน เพียงแต่ยังไม่ได้มีใครนำมากล่าวถึงอย่างจริงจัง แต่อันที่จริงแล้ว แนวคิด และการปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตมีมายาวนานในทุกสังคม

ครอบครัวเป็นสถาบันแห่งแรกที่ทำให้การศึกษาแก่บุคคล โดยเฉพาะในสังคมที่ประชาชนมี ความเป็นอยู่แบบครอบครัวขยายนั่น นอกจากเด็ก ๆ และบุคคลในครอบครัวจะได้เรียนรู้จากพ่อแม่ แล้ว พี่ ป้า น้า อา ผู้สูงอายุในครอบครัวจะเป็นผู้บรมสั่งสอนให้ความรู้ให้ประสบการณ์ ให้แนวใน การดำเนินชีวิตให้คำแนะนำอยู่ตลอดเวลา ดังเช่น ผู้แทนจากประเทศต่างๆ จากเอเชียและแอฟริกา ในการประชุม Lifelong Education School and Curriculum in Developing Countries ที่ เมืองฮัมบวร์ก เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1974 (UNESCO, 1974) กล่าวว่า ครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญ

ในสังคมที่ทำให้เกิดการศึกษาลดชีวิต ผู้สูงอายุจะให้คำแนะนำอบรมให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดแก่สมาชิกในครอบครัว สมาชิกแต่ละคนจะได้เรียนรู้จากกันและกัน นอกจากนั้น ในสมัยที่ยังไม่มีสถาบันการศึกษา ยังไม่มีสถาบันวิชาชีพอย่างกว้างขวาง ครอบครัวก็ยังเป็นสถานฝึกวิชาชีพแก่บุตรหลาน บุตรหลานจะมีความรู้มีประสบการณ์ในวิชาชีพที่พ่อแม่ญาติพี่น้องประกอบอยู่ สามารถสืบทอดอาชีพนั้น ๆ ได้ แม้ในปัจจุบันในหลายชุมชนก็ยังคงเป็นเช่นนี้อยู่

ถัดมาจากครอบครัว แหล่งที่จะให้การศึกษาแก่บุคคล ก็คือ ชุมชน บุคคลจะได้เรียนรู้แนวการประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกัน การทำกิจกรรมร่วมกันจากสังคมตลอดชีวิต การสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ในสมัยที่ยังไม่มีสถาบันการศึกษาหรือมีบ้าง แต่ยังไม่กว้างขวาง ชุมชนก็นับได้ว่าเป็นแหล่งให้ความรู้ ให้ประสบการณ์ ทางด้านอาชีพแก่บุคคลในชุมชนเช่นกัน และประชาชนในชุมชนก็สามารถยึดถือเป็นอาชีพเลี้ยงชีวิตได้สืบมา

สถาบันในสังคมอีกแห่งหนึ่งที่เป็นแหล่งให้ความรู้ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่บุคคลในสังคมมาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ สถาบันศาสนา นอกจากศาสนาแต่ละศาสนาจะมีคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอยู่ไม่น้อย เช่น การพัฒนาสติปัญญา การพัฒนาตนเอง การศึกษาหาความรู้ การใช้สติปัญญา เผชิญกับสถานการณ์ และแก้ปัญหาต่าง ๆ แล้ว ในทางปฏิบัติบุคคลได้เรียนรู้คำสอนของศาสนาแล้วนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เช่น ผู้แทนจากประเทศมาเลเซีย จากการประชุม Lifelong Education ที่เมืองฮัมบวร์ก ปี 1974 (UNESCO, 1974) กล่าวว่า ในประเทศมาเลเซีย ทั้งผู้ใหญ่และเด็กได้ศึกษาศาสนาและนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาของ เดฟ และสเคเยอร์ (Dave, R.H. and Skager, R.,1977) สรุปได้ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับ Lifelong Education ดูเหมือนจะเริ่มขึ้นครั้งแรกในลักษณะของการเชื่อมโยงกับกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) โดยได้อ้างถึง เจสซัพ (Jessup, 1969) ว่าได้กล่าวถึงรายงานของ Adult Education Committee of the Ministry of Reconstruction ในปี ค.ศ. 1919 ซึ่งสรุปได้ว่า การศึกษาผู้ใหญ่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวอังกฤษ และควรจะต้องจัดให้ครอบคลุมทั่วถึง และจัดเป็นกระบวนการตลอดชีวิต นักการศึกษาทั้ง 3 ท่าน ยังกล่าวว่า แนวความคิดที่ควรจัดการศึกษาผู้ใหญ่อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตนี้คงปรากฏในอเมริกาด้วย ดังเช่นในปี ค.ศ. 1934 ได้มีการจัดตั้งศูนย์การศึกษาต่อเนื่อง (Continuing Education Centre) ขึ้นเป็นแห่งแรกที่มหาวิทยาลัยมิเนโซต้า นอกจากนั้นแนวความคิดนี้ก็พบในฝรั่งเศส แต่ฝรั่งเศสใช้คำว่า Permanent Education

เดฟ และสเคเยอร์ (Dave and Skager, 1977) กล่าวว่า คำว่า การศึกษาตลอดชีวิตโดยลำพังนั้นเกิดขึ้นเมื่อไรระบุแน่นอนได้ยาก แต่พบว่า UNESCO ได้นำคำนี้มาใช้ในการกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินงานตั้งแต่ประมาณต้นปี ค.ศ. 1963 เป็นต้น

องค์กรการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ได้ให้ความสนใจกับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมาเป็นเวลานาน และนับเป็นองค์กรที่ได้มีบทบาทในการส่งเสริมสนับสนุนให้แนวคิดนี้ไปสู่การปฏิบัติในประเทศต่าง ๆ ดังจะเห็นได้ว่า ในปี ค.ศ. 1960 (UNESCO) ได้จัดประชุมนานาชาติ ว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ หรือ World Education on Adult Education ที่กรุงมอนทรีออล ประเทศแคนาดา ในการประชุมนี้ได้มีการกล่าวถึงและให้ความสำคัญแก่การศึกษาตลอดชีวิตเป็นครั้งแรก

ในช่วงต่อมา UNESCO ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตมาโดยตลอด เช่น ในการประชุมใหญ่สามัญครั้งที่ 15 ประมาณช่วงปลาย ค.ศ. 1960 ถึงต้น ค.ศ. 1970 UNESCO ได้เลือกให้ “การศึกษาตลอดชีวิต” เป็นเรื่องหลักเรื่องหนึ่งในบรรดา 12 เรื่อง ที่จะต้องนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ และแนวทางปฏิบัติในประเทศสมาชิกต่อไป จากนั้นก็ได้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้นักการศึกษาได้ทำการค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ ทิศทาง แนวปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิตอย่างกว้างขวาง เช่น ในปี ค.ศ. 1970 UNESCO ได้จัดพิมพ์หนังสือชื่อ An introduction to Lifelong Education ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาค้นคว้าของนักการศึกษา และสมาชิกในคณะกรรมการของ UNESCO ชื่อ พอล ลองกรอง (Paul Lengrand) การเผยแพร่แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตนี้ได้นำเสนอในปี ค.ศ. 1970 UNESCO จัดประชุมใหญ่สามัญครั้งที่ 17 ได้มีการเสนอรายงานของคณะกรรมการระหว่างชาติว่าด้วยการพัฒนา การศึกษา (International Commission on the Development of Education) ชื่อ Learning to be : The World of Education Today and Tomorrow ซึ่ง เอ็ดการ์ ฟอว์ (Edgar Faure) อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของฝรั่งเศสเป็นประธานจัดทำเอกสารฉบับนี้ ในเอกสารหรือรายงานฉบับนี้ให้แนวคิดสรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตเท่านั้นที่จะทำให้คนเป็นคนที่สมบูรณ์ ในชีวิตนั้นบุคคลจะต้องเผชิญกับข้อจำกัดต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การให้การศึกษาเพียงช่วงเดียวนั้น ไม่เป็นการเพียงพอที่จะทำให้คนเป็นคนที่สมบูรณ์ได้ จะต้องเป็นการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต ข้อเสนอแนะที่สำคัญของรายงานฉบับนี้คือ (Faure, 1972 : 182)

“...ขอเสนอให้การศึกษาตลอดชีวิตเป็นแนวคิดหลักสำหรับการวางนโยบายทางการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ทั้งประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนาในอนาคตที่จะมาถึงนี้”

“การนำแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตไปสู่การปฏิบัตินั้น จะมีวิธีการที่มากมายหลากหลายพอ ๆ กับที่เรามีหลากหลายประเทศอยู่ในโลกนี้ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราคำนึงมากที่สุด ส่งเสริมมากที่สุด ก็คือ การตัดสินใจนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้แนวทางที่จะนำความคิดนี้ไปสู่ผลสำเร็จในทุก ๆ ประเทศในโลก แม้แต่ประเทศที่ยังไม่ได้เริ่มตระหนักถึงแนวคิดนี้ก็ตาม”

หลังจากนั้นมา ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกก็ได้เริ่มนำแนวคิดและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตนี้ไปพิจารณากำหนดแนวทางที่เหมาะสมสำหรับประเทศของตนต่อไป

สำหรับ UNESCO ได้สนับสนุนส่งเสริมเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นว่ามีการศึกษาวิจัยเพื่อสรุปแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตจากมุมมองของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน การจัดทำเอกสารเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตในบริบทต่าง ๆ ออกมาเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1972 เป็นต้นมา เช่น การศึกษาตลอดชีวิตกับการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษาตลอดชีวิตกับชุมชน เป็นต้น นอกจากนั้น ก็ยังมีการประชุมสัมมนาเพื่อหาแนวทางในการนำแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตไปสู่การปฏิบัติ เช่น การประชุมนานาชาติเรื่อง Lifelong Education, Schools and Curricula in Developing Countries ในปี ค.ศ. 1974 ฮอวส์ (Hawes, H.W.R., UNESCO Institute for Education, 1975)

ในสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 เป็นต้นมา ได้เริ่มมีการกล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตอยู่บ้างแล้ว ดังปรากฏในเอกสารวิชาการต่าง ๆ อยู่บ้าง อันที่จริงแล้วสหรัฐอเมริการได้มีกฎหมายส่งเสริมการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 1917 และปี ค.ศ. 1920 ซึ่งนับว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2537) แต่ยังไม่ได้ปรากฏคำว่า การศึกษาตลอดชีวิต จนกระทั่งปี ค.ศ. 1956 รัฐสภาสหรัฐอเมริกาได้อนุมัติกฎหมายอุดมศึกษาพร้อม ๆ กับกฎหมายประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ในส่วนของกฎหมายอุดมศึกษานั้น นอกจากจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับ “โครงการบริการชุมชนและการศึกษาต่อเนื่อง” แล้ว ในกฎหมายฉบับนี้ยังมีเรื่องของการเรียนรู้ตลอดชีวิตแยกไว้ต่างหากเป็นอีกส่วนหนึ่งด้วย (สุนทร สุนันท์ชัย, 2537)

ในปี ค.ศ. 1976 รัฐสภาสหรัฐได้ออกกฎหมายการศึกษาตลอดชีวิตโดยตรง ชื่อว่า Lifelong Education Act หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า กฎหมายมอนเดล (Mondale Bill) ซึ่งเรียกตามชื่อของวุฒิสมาชิก วอลเตอร์ มอลเดล ซึ่งต่อมาได้เป็นรองประธานาธิบดี ซึ่งเป็นผู้เสนอกฎหมายนี้ (สุนทร

สุนันท์ชัย 2534 : 7) กฎหมายนี้ได้สนับสนุนการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต การค้นคว้าวิจัย การตั้งศูนย์ข้อมูลการศึกษาตลอดชีวิตขึ้นที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน และตั้งสถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning Institute) ขึ้นที่มหาวิทยาลัยเวน (Wayne State University) เมืองดีทรอยท์

ในประเทศสหราชอาณาจักรพบว่า ได้มีการกล่าวถึง คำว่า การศึกษาตลอดชีวิต มานานกว่า 50 ปีแล้ว ดังที่คณะกรรมการว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education Committee) ของประเทศสหราชอาณาจักร ได้กล่าวว่า (จอห์น โลว์ อ้างถึงใน สุนทร สุนันท์ชัย, 2534)

“... ข้อสรุปที่จำเป็น ก็คือ การศึกษาผู้ใหญ่จะต้องไม่ถือว่าเป็นสิ่งฟุ่มเฟือยสำหรับบุคคลพิเศษบางคนหรือเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับชีวิตรุ่นหนุ่มสาวช่วงสั้น แต่จะต้องถือว่าเป็นความจำเป็นของชาติอันถาวรไม่สามารถจะแยกได้จากความเป็นพลเมืองของคนทุกคน ด้วยเหตุนี้จึงควรจัดให้เป็นการทั่วไปและตลอดชีวิต...”

สำหรับประเทศในเอเชียและแอฟริกา มีความเป็นมาของการศึกษาตลอดชีวิต ดังนี้ (Hawes, H.W.R., 1975)

ในประเทศอินโดนีเซีย หลังจากที่ได้รับแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตซึ่งเป็นแนวคิดหลักในการประชุมของ UNESCO เมื่อปี ค.ศ. 1972 แล้ว แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตได้ถูกนำไปเป็นแนวคิดหลักในการปรับปรุงและปฏิรูประบบการศึกษาของประเทศอินโดนีเซีย ตั้งแต่แผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 1 (ระหว่างปี ค.ศ. 1969-1973) และแผนพัฒนาฉบับที่ 2 (ค.ศ. 1974-1978) เป็นต้นมา และได้ยึดแนวคิดนี้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สำนักงานพัฒนาการศึกษายาใต้ กระทรวงศึกษาและวัฒนธรรมได้ทำหน้าที่ในการประสานงานและจัดทำหลักสูตรสำหรับการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบโรงเรียน และได้มีความพยายามที่จะเชื่อมโยงกับการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัยด้วย

ประเทศอัลจีเรีย แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตได้นำมาสู่การปฏิบัติอย่างชัดเจนในแผนพัฒนาระยะ 4 ปี ฉบับที่ 1 (ระหว่าง ค.ศ. 1970-1973) ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นแนวคิดหลักสำหรับกำหนดนโยบายทางการศึกษา ดังที่แสดงให้เห็นในทางปฏิบัติคือ ได้จัดให้มีระบบการศึกษา และการฝึกอบรมสำหรับเด็กและผู้ใหญ่ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนควบคู่ไปกับการศึกษาในระบบโรงเรียน มีการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนลงไปสู่ท้องถิ่น มีการประสานเชื่อมโยงกันระหว่างการศึกษาใน และนอกระบบ

โรงเรียน จากนั้นมาได้มีหน่วยงานหลายหน่วยงานรับผิดชอบ และจัดกิจกรรมทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ได้มีการกระจายโอกาสทางการศึกษาผ่านสื่อ สิ่งพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ จัดโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้ที่พลาดโอกาสเมื่ออยู่ในวัยเรียน เป็นต้น

ประเทศแทนซาเนีย แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตได้รับการขานรับอย่างแข็งขัน เช่นเดียวกันตั้งแต่ปลาย ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา ประธานาธิบดีเนยเรเร (Nyerere) ของประเทศ แทนซาเนีย นับได้ว่าเป็นทั้งนักบริหารและนักการศึกษา ท่านได้มีแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง (Education for Self-Reliance) โดยได้จัดทำเป็นเอกสารออกมาในปี ค.ศ. 1967 ซึ่งในช่วงนั้นนโยบายทางการศึกษาของแทนซาเนียมุ่งเน้นอย่างมากในการจัดการศึกษาให้ผสมผสาน และครอบคลุมทั้งในแนวนอนและแนวตั้งถือเป็นการศึกษาสำหรับบุคคลในทุกช่วงอายุหรือการศึกษาตลอดชีวิต และให้เชื่อมโยงการศึกษาทุกรูปแบบระหว่างโรงเรียนกับเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะ 5 ปี ระหว่าง ค.ศ. 1969-1974 ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการนำแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตมาสู่การปฏิบัติในช่วงนั้น คือ โรงเรียนอุจามา (Ujama School) ในหมู่บ้านอุจามา โรงเรียนนี้ ตั้งขึ้นเพื่อบริการคนในชุมชนทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ตามแนวคิดของประธานาธิบดีเนยเรเร โรงเรียนทุกโรงเรียนควรจะเป็นฟาร์มด้วย (คือ ผู้เรียนจะเรียนและปฏิบัติเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของเขา เรื่องที่สัมพันธ์กับชีวิต กับการประกอบอาชีพของเขา และในโรงเรียนจะประกอบไปด้วยคนในชุมชน คือ ชาวนา เด็ก นักเรียน และครูอาจจะเป็นชาวนา หรือเป็นคนในชุมชนนั่นเอง

ความเป็นมาของการศึกษาตลอดชีวิตของประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยนั้น ในทางปฏิบัติการศึกษาตลอดชีวิตเกิดขึ้นมานานแล้ว ในสมัยที่ยังไม่มีโรงเรียน การศึกษาจะเป็นลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัยและการศึกษานอกโรงเรียน ในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น การศึกษาจะเกิดขึ้นที่บ้าน วัด และวัง ที่บ้านบิดามารดาจะอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการสื่อสาร กริยามารยาท ความประพฤติปฏิบัติ และทักษะวิชาชีพของครอบครัว เด็กชายจะถูกส่งไปเรียนที่วัดเพื่อเรียนอ่าน-เขียน และศาสนา ส่วนลูกเจ้าขุนมูลนาย จะถูกส่งไปเรียนกับเจ้านายในวัง เรียนที่สำนักราชบัณฑิต เพื่อให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี เรียนภาษา วรรณคดี นอกจากนั้นก็อาจมีการฝึกอาชีพเฉพาะซึ่งจะฝึกตามสำนักอาชีพต่าง ๆ เช่น แพทย์ โหราศาสตร์ การป้องกันตัว การศึกษามีขึ้นสำหรับบุคคลทุกช่วงอายุ คือ เมื่อเป็นเด็กชาย หากไม่เรียนที่วัดหรือสำนักต่าง ๆ เมื่อประกอบอาชีพก็จะเรียนรู้จากการทำงาน การประกอบอาชีพจาก

คำแนะนำบอกเล่าของผู้มีประสบการณ์มากกว่า เช่น จากครอบครัว เพื่อนบ้าน จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้สูงอายุ ก็จะเรียนรู้จากกันและกัน โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้จากขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อของสังคม และเรียนรู้จากศาสนา ซึ่งอันที่จริงแล้วขนบธรรมเนียมประเพณีนี้จะเป็นแหล่งให้ความรู้และประสบการณ์แก่บุคคลทุกวัน

ถึงแม้ว่าจะมีการปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนาน แต่คำว่า การศึกษาตลอดชีวิต ยังไม่ปรากฏอย่างเป็นทางการ

กระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชการที่ 5 ในปี พ.ศ. 2427 จึงได้มีโรงเรียนแห่งแรกสำหรับราษฎรขึ้น การศึกษาจึงเปลี่ยนแปลงมาเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้น การศึกษาที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการนี้เป็นการศึกษาสำหรับบุคคลที่อยู่ในวัยเรียน คือ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงอุดมศึกษา ยังไม่มีการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่อย่างเป็นทางการ จนกระทั่ง พ.ศ. 2483 จึงได้มีการจัดตั้งหน่วยงานกองการศึกษาผู้ใหญ่ รับผิดชอบจัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่ ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่า มีการจัดการศึกษาสำหรับคนวัยอื่นบ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่มีการกล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิต

ในด้านแผนการศึกษาแห่งชาติ ได้เริ่มมีแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรก ซึ่งเรียกว่าโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 แต่ดังกล่าวถึงเฉพาะการศึกษาของบุคคลในวัยเรียนเท่านั้น ต่อมาปีโครงการการศึกษาปี พ.ศ. 2445 พ.ศ. 2456 พ.ศ. 2458 พ.ศ. 2464 พ.ศ. 2475 พ.ศ. 2494 จนกระทั่งแผนการศึกษา พ.ศ. 2494 จึงได้มีการบรรจุการศึกษาผู้ใหญ่ไว้ในแผนการศึกษา ต่อมาเป็นแผนการศึกษา พ.ศ. 2503 ในช่วงนี้รัฐได้จัดให้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น เป็นแผนระยะ 5 ปี และในแต่ละแผนจะมีแผนพัฒนาการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของแผนแต่ละระยะด้วย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 อยู่ในช่วง พ.ศ. 2504-2509 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2510-2514 ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 ซึ่งแผนการศึกษา พ.ศ. 2503 นี้ได้ถูกใช้มาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ซึ่งมีแผนพัฒนาการศึกษาอยู่ในนั้นด้วย ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 3 ในช่วงนี้มีการขยายการจัดการศึกษาผู้ใหญ่อย่างกว้างขวาง ปรากฏว่าประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือ และคำแนะนำในการจัดการศึกษาจาก UNESCO พอสมควร

ในปี พ.ศ. 2520 ได้มีแผนการศึกษาฉบับใหม่ โดยปรับจากแผนการศึกษา พ.ศ. 2503 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 นี้ได้มีการกล่าวถึง “การศึกษาตลอดชีวิต” เป็นครั้งแรก โดยได้กล่าวไว้ตั้งแต่ความมุ่งหมายของการศึกษาว่า “การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต” ใน

แผนการศึกษาฉบับนี้การศึกษาในระบบโรงเรียนครอบคลุม ตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา เช่นเดียวกับแผนการศึกษาฉบับก่อน ๆ แต่สิ่งที่แตกต่างคือ เปลี่ยนคำว่าการศึกษาผู้ใหญ่มาเป็นการศึกษานอกโรงเรียนและเป็นการจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้กับคนทุกช่วงอายุ

ในส่วนของนโยบายการจัดการศึกษาก็ได้กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตว่า รัฐพึงเร่งรัดและสนับสนุนการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อให้บุคคลมีโอกาสดำเนินการศึกษาตลอดชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่มีโอกาสเป็นอันดับแรก ดังนโยบายในข้อ 14 และข้อ 18 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ แผนการศึกษา 2520) ดังนี้

“14 รัฐพึงจัดและสนับสนุนการศึกษานอกโรงเรียนในลักษณะต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลได้รับการศึกษาตลอดชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอันดับแรก”

“18 การศึกษาตามนัยแห่งแผนพัฒนาการศึกษานี้ เป็นสิ่งที่จะต้องทำต่อเนื่องกันตลอดชีวิต ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียน”

นโยบายของแผนการศึกษาฉบับนี้ เน้นการจัดการศึกษาให้ครอบคลุมบุคคลทุกเพศ ทุกวัย มุ่งความเสมอภาคทางการศึกษา และจัดการศึกษาให้เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต ถือว่าการศึกษตลอดชีวิตเป็นแนวคิดหลักในการจัดการศึกษา

จากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ได้มีการกล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตอย่างกว้างขวาง ทั้งในแผนพัฒนาการศึกษา ทั้งในนโยบายพัฒนาการศึกษา ในการประชุมสัมมนาต่าง ๆ และได้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งประเทศไทยได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (ปรับปรุง พ.ศ. 2545) ในพระราชบัญญัติการศึกษานี้ได้ถือว่าการศึกษตลอดชีวิตเป็นหลักในการจัดการศึกษาของประเทศ ดังที่ได้ระบุไว้ในมาตรา 8 ว่า (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2542) “มาตรา 8 การศึกษาให้ยึดหลัก ดังนี้

- (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนั้นยังมีรายละเอียดอีกมากมายซึ่งเป็นแนวปฏิบัติสำหรับการศึกษตลอดชีวิต ทำให้เกิดการดำเนินงานอย่างกว้างขวาง หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2551 รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งทำให้การศึกษานอกระบบและ

การศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งเป็นองค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิตได้รับความสำคัญมากขึ้นเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมากขึ้นในปี พ.ศ. 2554 รัฐบาลได้จัดทำร่างพระราชบัญญัติการศึกษาตลอดชีวิตซึ่งให้แนวทางในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของประเทศ

จากรายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้น จะพบว่า การศึกษาตลอดชีวิต ในทางปฏิบัตินั้นได้เกิดขึ้นมาเป็นเวลายาวนานแล้วในแต่ละประเทศ แต่ได้เริ่มนำมากล่าวถึงและมาจัดทำแนวนโยบายเพื่อการปฏิบัติอย่างเป็นทางการกลางศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะในช่วงปี 1960-1970 เป็นต้นมา คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” ได้ถูกยอมรับและนำสู่แนวปฏิบัติอย่างกว้างขวางในแต่ละประเทศทั่วโลก ทั้งในอเมริกา ยุโรป ออสเตรเลีย เอเชีย และแอฟริกา ในแต่ละประเทศมีนโยบายในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต มีองค์กรรับผิดชอบในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับขยายตัวอย่างกว้างขวาง จากนั้นเป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบันทุกประเทศ ทุกภูมิภาคทั่วโลก มีการศึกษาตลอดชีวิตเป็นกรอบ เป็นแนวความคิดหลักในการจัดการศึกษาและถือว่าการศึกษาตลอดชีวิตเป็นปรัชญาสำหรับการจัดการศึกษาของสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดังเช่นปัจจุบัน

หลักการของการศึกษาตลอดชีวิต

จากการประมวลแนวความคิด หลักการ ข้อเขียนของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่านที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิต ได้แก่ ลองกรอง (Lengrand, P., 1970) ฟอร์ และคณะ (Faure, E. and others, 1972) เดฟ (Dave, R.H., 1973) ฮอวส์ (Hawes, 1975) โนลส์ (Knowles, 1975) ครอพเลย์ (Cropley, 1977, 1980) สเคเยอร์ (Skager, 1978) ไฮเนาท์ (Hainaut, 1981) คแนพเพอร์ และครอพเลย์ (Knapper and Cropley, 1991) สุนทร สุนันท์ชัย (2534) จากแนวคิดของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน ดังกล่าวมาแล้ว สามารถสรุปหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตได้ ดังนี้

1. การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ การศึกษามีความจำเป็นสำหรับบุคคลในทุกช่วงชีวิตไม่ว่าบุคคลจะอยู่ในวัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ หรือวัยสูงอายุกี่ตาม การศึกษาเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเอง สามารถเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ และจะช่วยให้บุคคลมีความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต มีความรู้ในการประกอบอาชีพ พัฒนาอาชีพ

สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น สามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตอยู่ในสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างเหมาะสม

2. บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ความสามารถในการเรียนรู้ใน

การรับการศึกษาของบุคคลนั้นมิได้จำกัดเพียงแค่ว่าเมื่อบุคคลอยู่ในวัยเรียน คือ ช่วงวัยเด็ก วัยรุ่น และ วัยผู้ใหญ่ ตอนต้น เท่านั้น บุคคลที่อยู่ในวัยอื่น ๆ เช่น วัยผู้ใหญ่ ตอนกลาง หรือ วัยสูงอายุก็น่าจะสามารถจะเรียนรู้ได้ แม้ว่าในทางจิตวิทยาจะกล่าวถึงพัฒนาการของร่างกายมนุษย์ว่าเมื่อ บุคคลมีอายุมากขึ้น พัฒนาการทางร่างกายจะเป็นไปในทางลดลง แต่นั่นมิได้หมายความว่าบุคคลจะ เรียนรู้ไม่ได้ เพียงแต่ว่าผู้จัดกิจกรรมการศึกษาจะต้องจัดกิจกรรมให้เหมาะสมและสอดคล้องกับ สภาพพัฒนาการตามวัยของเขา ความสนใจ และความต้องการของเขา และช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่ เขา

3. การศึกษามีได้สิ้นสุดลงเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือสถาบัน การศึกษา

โดยทั่วไปมักจะเป็นที่เข้าใจว่าการศึกษาลึ้นสุดลงเมื่อบุคคลเรียนจบการศึกษาระดับใดระดับหนึ่งแล้ว ซึ่งนับเป็นความเข้าใจที่ยังไม่ถูกต้อง การศึกษาจากโรงเรียนหรือจากมหาวิทยาลัยนั้นเป็นเพียงส่วน หนึ่งของชีวิตซึ่งเป็นช่วงเวลาสั้นมาก หลังจากนั้นบุคคลจะต้องออกมาเผชิญกับโลกของชีวิตจริง ภายนอกโรงเรียนซึ่งเป็นเวลายาวนานหลายเท่านัก ในช่วงหลังของชีวิตนี้ ความรู้ที่ได้รับมาจาก สถาบันการศึกษาก็อาจนำมาใช้ได้บ้าง แต่ไม่เพียงพอ บุคคลยังต้องเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อให้สามารถ ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เข้ามาในทุกช่วงชีวิต

4. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมด การศึกษาตลอดชีวิต

ครอบคลุมการศึกษาทุกประเภท ทุกระดับ นักการศึกษาได้แบ่งประเภทของการศึกษาที่มีอยู่ใน ปัจจุบันนี้ออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ 3 ประเภท คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบ และการศึกษาแบบไม่เป็นทางการหรือการศึกษาตามอัธยาศัย

5. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่มีการผสมผสานกันทั้งในแนวตั้งและ แนวนอน

มิติที่ 1 การผสมผสานในแนวตั้ง หมายถึง การพิจารณาถึงช่วงชีวิตของบุคคลตั้งแต่ เกิดจนตาย บุคคลจะต้องผ่านช่วงชีวิตในวัยต่าง ๆ ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ การศึกษามีความ จำเป็นสำหรับทุกวัยทุกช่วงอายุตลอดชีวิต เพราะฉะนั้นบุคคลจึงควรได้รับการศึกษาโดยตลอด และ

การศึกษาที่จัดให้แต่ละช่วงอายุควรมีความสัมพันธ์เกื้อหนุนกัน เช่น การศึกษาพื้นฐานควรจะต้องและเตรียมผู้เรียนให้มีพื้นฐานด้านต่าง ๆ มีความพร้อมสำหรับการศึกษาในระดับต่อ ๆ ไป

สำหรับมิติที่ 2 การผสมผสานกันในแนวนอนหรือแนวราบนั้น นักการศึกษาพิจารณาที่แต่ละวัย แต่ละช่วงอายุบุคคล การศึกษากับชีวิตเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน ดังนั้น ในช่วงวัยหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะได้รับการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาตนในทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และทัศนคติ เพื่อจะช่วยให้บุคคลได้พัฒนาอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น การศึกษาที่ควรจัดให้ควรเป็นการศึกษาทุกประเภทหรือทุกรูปแบบจากทุกแหล่งความรู้ผสมผสานกัน

6. การศึกษาตลอดชีวิตเน้นความเท่าเทียมกันของโอกาสทางการศึกษา การที่จะให้บุคคลได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้นั้น หน่วยงานผู้รับผิดชอบจะต้องหามาตรการที่จะช่วยให้ทุกคนได้รับโอกาสอย่างเสมอภาคกัน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในเมืองหรือชนบท กลุ่มเป้าหมายที่มีฐานะดีหรือยากจน กลุ่มเป้าหมายที่มีพื้นฐานการศึกษาสูงหรือต่ำ กลุ่มเป้าหมายที่มีอาชีพแน่นอนหรือผู้ว่างงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้ด้อยโอกาส

7. การศึกษาตลอดชีวิตควรมีความยืดหยุ่นและหลากหลาย การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในเรื่องกฎเกณฑ์ ระเบียบต่าง ๆ มีความยืดหยุ่นทั้งในด้านเนื้อหา วิธีเรียน เวลาเรียน สถานที่เรียน

8. การศึกษามีความเป็นประชาธิปไตยหรือให้อิสระแก่ผู้เรียน เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกได้ตัดสินใจตามความพร้อมความสามารถ ตามความสนใจ ตามความสะดวกของเขาเอง ไม่ควรกำหนดว่าทุกคนต้องศึกษาในสิ่งเดียวกัน กลุ่มเป้าหมายควรมีอิสระในการเลือกเรียนในสิ่งที่เขาสนใจ

9. สร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ การสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ มีความจำเป็นมากที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้ การสร้างแรงจูงใจนั้นต้องเริ่มที่การให้ความรู้ การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง การชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการศึกษาที่มีต่อบุคคลในทุกช่วงชีวิต การสร้างแรงจูงใจอาจต้องใช้หลากหลายวิธีการ

10. ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้ บุคคลจะศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้ จะต้องรู้วิธีแสวงหาความรู้ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ มีเครื่องมือในการหาความรู้ ต้องให้เรียนรู้วิธีเรียน learning how to learn เนื้อหาความรู้มีการเปลี่ยนแปลง มีการพัฒนาอยู่เสมอ ไม่

นานความรู้ที่กลุ่มเป้าหมายได้รับก็จะล้าสมัย แต่ถ้าเขารู้วิธีที่จะหาความรู้เพิ่มเติมเขาก็จะเป็นผู้ทันเหตุการณ์

11. ให้ศึกษาเรียนรู้เรื่องของชีวิตและสภาพปัญหาที่ต้องเผชิญในชีวิตจริง

เนื่องจากเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ก็คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน กลุ่มเป้าหมาย ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีการดำรงชีวิตที่ดี มีอาชีพที่มั่นคง สามารถเผชิญปัญหาและความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น สิ่งที่จะจัดให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ ควรเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ ควรเป็นสภาพการณ์และปัญหาที่เขาจะต้องเผชิญในชีวิตจริง

12. บ้านเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาตลอดชีวิต บ้านนับเป็นสถานที่

แห่งแรกที่เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาตลอดชีวิต และเป็นแหล่งที่จะให้ความรู้แก่บุคคลสืบเนื่องต่อไปทุกช่วงอายุ

13. ชุมชนมีบทบาทสำคัญ แหล่งที่จะให้ความรู้แก่บุคคลถัดจากบ้านมา ก็คือ

ชุมชนหรือสังคม เด็กจะได้เรียนรู้จากกลุ่มเพื่อน จากเพื่อนบ้าน จากกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในสังคม จากประเพณีวัฒนธรรม สถาบันศาสนา กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มการเมือง สถานประกอบการ สาธารณชน สถานที่ทำงานในลักษณะต่างๆ เป็นต้น

14. การศึกษาตลอดชีวิตจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

สถาบันการศึกษาเป็นเพียงแหล่งการเรียนรู้ส่วนหนึ่งเท่านั้น และลำพังสถาบันการศึกษาไม่อาจทำให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต ดังนั้น จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรท้องถิ่น สถาบันศาสนา ฯลฯ ร่วมมือกันจัดการศึกษาตลอดชีวิต

15. การศึกษาตลอดชีวิตเน้นการจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลพึ่งตนเองได้ มนุษย์

ต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อจะเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อที่จะแก้ปัญหา ในสมัยก่อนมนุษย์ต้องเรียนรู้เพื่อที่จะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมรอบตัว เพื่อให้มีอาหารและให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ในสมัยต่อมา มนุษย์ก็ยังเผชิญกับสภาพปัญหาต่าง ๆ มีความซับซ้อนมากขึ้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ตลอดเวลาเพื่อเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

องค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิต

การที่จะให้บุคคลได้รับการศึกษาตลอดชีวิต หรือได้รับการศึกษาทุกช่วงชีวิตอย่างต่อเนื่อง นั้น จะอาศัยเพียงการศึกษาระบบโรงเรียนเท่านั้นไม่เพียงพอ เพราะบุคคลไม่สามารถศึกษาอยู่ในโรงเรียนได้จนตลอดชีวิตของเขา เขาต้องออกมาเผชิญกับสภาพชีวิตจริงภายนอกโรงเรียน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ที่เชื่อมต่อสภาพการณ์นอกโรงเรียน เชื่อมต่อเวลา และเหมาะสมกับสภาพการณ์ในแต่ละช่วงชีวิต จากการศึกษาข้อคิดข้อเขียนของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน เช่น เดฟ (Dave) แอกซิน (Axinn) โนลส์ (Knowles) ฮูล (Houle) ไรอัน (Ryan) คูมส์ (Coombs) ก่อ สวัสดิพาณิชย์ โกวิท วรพิพัฒน์ สุนทร สุนันท์ชัย เป็นต้น ได้แบ่งประเภทของการศึกษาที่บุคคลได้รับในปัจจุบันนี้ออกเป็น 3 ประเภท คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ และให้คำอธิบายการศึกษาแต่ละรูปแบบไว้ สรุปได้ ดังนี้

การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) หมายถึง การศึกษาที่จัดขึ้น โดยมีโครงสร้าง กฎ ระเบียบต่าง ๆ ค่อนข้างตายตัว เช่น ในเรื่องของการแบ่งระดับชั้นการเรียน การสอน ในเรื่องของอายุผู้เรียน ในเรื่องของการกำหนดหลักสูตร การกำหนดเวลาเรียนซึ่งส่วนใหญ่ต้องเรียนเต็มเวลา การมีเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวในการวัดและประเมินผล การใช้เวลาเรียนยาวนานเพื่อมุ่งเตรียมเยาวชนหรือผู้เรียนให้นำความรู้ไปใช้ในวันข้างหน้า การศึกษาในระบบโรงเรียนจะจัดให้แก่บุคคลในช่วงอายุที่กำหนดเท่านั้น การเรียนต้องเรียนต่อเนื่องจนจบหลักสูตร การเรียนการสอนเกิดขึ้นในสถานที่หรือสถาบันที่จัดขึ้นโดยเฉพาะ ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย

การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) หรือแต่เดิมนิยมเรียกว่า การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) (เพราะแต่เดิมนั้น จัดให้แก่ผู้ใหญ่เท่านั้น ผู้ใหญ่ที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาเมื่ออยู่ในวัยเรียน การศึกษานอกระบบ โรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้แก่ประชาชนทุกคน โดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ประชากรก่อนวัยเรียน ประชากรที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสเข้าศึกษาในระดับต่าง ๆ และประชากรที่มีอายุพ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียนไปแล้ว จนถึงสูงอายุโดยไม่จำกัดวัย เพศ พื้นฐาน การศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ ความสนใจ ฯลฯ โดยมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านความรู้ที่เป็นพื้นฐานแก่การดำรงชีวิต การอ่าน การเขียน ความรู้ทางด้านทักษะอาชีพ และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในเรื่องต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมและ

สิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความยืดหยุ่นทั้งด้านระยะเวลาเรียน หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล สถานที่เรียน ฯลฯ ผู้เรียนสามารถเข้าเรียนได้เมื่อมีความพร้อม หยุดเรียนได้เมื่อมีภาระความจำเป็น และกลับมาเรียนใหม่ได้เมื่อต้องการ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและสังคม หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษาประเภทนี้ไม่จำกัดเฉพาะสถาบันการศึกษา อาจจะเป็นหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

การศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ (Informal Education) หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการศึกษาที่บุคคลได้รับความรู้ ประสบการณ์ และทักษะต่าง ๆ โดยการเรียนรู้จากครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อม จากการดำรงชีวิตประจำวัน จากการพูดคุย สนทนา การสังเกต การเข้าร่วมในกิจกรรม การประกอบอาชีพการงาน โดยที่กิจกรรมเหล่านั้น อาจจะเป็นกิจกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้แก่บุคคลทั่ว ๆ ไป โดยไม่มีกลุ่มเป้าหมายที่เจาะจง ไม่มีหลักสูตรตายตัว ไม่มีเวลาเรียน ใครสนใจอ่าน ฟัง ดู ก็ได้ความรู้ไป หรืออาจไม่ได้เกิดขึ้นหรือจัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษา แต่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อื่น แต่กลับทำให้บุคคลได้รับความรู้โดยบังเอิญหรือโดยไม่ตั้งใจ เช่น การที่บุคคลไปเที่ยวสวนสาธารณะหรือสวนสัตว์แล้วบังเอิญได้รับความรู้เกี่ยวกับสัตว์และพรรณไม้ต่าง ๆ หรือเด็ก ๆ เรียนรู้คำศัพท์ใหม่ ๆ จากการพูดคุยกับเพื่อนกับคนในครอบครัว เด็กผู้หญิงเรียนรู้การทำอาหาร การดูแลบ้านเรือนจากการสังเกต และการช่วยแม่ทำงานบ้าน หรือบุคคลอาจเรียนรู้เรื่องของธรรมชาติ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ จากการฟังเพลงหรือจากการชมภาพยนตร์ เป็นต้น จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่ยกมาเป็นตัวอย่างไม่ว่าจะเป็นสวนสาธารณะ สวนสัตว์ การทำงานบ้านงานเรือนของแม่ เพลง ภาพยนตร์ หรือสื่อมวลชนชนิดอื่น ๆ เหล่านี้ ไม่ได้ถูกจัดทำหรือจัดสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการศึกษา แต่บางอย่างเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น การทำงานบ้านงานเรือนของแม่ หรือบางตัวอย่างจัดทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการพักผ่อนเพื่อการบันเทิง แต่สิ่งเหล่านั้นไปทำให้บุคคลเกิดความรู้ขึ้นโดยอัตโนมัติหรือโดยบังเอิญ การที่บุคคลได้รับความรู้โดยวิธีการดังกล่าวนี้ เรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัย

เมื่อพิจารณารายละเอียดของการศึกษาทั้ง 3 ประเภทแล้ว จะพบว่า การศึกษาทั้ง 3 ประเภทนั้น มีความเชื่อมโยงกัน จะแยกจากกันโดยอิสระได้ยาก การศึกษาในระบบโรงเรียนมีระบบแบบแผนมากที่สุด การศึกษาตามอัธยาศัยค่อนข้างจะไม่มีแบบแผน ไม่ได้ตั้งใจจัดให้กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนอยู่ระหว่างกลางจะจัดให้มีแบบแผน

อย่างการศึกษาในระบบบ้างก็ได้ หรือจะให้ยืดหยุ่นมากที่สุดแบบการศึกษาตามอัธยาศัยก็ได้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบมีความเกี่ยวโยงและสัมพันธ์กันมาก ในแต่ละช่วงชีวิตของบุคคล อาจจะได้รับการศึกษาทั้ง 2 หรือ 3 รูปแบบผสมผสานกันไป เพราะฉะนั้นการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ จึงเป็นองค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิต

บทที่ 2

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากคำกล่าวที่ว่า “โรงเรียนมิใช่เป็นแหล่งเดียวที่เราสามารถเรียนรู้ได้” จะเป็นความจริงมากขึ้นในสังคมยุคปัจจุบัน ยุคที่คนต้องเรียนรู้มากขึ้น และเรียนรู้ตลอดทุกช่วงวัยของชีวิต ยุคที่ทุกองค์กร ทุกหน่วยงาน หรือทุกสถานประกอบการต้องการสมาชิกที่มีความรู้เหมาะสมกับงานในตำแหน่งนั้น และยุคที่คนต้องเรียนรู้เพื่อนำความรู้มาใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาอาชีพและการดำเนินชีวิตของตน ดังนั้นการศึกษาของคนจึงมิใช่สิ้นสุดลงเมื่อคนก้าวพ้นรั้วโรงเรียน หรือการศึกษามีได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่ม เพศ หรือวัย หากแต่การศึกษาต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่ต้องการและสนใจสามารถเข้าเรียนได้ตามความจำเป็น และด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้นและพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง และได้รับความสนใจมากขึ้น ดังที่หลายคนเรียกว่าเป็นความหวังใหม่ทางการศึกษา

“การศึกษานอกระบบโรงเรียน” หรืออาจเรียกว่า “การศึกษานอกโรงเรียน” หรือ “การศึกษาอรูปนัย” ดังที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเคยใช้มาแล้ว บางประเทศใช้คำว่า “การศึกษาผู้ใหญ่” (Adult Education) ซึ่งหมายถึง กิจกรรมการศึกษาทุกประเภทที่จัดขึ้นสำหรับประชาชนวัยผู้ใหญ่ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน แต่ต่อมาหลายประเทศก็พลาดโอกาสการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงได้คิดชื่อ การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal education) ขึ้นมาเพื่อให้สามารถจัดบริการได้ครอบคลุมบุคคลทุกช่วงอายุ ดังนั้นคำว่า การศึกษานอกระบบ จึงเป็นคำที่นำมาใช้ในหลาย ๆ ประเทศ รวมทั้งประเทศไทยด้วย

คูลมส์ ได้นิยาม “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” ว่าเป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดไว้นอกระบบปกติที่ดำเนินการอยู่ โดยอาจจัดแยกออกไปต่างหาก หรือจัดให้เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของกิจกรรมที่ใหญ่กว่า ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการและความสนใจในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย (Coombs, 1971)

เป็นการยากที่จะนิยามคำว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” ให้เป็นที่พึงพอใจ และนักการศึกษาบางคนรู้สึกว่านิยามต่างๆ นั้นเป็นการกำหนดขอบเขตในการให้คำอธิบายมากกว่าจะอธิบายให้กระจ่างแจ้ง ทั้งนี้เพราะกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจำนวนมากและหลากหลาย หากกำหนดเพียงนิยามเดียวให้ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดย่อมเป็นการยาก นอกจากนั้นเมื่อเราถึงคำว่า

”การศึกษา” เรามักคิดผูกติดกับการเรียนในโรงเรียน ดังนั้นจึงต้องระมัดระวังในการกำหนดคำนิยาม เพื่อหลีกเลี่ยงการเข้าใจผิด หากใช้มิติต่าง ๆ ซึ่งเป็นบริบทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาจอธิบายได้ใน 6 มิติ คือ ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner-centered) หลักสูตรที่เป็นทางเลือก หลากหลาย และยืดหยุ่น (Cafeteria curriculum) ความสัมพันธ์อย่างเป็นกันเองของมนุษย์เป็นสิ่งจำเป็น (Informal human relationships are essential) การพึ่งพิงทรัพยากรในท้องถิ่น (Reliance on local resources) การนำไปใช้ประโยชน์ได้ในทันที (Immediate usefulness) และมีโครงสร้างที่เข้มงวด น้อยกว่าโรงเรียน (Low level of structure than schools) ([http://www/newpage11](http://www.newpage11))

สุมาลี สังข์ศรี (2544 ได้อธิบาย “การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน” ว่าหมายถึง การจัดการกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนปกติ เพื่อให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นประชากรนอกโรงเรียน ได้แก่ ประชากรก่อนวัยเรียน ประชากรที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสเข้าศึกษาในระดับต่าง ๆ ตลอดจนประชากรที่มีอายุพ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียนไปแล้ว จนถึงผู้สูงอายุ การจัดการกิจกรรมการศึกษาวัดดุประสงศ์ในการเรียนที่ชัดเจน โดยมีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย มีความยืดหยุ่นในเรื่องหลักสูตร เวลาเรียน สถานที่เรียน วิธีเรียน ในด้านผู้เรียน ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องอายุ อาชีพ พื้นฐานการศึกษา เน้นการเรียนเรื่องที่เป็นสภาพปัจจุบัน เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง มวลความรู้ ประสบการณ์ และกิจกรรมการศึกษา ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จัดให้บริการแก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใด มีอาชีพใด มีประสบการณ์อย่างไร ซึ่งบุคคลเหล่านั้นอาจจะไม่เคยได้ศึกษาเล่าเรียนในระบบโรงเรียนมาก่อนเลย หรืออาจศึกษาจากระบบโรงเรียนมาบ้างแต่ต้องออกกลางคัน หรือจบการศึกษาระดับหนึ่งแล้วแต่ไม่มีโอกาสศึกษาต่อด้วยเหตุผลและความจำเป็นต่าง ๆ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านที่จะเป็นพื้นฐานแก่การดำรงชีวิต การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณเบื้องต้น ความรู้ทางด้านทักษะการประกอบอาชีพ ตลอดจนความรู้และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นอย่างมาก เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและให้

สอดคล้องกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงมีความแตกต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งในด้านวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย รูปแบบการศึกษา ระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เนื้อหา หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน ผู้สอน สถานที่เรียน ระยะเวลาเรียน กระประเมินผลการเรียน และหน่วยงานผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษา การศึกษานอกระบบจะจัดบริการสำหรับกลุ่มเป้าหมาย ทุกวัยโดยไม่จำกัดอายุ พื้นฐานการศึกษา ประสบการณ์ ผู้สนใจสามารถรับบริการได้ทันทีเมื่อมีความพร้อม และเมื่อมีความจำเป็นต้องหยุดพักไว้ก่อน และกลับเข้ามาเรียนใหม่ได้เมื่อต้องการ เนื้อหา หลักสูตรจะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมเพื่อให้ผู้เรียนนำไปปรับใช้ในการดำรงชีวิต สถานที่เรียนไม่จำเป็นต้องเป็นที่โรงเรียน อาจเป็นที่บ้านผู้เรียน ศาลาวัด ที่อ่านหนังสือหมู่บ้าน หรือสถานที่อื่น ๆ ที่สะดวกเหมาะสม วิธีการเรียนการสอน และเวลาเรียนจะยืดหยุ่นตามความพร้อมของครูและผู้เรียน การวัดประเมินผลอาจไม่จำเป็นต้องเป็นการสอบ อาจประเมินจากการเข้าร่วมกิจกรรม หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบไม่จำเป็นต้องเป็นโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น อาจจะเป็นหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรท้องถิ่นก็ได้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2536)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 3 ระบบการศึกษา มาตรา 15 ได้ อธิบาย “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” ว่าเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพ ปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2542)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนเกิดขึ้นมาจากความเชื่อพื้นฐานหรือปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิตที่ว่า บุคคลได้รับการศึกษาอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษาไม่ได้จบลงเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น

ความหมายของการศึกษาตามอริยาศัย

ความเข้าใจที่หลากหลายเกี่ยวกับการศึกษาตามอริยาศัยสะท้อนลักษณะของการศึกษาตามอริยาศัยอย่างโดดเด่นประการหนึ่ง นั่นคือ ความเชื่อที่ว่าคนเราทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต และเป็นการเรียนรู้แบบเป็นระบบ-ทางการ และไม่มีระบบ-ไม่เป็นทางการ การศึกษาตามอริยาศัย

อาจเป็นการเรียนรู้ที่เกิดในการดำเนินชีวิต ในทุกขณะของการดำเนินชีวิต ดังนั้นจึงมีการถกเถียงว่า การศึกษาตามอัธยาศัยน่าจะไม่มี แต่เป็นเพียงการเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่คนเราสามารถปฏิบัติได้ นั่น เป็นประเด็นแรกของการศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยที่เป็นการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการที่ คนเราปะทะกับสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วตอบสนองต่อสถานการณ์นั้น เป็นการศึกษาที่ หมายถึง กระบวนการภายใน (inside out) ที่ปรุงแต่งให้คนเราให้การศึกษา (educate) ตัวเราเอง ให้รับรู้ รับทราบ และตอบโต้กับสถานการณ์นั้น ๆ ดังนั้น การศึกษาตามอัธยาศัยตามนัยนี้เป็น กระบวนการเรียนรู้ภายในตัวบุคคล

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นโครงการเรียนรู้ที่เป็นปัจจัยภายนอก (outside in เกิดจาก ความต้องการและการเลือกวิธีการรับรู้ และเรียนรู้ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่น การเรียนทำขนม หรือวาดรูปด้วยตนเอง หรือจากผู้รู้ จากตำรา จากสื่อ จากการซักถาม เป็นความตั้งใจและจงใจ (Intentional learning) แต่กำหนดวิธีการเรียนโดยผู้เรียนก็เป็นอีกลักษณะของการศึกษาตาม อัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยอีกลักษณะที่เป็นความเข้าใจของหลายสำนัก ได้แก่ การปฏิบัติ (to act หรือ to take action) ในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งนี้อาจมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา และ/หรือ อาจมีวัตถุประสงค์อื่นก็ได้ ส่วนมากผู้เรียนเข้าไปร่วมงานกับผู้ที่มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ ที่มี ปัจจัยอื่นเสริมทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ เป็นการลงมือปฏิบัติและผู้เรียนเกิดกระบวนการภายในเป็น การศึกษาตามอัธยาศัยอีกลักษณะ

อีกประการหนึ่ง การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศ และ ปัจจัยเกื้อในการเรียนรู้แก่ผู้ประสงค์จะเรียนรู้ในหลายลักษณะ เช่น สื่อต่าง ๆ แหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ บุคคล และสถานการณ์ต่าง ๆ ทำให้การศึกษาตามอัธยาศัยมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นลักษณะ สำคัญของการศึกษาตามอัธยาศัยเช่นกัน และประการสุดท้ายนี้เองที่ทำให้เกิดการศึกษิตตาม อัธยาศัยที่พ้องกับการศึกษารูปแบบอื่น คือ เป็นกระบวนการภายนอกที่มีการจัด และกระทำไว้ และสามารถอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาตามอัธยาศัย หรือ “การศึกษาที่ไม่เป็นทางการ” ตรงคำในภาษาอังกฤษว่า “Informal education” นั้น มีพัฒนา มาตั้งแต่อดีต ก่อนการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการซึ่งเป็นการดำเนินการจัดโดยผู้รู้ และต่อมาเป็น สถาบันที่เรียนว่า โรงเรียน เป็นการศึกษาในระบบก่อน แล้วจึงมีการเรียกการศึกษาที่เกิดในนัยของ

การเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต เพื่อเพิ่มพูนและสั่งสมประสบการณ์ว่าการศึกษตามอัยาศัย การเรียก ขานการศึกษาตามอัยาศัยจากสำนักการศึกษาต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับความเข้าใจและการจัดการศึกษา ต่าง ๆ เช่น เรียกว่าการศึกษาธรรมชาติวิสัย การศึกษาอุปนัย การศึกษาธรรมชาติวิสัย การเรียนรู้ ตามวิถีชีวิต และการเรียนรู้แบบที่อุบัติขึ้นและโดยบังเอิญ เป็นต้น (วิคินี ศิลตระกูล และอมรา ปฐภิญญโณบุญ, 2544) การศึกษาตามอัยาศัยเพิ่งมาแพร่หลายไม่นานมานี้เองเมื่อมีการพูดถึง “การศึกษาตลอดชีวิต” ในอดีตกล่าวกันว่า การศึกษาตามอัยาศัยมีมาตั้งแต่ในสังคมกรีกโบราณ ที่มีผู้ทำหน้าที่สอนแบบไม่เป็นทางการโดยการพูดและปฏิบัติ แต่ไม่ใช่ครูผู้สอนหนังสือ คนกลุ่มนี้เป็นผู้ คอยรับใช้ดูแลสมาชิกในครอบครัว เป็นผู้สอนความประพฤติ เรียกว่า Pedagogues ซึ่งต่อมากลาย มาเป็นคำว่า Pedagogy ที่หมายถึงศาสตร์แห่งการเรียน-การสอน เมื่อกรีกเริ่มก่อร่างแนวคิดและ ทฤษฎีการศึกษาต่าง ๆ การศึกษาตามอัยาศัยก็ได้รับการยอมรับและแพร่ไปสู่สังคมโรมและกลุ่ม ชาวอียิปต์ด้วย

เมื่อคริสต์ศาสนาเริ่มเผยแผ่ การเรียนการสอนแบบไม่เป็นทางการในโบสถ์ พร้อม ๆ กับ การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้น การศึกษาตามอัยาศัย ได้แพร่หลายไปในยุโรปและอังกฤษ โดยเน้นการสอนคริสต์ศาสนาแก่กลุ่มผู้ใหญ่ นักการศึกษาหรือผู้รับผิดชอบการศึกษาตามอัยาศัยยุค นั้น ก็คือ นักบวช นักเทศน์ (Preacher) การศึกษาตามอัยาศัยเริ่มแรกจึงเป็นการใช้บทพูด สนทนา การแลกเปลี่ยนความคิดและการสอนสั่งเพื่อการดำเนินชีวิต ที่มีใช้การแสวงหาความรู้แบบที่เกิดใน โรงเรียนที่เป็นการศึกษาในระบบ

ในศตวรรษที่ 19 การศึกษาตามอัยาศัยขยายตัวในรูปของการเสริมความรู้ในกลุ่มเยาวชน เกิดองค์กรเพื่อเยาวชน สถาบันเพื่อคนงานและโรงเรียนพิเศษ สถาบันศาสนา ห้องสมุด ห้องแสดงผล งานทางศิลปะ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ในงานเอ็กโป ซึ่งเป็นต้นกำเนิด การแสดงนิทรรศการต่าง ๆ และพิพิธภัณฑ์สถานในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ สโมสร ผู้ใหญ่ วิทยาลัยของคนทำงาน และโปรแกรมการศึกษาต่อเนื่องที่จัดโดยมหาวิทยาลัย และนิคมที่พัก อาศัยที่มีผู้อพยพ และตั้งถิ่นฐานใหม่ในดินแดนไกลโพ้น เช่น สหรัฐอเมริกาและทวีปอเมริกาใต้

การศึกษาตามอัยาศัยในเวลาต่อมาได้รับการพัฒนาจากนักการศึกษาคนสำคัญ เช่น เพส ตาลอสซี (Pestalozzi) และ เฮอริเบิร์ต (Herbert) ตลอดจนนักปฏิวัติสังคม เช่น รูสโซ (Rousseau) บันทิกของ Pestalozzi เขียนว่า “ในท้องถิ่นเล่นของทุก ๆ คราวเรื่อนั้นเป็นที่รวมของสรรพสิ่ง ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาของมนุษย์ที่แท้จริง” นั่นคือ การศึกษาตาม

อรรถศาสตร์ที่เป็นสภาพธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเรา แนวคิดนี้ทำให้นักการศึกษาอื่น เช่น ฟร็อบเบล (Froebell) และมอนเตสซอรี (Montessori) และกลุ่มเพื่อนได้พัฒนาการเล่น (ของเด็ก สิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้ของคนในวัยต่างๆ มาผสมกับทฤษฎีจิตวิทยาการศึกษาของ เพียเจต์ (Piaget) ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1920 ที่เน้นการสร้างความรู้โดยผู้เรียนตามความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์ของดิวอี้ (Dewey) นักการศึกษาคนสำคัญอีกท่านหนึ่ง

ของดิวอี้ (Dewey) เชื่อว่าการสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ต้องสอดคล้องและเกิดจากการตีความสถานการณ์นั้นของผู้เรียนเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาจากประสบการณ์โดยลำพังยังไม่จัดเป็นการศึกษาตามอรรถศาสตร์ได้ จนกว่าผู้เรียนจะแสดงความเข้าใจและถ่ายทอดความเข้าใจกลับมาเอง การเรียนรู้จากประสบการณ์ไม่ใช่การตัดสินใจสิ่งใดผิด-ถูก ไม่มีความเป็นกลาง ไม่แยกอิสระจากสังคม ดังนั้นการศึกษาตามอรรถศาสตร์ที่อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงขึ้นอยู่กับสภาพทางสังคมของผู้เรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีจุดยืนทางการเมืองการปกครอง และความสนใจต่อชุมชน และขึ้นอยู่กับผู้เรียนมีโอกาสได้รับการศึกษาเพียงใดด้วย (Garrick, 1996)

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามอรรถศาสตร์เน้นเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์ ความรู้สึกที่มีต่อสังคม ชุมชน การสะท้อนความคิดผ่านการพูดคุย การอภิปรายแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Conversation-based) ซึ่งมีนักการศึกษาสำคัญนำมาพัฒนาเป็นแนวคิดเรื่องการศึกษิต่าง ๆ เช่น คาร์ล โรเจอร์ (Carl Rogers) พัฒนาเรื่องการสะท้อนความคิดและประสบการณ์ ลินเดอร์แมน (Linderman) พัฒนาแนวคิดเรื่องการให้คำปรึกษา และการร่วมกันแก้ไขปัญหาในการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้น นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาอีกหลายท่านได้พัฒนาแนวคิดและรูปแบบที่สามารถรวมเข้าเป็นส่วนของการศึกษาตามอรรถศาสตร์ เช่น เกรซ คอล (Grace Coyle) ที่เน้นการเรียนรู้ของกลุ่มที่ทำงานร่วมกัน และโจเซฟิน แม็คคลิสเตอร์บริว (Josephine MaclisterBrew) ที่สนใจงานสำหรับเยาวชน เป็นต้น

นักการศึกษาคนสำคัญที่มีส่วนในการพัฒนาการศึกษาตามอรรถศาสตร์อีกกลุ่มที่จัดเป็นกลุ่มที่มีความคิดก้าวหน้า เช่น เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) เน้นการสนทนา (Dialogue) และการแสวงหาแนวทางการสร้างมโนสำนึก (Consciousness) ไอวาน อิลิช (Ivan Illich) ผู้เน้นการสร้างสรรค์สังคม (Conviviality) และพยายามลดบทบาทการศึกษาในรั้วโรงเรียนลง (Deschooling) โดยเน้น

การศึกษาเพื่อการพัฒนาทักษะวิชาชีพ ล้วนส่งผลทางอ้อมแก่การศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งเป็นนวัตกรรมของการศึกษาในช่วงดังกล่าวอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม การศึกษาตามอัธยาศัยในช่วงนี้เริ่มแยกแนวปฏิบัติออกให้แตกต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่ยังคงเห็นได้ชัดถึงการมีสายโยงใยถึงความที่ไม่สามารถสะท้อนการศึกษาเพื่อมนุษย์ที่แท้จริงของการศึกษาที่มีอยู่ เกิดแนวคิดและรูปแบบใหม่ทางการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยชาวบ้านของเฮนรี มอริส (Henry Morris) ที่รวมวิทยาลัยหมู่บ้าน โดยรวมโรงเรียนในชุมชน คนที่มีความคิดใหม่ ๆ ในชุมชน สมาคมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน และบริการสำคัญ ๆ เช่น ห้องสมุด ศาสนาสถาบันขึ้นเป็นแหล่งการเรียนรู้จากในชุมชนขึ้น เมื่อแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตเริ่มเป็นที่กล่าวขวัญกันมาในช่วงทศวรรษ 1960-1970 รูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยถูกจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาที่มนุษย์สามารถเข้าถึงอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สุมาลี สังข์ศรี, 2544) โดยแยกการศึกษาพื้นฐาน ที่มีการกำหนดหลักสูตร ชั้นเรียน และอายุผู้เรียนว่าเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือการศึกษาอย่างเป็นทางการ (Formal Education และแยกการศึกษาที่ผู้เรียนไม่สามารถรับการศึกษาแบบปกติ อย่างเป็นทางการว่าเป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-Formal Education) โดยรวมการศึกษาผู้ใหญ่เข้าไว้ด้วย และการเรียนรู้ที่บุคคลได้รับความรู้ประสบการณ์ ได้สร้างเสริมเจตคติ ค่านิยม และทักษะต่างจากครอบครัว สิ่งแวดล้อม และประสบการณ์ ว่าเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education)

สำหรับประเทศไทย การศึกษาตามอัธยาศัยมีหลายความเข้าใจเช่นกัน แต่พัฒนาการของการศึกษาลักษณะนี้ยังอยู่ในระยะที่เพิ่งเป็นที่ยอมรับว่า มีการศึกษารูปแบบนี้ด้วยเช่นกัน ที่เด่นชัดคือ การศึกษาตามอัธยาศัยมีมาตั้งแต่สังคมเกิดขึ้น เนื่องจากการศึกษาของไทยแต่แรกเริ่มเกิดในครอบครัว และผู้รู้ในชุมชน โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนโบราณและแม้กระทั่งในชนบทปัจจุบัน เมื่อการศึกษาแบบตะวันตกที่มีระบบโรงเรียน และชั้นเรียนแพร่หลายขึ้น ก็ตั้งขึ้นที่บริเวณศูนย์กลางของชุมชน คือวัด ซึ่งยังคงเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนอยู่ แม้เมื่อมีการแยกโรงเรียนออกจากวัดแล้วก็ตาม

การศึกษาตามอัธยาศัยในบริบทของวัด ยังคงสภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามอัธยาศัยแบบไทย ๆ พิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย ล้วนเป็นลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัยของสังคมชนบทไทยอยู่มาก รวมทั้งการศึกษาตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นในวงสนทนาของชุมชนที่อาจใช้ลานวัดหรือไม่ก็ตาม ที่ยังหลงเหลือให้เห็นได้แก่ การ “โส” ของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ

“สภากาแฟ” ที่มีการถกเถียงและแลกเปลี่ยนข้อมูลของคนในชุมชนต่างก็มีปรากฏให้เห็นอยู่ แต่ยังไม่เรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัย ทั้ง ๆ ที่มีลักษณะดังกล่าวอยู่ก็ตาม

การศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทยเพิ่งมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนในบริบทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ช่วง พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา ได้มีการดำเนินการและพัฒนาวิธีการจัดสภาพการเรียนรู้ และแสวงหาข่าวสารข้อมูลผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ในระยะแรก และสื่อสารมวลชนในรูปของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และห้องสมุดประชาชน ในระยะต่อมา ตลอดจนการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยผ่านสื่อนิทรรศการทางวิทยาศาสตร์ การแสดงทางท้องฟ้าจำลอง เป็นต้น

ทั้งนี้ การศึกษาตามอัธยาศัยโดยหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนก็มีการดำเนินการอยู่ควบคู่ไปกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่น การศึกษานอกสถานที่ การฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น การเรียนรู้ด้วยตนเองและการใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อการเรียนรู้ การแสดงละครเร่ การจัดนิทรรศการ และกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปของการอภิปราย บรรยาย การประกวด การแข่งขัน การจัดทำโครงการและออกแบบ และสร้างสื่อการเรียนการสอน แม้กระทั่งกิจกรรมการกีฬา กิจกรรมกลางแจ้ง และการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น สุริยุปราคา ปรากฏการณ์ฝนดาวตก การเกิดของสิ่งมีชีวิตที่เล็กมาก เป็นต้น

การนิยามและอธิบายลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัยยังไม่มีขึ้น จนกระทั่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. 2542 ได้ระบุคำว่า “การศึกษาตามอัธยาศัย” ว่าเป็นรูปแบบการศึกษาอย่างเป็นทางการรูปแบบหนึ่งในกฎหมายแม่บทเพื่อการศึกษาของชาติขึ้น

โดยสรุปแล้วการศึกษาตามอัธยาศัยมีพัฒนาแบบย้อนรอยกลับกับสภาพการของพัฒนาของการศึกษาตามอัธยาศัยเอง นั่นเป็นเพราะพัฒนาการของการศึกษาหลัก ๆ นักการศึกษาพัฒนาแนวคิดเพื่ออำนวยความสะดวกการเรียนรู้แก่มนุษย์ แล้วจึงมาศึกษาถึงลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งแม้ว่าจะมีก่อนการศึกษารูปแบบใด ๆ แต่การยอมรับการศึกษาตามอัธยาศัยเพิ่มมีการพัฒนา และมีลำดับการพัฒนาดังนี้

1 การศึกษาตามอัธยาศัยเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ การแสวงหาความรู้ และการเพิ่มหรือฝึกทักษะในบริบทของการศึกษาที่มีในระบบโรงเรียนก่อนเป็นประการแรก

2) การศึกษาตามอัธยาศัยเกี่ยวข้องข้องกับการได้รับความรู้ และการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประสบการณ์ที่นักการศึกษาสำคัญ ๆ พัฒนาขึ้น การศึกษาตามอัธยาศัยประการนี้เกี่ยวกับการจัดการการศึกษาเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการศึกษา

3) การศึกษาตามอัธยาศัยในบริบทของวิถีชีวิตและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น กลุ่มเยาวชน คนงาน ชาวบ้าน และกลุ่มสตรี เป็นต้น การศึกษาตามอัธยาศัยในลักษณะนี้เกิดจากความต้องการการยกระดับความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งรวมการศึกษาในระบอบประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

4) การศึกษาตามอัธยาศัยที่ใช้บริบทของการจัดสภาพการเรียนรู้เพื่อเอื้ออำนวยการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยตั้งใจและมีได้ตั้งใจ ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวิธีการเรียนรู้อย่างเป็นทางการที่เน้นกระบวนการถ่ายทอดความเข้าใจสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวของแต่ละบุคคล และเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยที่ทุกสังคมมีอยู่ก่อนการพัฒนาระบบการศึกษาที่เป็นทางการ แต่ถูกเข้าใจว่าเป็นเพียงลักษณะการเรียน (Mode of learning) ที่จับต้องได้แต่ไม่สามารถเห็นผลได้ชัดเจน โดยเชื่อว่าเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยลักษณะหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้เลย

5) การศึกษาตามอัธยาศัยในบริบทของการศึกษาตลอดชีวิต ที่ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง แม้จะพ้นรั้วโรงเรียนหรือไม่เคยผ่านระบบโรงเรียนก็ตาม ซึ่งลักษณะเช่นนี้ทำให้การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นรูปแบบของการศึกษารูปแบบหนึ่งในระบบการศึกษาของประเทศ

ด้วยลักษณะที่เด่นชัดที่มีการเรียกลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัยไปในรูปแบบ ต่าง ๆ ทำให้ความของการศึกษาตามอัธยาศัยมีหลายนัยด้วยกัน ซึ่งสามารถนำมาเรียบเรียงเพื่อความเข้าใจเบื้องต้นดังนี้

การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง วิธีการที่หลากหลายที่นำไปสู่การเรียนรู้ อาจเกิดขึ้นโดยการถูกผลักดันให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสนทนา เกี่ยวข้องกับการสำรวจ และขยายประสบการณ์ โดยไม่อาจทำนายล่วงหน้าได้ เป็นสิ่งที่บังเอิญเกิดขึ้น อุบัติขึ้น (วิศนีย์ ศิลตระกุล และอมรา ปฐภิญโญบุรณ, 2544)

ในมาตรา 15 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับพุทธศักราช 2542 ระบุว่า การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ศักยภาพ

ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช, 2542)

การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง การศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ จากการทำงาน จากบุคคล จากครอบครัว จากชุมชน จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน และไม่มีการสอบ ไม่มีการรับประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ลักษณะการเรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้และนันทนาการ อีกทั้งยังไม่จำกัดเวลาเรียน สามารถเรียนได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอดชีวิต (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538)

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน ให้นิยามการศึกษาตามอัธยาศัยว่า เป็นการจัดสภาพแวดล้อม สถานการณ์ ปัจจัยเกื้อหนุน สื่อ แหล่งความรู้ และบุคคล เพื่อส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาสเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม (ชัยศ อิมสุวรรณ, 2544)

การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง ผลของการเรียนรู้อันเกิดจากสถานการณ์ที่ผู้เรียน หรือแหล่งความรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่ง มีเจตจำนงเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ แต่ไม่ใช่ทั้งสองปัจจัยเกิดตรงกัน (Evan, 1981)

การศึกษาตามอัธยาศัย ในมุมมองของคูมส์ และอาเมต (Coombs and Ahmed, 1974 cited in Le Belle, 1982) ซึ่งเชื่อว่าสังคมต้องมีการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ ให้ความหมายว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งบุคคลแสวงหา และรับความรู้ ทักษะ ทักษะ ทักษะ ความเข้าใจที่กระจ่างชัดที่เกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน และการแสดงออกต่อสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวบุคคล

โดยสรุปแล้ว ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ นั่นคือ ในแง่มุมมองของผู้เรียนและแง่มุมมองของผู้จัด หรือสภาพการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ดังนี้

<p style="text-align: center;">ผู้เรียน (ผู้เรียนควบคุมวิธีการเรียนเอง)</p>	<p style="text-align: center;">ผู้จัดหรือสภาพการที่เอื้อต่อ การเรียนรู้ (ผู้เรียนควบคุมวิธีการเรียนเอง)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● วิธีการเรียน และวิธีการที่หลากหลายที่นำไปสู่การเรียนรู้ ● การเรียนรู้ด้วยตนเอง ● กระบวนการของการเกิดการเรียนรู้ ● เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ และสร้างเสริมประสบการณ์โดยตรง ที่ผู้เรียนสร้างความหมาย (Meaning making ตามความเข้าใจต่อโลก ● เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต 	<ul style="list-style-type: none"> ● จากบุคคล จากครอบครัว จากชุมชน จากสังคม ● จากประสบการณ์ ● จากการทำงาน และจากการดำรงชีวิตประจำวัน และมีการดำเนินการให้มีขึ้นไม่ว่าโดยมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ● จากปัจจัยเกื้อหนุนต่าง ๆ ● จากสถานการณ์ ● จากสื่อต่าง ๆ ● จากกระบวนการสื่อความหมายต่าง ๆ เช่น พูด สัมผัสทั้ง 5 ● หรือจากแหล่งความรู้อื่น ๆ

บทที่ 3

แนวคิดพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย

แนวคิดพื้นฐานของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. การศึกษาเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น

การศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจพิจารณาได้ 2 มิติ คือ

มิติที่ 1 เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน โดยมีหลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเช่นเดียวกัน แต่ก็มีคามยืดหยุ่นสามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหาจากสภาพแวดล้อม หรือความต้องการของผู้เรียนมากำหนดเป็นหลักสูตรก็ได้ แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิต จิตใจ มีอารมณ์ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจ สามารถรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนตัดสินใจ เป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ด้วยตนเอง มิใช่เครื่องจักรหรือผู้งานที่จะถูกใครบังคับชี้หน้าได้ โดยไม่ยินยอม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถคิดเองได้ สามารถคิดเป็น รู้จักผิดชอบชั่วดี ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มิใช่ถูกสอน เมื่อเขาปรารถนาที่จะเรียน ก็จะสามารถหาวิธีที่จะเรียน และสามารถเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งจนนำความรู้ที่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตนได้

มิติที่ 2 เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการที่โรงเรียนจัดให้ได้ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนทางด้านร่างกาย จิตใจ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและการทำงานมาระดับหนึ่ง สามารถรับผิดชอบตนเองได้ การจัดการศึกษาจึงใช้หลักการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) เป็นหลักการสำคัญ นั่นก็คือ เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และครูผู้สอนในการวางแผนการเรียนร่วมกัน ต้องเข้าใจเหตุผลของการเรียน มีเป้าหมายของการเรียนที่ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่จะร่วมตัดสินใจกับกลุ่มเพื่อนและครูว่าจะเรียนอะไร อย่างไร มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้จัดการศึกษาสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนจะต้องเข้าใจธรรมชาติ จิตใจและอารมณ์ของกลุ่มเป้าหมายและจัดโอกาสให้เรียนด้วยตนเอง เรียนจากของจริง เอาความรู้และประสบการณ์จากการทำงานมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ด้วย การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

จะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ สติปัญญา และสภาพแวดล้อม

2. ความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์

มนุษย์ทุกคนต้องการความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การคิดตัดสินใจ การเลือกกระทำหรือไม่กระทำใด ๆ ล้วนใช้เหตุผล ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้านอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ทั้งด้านร่างกาย สุขภาพ อนามัย จิตใจ ฐานะความเป็นอยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม ทั้งสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลทางวิชาการคือความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้น ๆ การคิดแบบคิดเป็นจึงเป็นการใช้ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้าน นำมาสู่การตัดสินใจเลือกที่จะเชื่อ เลือกที่จะกระทำ โดยสามารถอธิบายเหตุผลของตนเองได้ ซึ่งความคิดของแต่ละคนไม่จำเป็นต้องเหมือนกันเสมอไป การจัดการศึกษานอกระบบ จึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง หัวใจสำคัญ คือการยอมรับและเคารพในการตัดสินใจของผู้เรียน ซึ่งเป็นรากฐานของความเป็นประชาธิปไตย ในระดับพื้นฐานด้วย

3. ความสอดคล้องกับธรรมชาติและความต้องการที่มีความแตกต่างหลากหลาย

กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียนส่วนมากเป็นเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีวุฒิภาวะ มีประสบการณ์ มีความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพ ดูแลครอบครัว และมีข้อจำกัดมากมายในการเรียนรู้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้การจัดการกระบวนการเรียนรู้ไม่เหมือนกับเด็ก เพราะมีอะไรที่แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น ความคิดอ่าน ประสบการณ์ ความพร้อม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงจำเป็นต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและธรรมชาติของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม นำความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

4. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบจึงยึดหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ หลักความเสมอภาคทางการศึกษา หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง หลักการบูรณาการการเรียนรู้และวิถีชีวิต หลักความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน

4.1 หลักความเสมอภาคทางการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนส่วนมากเป็นผู้พลาดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้าน

สถานภาพในสังคม อาชีพเศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา และการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

4.2 หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง การจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนจะต้องจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง สามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

4.3 หลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตร สิ่งดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการจึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน อย่างเป็นองค์รวม

4.4 หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ผู้สอนมีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ สาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

4.5 หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลูกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป

แนวคิดพื้นฐานของการศึกษาตามอัธยาศัย

1. หลักการของการศึกษาตามอัธยาศัยในบริบทที่เกี่ยวกับการเรียนรู้

ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัย (Informal learning process) กับการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal education) ทำให้เกิดหลักการประการหนึ่งของการศึกษาตามอัธยาศัย กล่าวคือการศึกษาตามอัธยาศัยมักเป็นการจัดสภาพการเรียนรู้แล้วจัดบริการแก่ผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนสามารถเลือกและกำหนดวิธีการเรียน การแสวงหาความรู้ ความเข้าใจได้ด้วยตนเอง วิธีการนี้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในระบบการศึกษาใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนในห้องเรียน (การศึกษานอกระบบ การเรียนเป็นกลุ่ม การอบรม การฝึกอาชีพ หรือการเรียนตามสถานการณ์ (การศึกษานอกระบบ ผู้เรียนเลือกวิธีการเรียนการสอนด้วยตนเอง ในการศึกษาตามอัธยาศัย หลักการของการเรียนรู้ด้วยผู้เรียนกำหนดวิธีการเรียนด้วยตนเองเป็นหัวใจของแนวคิดเรื่องการศึกษาตามอัธยาศัย

เพื่อความกระจ่างเรื่องการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามอัธยาศัย ขออธิบายเรื่องการทำนุขันธ์สร้างวิธีการเรียนรู้มา 4 แบบ โดยอาศัยแผนภาพของมอคเคอร์และสเปียร์ (Mocker and Spear, 1982) ดังนี้

เนื้อหา/บทเรียน = สิ่งที่ต้องการเรียน

(ซึ่งประกอบด้วยวัตถุประสงค์

	สถาบัน	ผู้เรียน
วิธีการสอน	1. การเรียนรู้ในระบบ (formal learning)	2. การเรียนรู้นอกระบบ (non-formal learning)
ผู้เรียน	3. การเรียนรู้ตามอัธยาศัย (informal learning)	4. การเรียนรู้ด้วยวิธีการของตนเอง (self-directed learning)

การเรียนรู้ในระบบ - ผู้เรียนต้องเรียนตามวัตถุประสงค์หรือวิธีการเรียนที่สถาบันเป็นผู้กำหนด (formal learning)

การเรียนรู้นอกระบบ - ผู้เรียนกำหนดวัตถุประสงค์เองแต่ต้องเรียนตามวิธีการของสถาบัน

(non-formal learning)

การเรียนรู้ตามอัธยาศัย - ผู้เรียนกำหนด/เลือกวิธีการเรียนเองตามวัตถุประสงค์ของสถาบัน

(informal learning) หรือแหล่งความรู้ นั้น ๆ

การเรียนรู้ด้วยวิธีการของตนเอง - ผู้เรียนสามารถกำหนดทั้งวัตถุประสงค์และวิธีการเรียน

(self-directed learning)

หลักการของการศึกษาตามอัธยาศัยใช้วิธีการเรียนรู้ทั้ง 4 แบบได้ไม่จำกัดว่าต้องเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเท่านั้นจึงจะใช้ได้กับการศึกษาตามอัธยาศัย แต่กระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัยค่อนข้างเหมาะสม และนำมาใช้ในการแจ้งของการจัดสภาพการเรียนรู้ หรือแหล่งการเรียนรู้ในวิถีชีวิตขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยทางการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดแหล่งข้อมูล ความรู้ ที่อยู่รอบ ๆ ตัว ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน เพื่อนบ้าน เพื่อนฝูง สถานที่ทำงาน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สนามเด็กเล่น สนามกีฬา การบันเทิงต่าง ๆ ตลาด แหล่งชุมชนสินค้า ห้องสมุด และสื่อสารมวลชน และเทคโนโลยีสารสนเทศ

หลักการสำคัญของการศึกษาตามอัธยาศัยที่เกี่ยวข้องเนื่องจากประเด็นแรก คือ การเรียนการสอนที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ อุบัติขึ้น รวมทั้งที่ไม่ได้เกิดขึ้นด้วย เป็นการเรียนที่ไหนก็ได้ เมื่อใดก็ได้ ด้วยวิธีการใด ๆ ก็ได้

หลักการของการศึกษาตามอัธยาศัยอีกประการเกี่ยวข้องกับเนื้อหา หลักสูตรซึ่งไม่มีตายตัว หรือแน่นอนแบบการศึกษาระบบอื่น ๆ แม้ว่าจะมีขั้นตอนการเรียนการสอน การแสวงหาความรู้ การค้นหาคำตอบ จัดว่าเป็นแค่ลำดับขั้นในการเรียนที่ไม่มีการระบุชัดเจนแบบหลักสูตรทั่วไป เรียกว่า Non-curriculum

ดังนั้น การประเมินและการวัดผลการเรียน การสอนจากการศึกษาตามอัธยาศัยจึงขึ้นอยู่กับผู้เรียนและการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยหลักการผลการเรียนรู้เหล่านี้สามารถสะสมผลการเรียนโดยอาจมีการจัดกระบวนการทดสอบบางหัวข้อ และทดสอบ เพื่อออกใบรับรองผลสัมฤทธิ์ที่สามารถสะสมและมาเทียบระดับกับการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ (ร่างกฎกระทรวง เรื่องการเทียบระดับการศึกษาและเทียบโอนความรู้, 2544

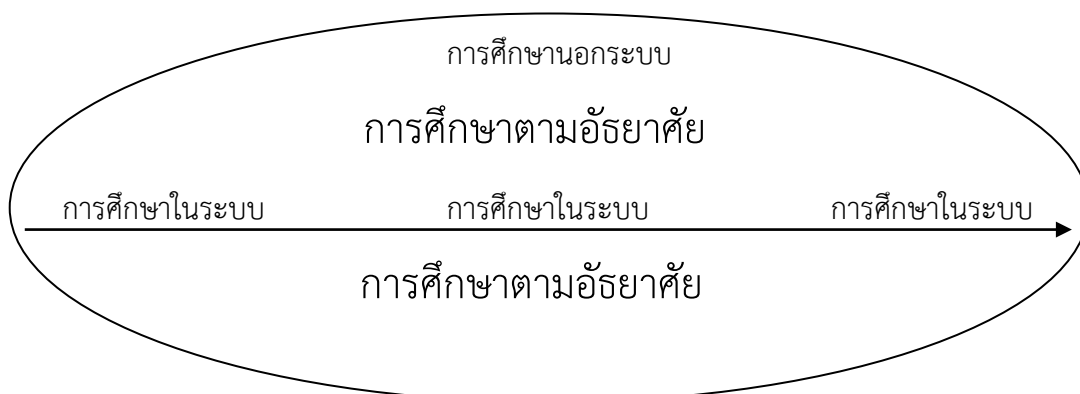
เมื่อมีการสะสมผลการเรียนรู้เกิดขึ้น นั้นหมายถึงว่า การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ก่อนการเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนก็เกี่ยวข้องข้อกับหลักการของการศึกษาตาม

อรรถศาสตร์ด้วย การศึกษาตามอรรถศาสตร์จึงเป็นรูปแบบการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนและบุคคลทั่วไปสามารถเข้าและออกการศึกษาได้ตลอดชีวิต แล้วยังเป็นการยอมรับหลักการเรื่องการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ (Experiential learning) เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามอรรถศาสตร์ด้วย

นอกจากนี้ การศึกษาตามอรรถศาสตร์ยังประกอบด้วยการเรียนรู้ที่อุบัติขึ้น (Accidental learning) การเรียนรู้ที่เกิดโดยบังเอิญ (Unintentional learning) และวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Individual learning) หลายวิธีการด้วยกัน เช่น การเรียนทางไกล การเรียนประกอบสื่อ และโปรแกรมการเรียนการสอนสำเร็จรูป ซึ่งมีหลากหลายประเภท ได้แก่ ชุดวิชา ชุดการเรียนสำเร็จรูป ตำราการเรียนด้วยตนเอง การศึกษาด้วยตนเอง ซีดี-รอม บทเรียน CAI หรือ CBI รวมทั้งบทเรียนบนเว็บ และหน้าโฮมเพจ เป็นต้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามอรรถศาสตร์ในบริบทของการศึกษาตลอดชีวิต

แนวคิดในการจัดและดำเนินการการศึกษาตามอรรถศาสตร์ยังเกี่ยวข้องกับบริบทของการศึกษาตลอดชีวิตที่เพิ่งเป็นที่กล่าวขวัญกันในวงการศึกษาราว 20 กว่าปีมานี้เอง การศึกษาตามอรรถศาสตร์ถูกจัดว่าเป็นรูปแบบหนึ่งที่ค่อนข้างเป็นหลักของการดำเนินชีวิตในช่วงชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่เริ่มเกิดจนตาย โดยมีการเข้าถึงการศึกษาในระบบ และสลับกับการศึกษานอกระบบต่าง ๆ ไปตลอดของช่วงชีวิต ดังแผนภาพต่อไปนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2543)

อีกแนวคิดหนึ่งเป็นการแบ่งการศึกษาต่อเนื่องที่มนุษย์สามารถเข้าถึงการศึกษาแต่ละประเภทตลอดชีวิต โดยแบ่งช่วงอายุของบุคคลทั่ว ๆ ไป ออกเป็น 4 ช่วง ช่วงละ 20 ปี ตามความต้องการเรียนรู้และการศึกษาที่บุคคลได้รับแต่ละช่วงอายุ ดังนี้ (Heimstra, 1981)

ทางการศึกษาใดหน่วยหนึ่ง โดยมีองค์ประกอบทางการศึกษาที่เป็นมาตรฐานกลาง ดังนั้นเขาทั้งสอง จึงเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามอัธยาศัยว่าเป็น

“... กระบวนการตลอดชีวิต (lifelong process) ซึ่งปัจเจกบุคคลแสวงหา และสะสมความรู้ ทักษะ ทักษะคิด และเกิดความกระฉับกระชวยจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และตอบโต้กับสภาพแวดล้อมทั้งที่บ้าน ที่ทำงาน ขณะกำลังเล่น เป็นกระบวนการการตลอดชีวิตที่ได้ จากตัวอย่าง จากทัศนคติของครอบครัวและเพื่อน ๆ จากการท่องเที่ยว การอ่านหนังสือพิมพ์และ หนังสือต่าง ๆ หรือโดยการฟังวิทยุ ดูภาพยนตร์ ดูโทรทัศน์ โดยทั่วไปแล้วการศึกษาตามอัธยาศัย ไม่ได้ถูกจัดเอาไว้ (unorganized) หรือไม่ได้เป็นระบบ (unsystematic) และไม่ได้มีแต่จะตั้งใจให้เกิดเวลาใด แต่เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงกว้างของชีวิต ซึ่งรวมไปถึงช่วงที่อยู่ในโรงเรียนด้วย”

โดยสรุป แนวคิด และหลักการของการศึกษาตามอัธยาศัยเกิดจากการผสมระหว่าง การจัดการศึกษา และกระบวนการเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น ในครอบครัวหนึ่ง ปู่อาจสอนหลานถึง วิธีการใช้ลูกกุญแจไขประตูอย่างมีลำดับขั้นตอน แม่อ่านหนังสือพร้อมกับลูกสาว ในขณะที่ลูกสาว กำลังทำการบ้านที่โรงเรียนให้มา ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษาตาม อัธยาศัย และการศึกษาในระบบโรงเรียนไปพร้อม ๆ กันได้ นั่นเอง

3. แนวคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยถูกมองว่าเป็นการศึกษาที่ดูเหมือนว่าจะด้อยกว่าการศึกษา ในและนอกระบบโรงเรียน เนื่องจากไม่มีกระบวนการที่แน่ชัด ไม่สามารถจับต้อง มองเห็นได้ ไม่ เป็นระบบ และไม่มีแบบแผนที่แสดงความชัดเจนได้ แต่การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นพื้นฐานที่จำเป็น และมีคุณค่าในตัวเอง เกี่ยวพันกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างไม่อาจปฏิเสธได้

การศึกษาตามอัธยาศัยไม่ได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบในการจัด และอำนวยความสะดวกในการเรียน เช่น องค์ความรู้ วิธีการเรียนการสอน หลักสูตร การประเมินผล และการ นำไปใช้ แต่การศึกษาตามอัธยาศัยเน้นที่พัฒนาความสามารถในการนำศักยภาพของบุคคลออกมา เพื่อสร้างและสนองความต้องการ แสวงหา ค้นคว้าคำตอบ และก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ และ จินตนาการซึ่งเป็นหัวใจของการศึกษาทุกระบบ

การศึกษาตามอัธยาศัยจึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ที่มีอยู่ ที่ไม่แสดงออกหรือ เปิดเผยออกมา (tacit knowledge) และความรู้ที่แฝงอยู่ (implicit knowledge) ตลอดจนผลผลิต ของความรู้ในสังคมโดยผ่านการเรียนรู้ที่กระจายอยู่และมีอยู่ในสภาพการณ์รอบๆ ซึ่งแมค

กิฟนี (McGivney อ้างถึงใน วิศนีย์ ศิลตระกูล และอมรา ปฐภิญโญบุรณ, 2544) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง การศึกษาตามอัธยาศัยตามแนวคิดดังกล่าว ดังนี้

- การศึกษาตามอัธยาศัยทำให้มีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นภายนอกสภาพแวดล้อม การเรียนรู้ที่ถูกจัดไว้ และการเรียนรู้ที่เกิดจากกิจกรรม และความสนใจของบุคคล และกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งอาจไม่ได้ยอมรับว่าเป็นการเรียนรู้ก็ได้

- การศึกษาตามอัธยาศัยอาจอยู่ในรูปของกิจกรรมที่ไม่จัดเป็นรายวิชา อาจได้แก่ การอภิปราย การถกเถียงปัญหา การพูดคุย การนำเสนอเรื่องราว หรือข้อมูลต่าง ๆ การให้ คำแนะนำ และการแนะแนว ซึ่งอาจเป็นไปเพื่อการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และสนองความ ต้องการของกลุ่มบุคคล โดยองค์กร หรือบุคคล เช่น เรื่องเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ การดูแลผู้สูงอายุ เรื่องของความปลอดภัย การจ้างแรงงาน เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่เพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษา

- การศึกษาตามอัธยาศัยที่มีการวางแผนและมีโครงสร้างอยู่แล้ว เช่น หลักสูตร ระยะเวลาที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความสนใจ และความจำเป็นที่ได้สำรวจมาแล้ว แต่มีวิธีการจัดแบบ ยืดหยุ่น และด้วยวิธีการการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เช่น การอบรมทำอาหารทางรายการทีวีที่เป็นเกม คือ จุดประสงค์ของรายการ เพื่อการบันเทิงแต่สอดแทรกสาระแก่ผู้ชมเรื่องการประกอบอาหาร ซึ่ง ผู้ชมอาจรับทราบ หรือลงมือนำไปทดลองทำเองภายหลัง (ยืดหยุ่น ซึ่งต่างจากรายการสอน ทำอาหารที่จัดว่าเป็นการให้การศึกษาในระดับหนึ่ง

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามอัธยาศัยในเชิงวัตถุประสงค์ เป็นอีกหลักการที่ทำให้ การศึกษาตามอัธยาศัยแตกต่าง และมีรูปแบบแตกต่างจากการศึกษาระบบอื่น ๆ ซึ่ง เดล และเบล (Dale and Bell, 1999) ยกตัวอย่างในประเด็นนี้ดังนี้

การศึกษาตามอัธยาศัยครอบคลุมการเรียนรู้ที่เกิดในบริบทของการทำงาน ซึ่ง เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานของแต่ละบุคคล และความสามารถในการจ้างงานของเขา โดยนายจ้าง มิได้กำหนดไว้เป็นโปรแกรม หรือหลักสูตรที่แน่นอนตายตัว แต่เป็นการเรียนรู้ที่อาจยอมรับโดย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและอาจจะส่งเสริมเป็นพิเศษหรือไม่ก็ได้

แนวคิดนี้ทำให้การยอมรับการศึกษาตามอัธยาศัยว่าด้อยกว่าการศึกษาระบบอื่น ๆ แต่ในทางปฏิบัติการศึกษาตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นในตัวเองเช่นตัวอย่างข้างต้น ถือว่าเป็นหลักการ สำคัญของการศึกษาตามอัธยาศัยทีเดียว และทำให้การศึกษานี้มีความเฉพาะตัว (Uniqueness) ของ การศึกษาตามอัธยาศัย

นอกจากนี้ โอลิเคอร์ (Oliker, 2001) เห็นว่าการศึกษิตตามอัยาศัยยังประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับระบบการจัดการภายใน (องค์กร หรือสถาบัน ซึ่งแสดงความเป็นการศึกษาตามอัยาศัยที่แตกต่างจากการศึกษาระบบอื่น กล่าวคือ

1) การมีลักษณะของการไม่ใช้หรือไม่มีกระบวน และรูปแบบการเรียนการสอน อย่างเป็นระบบ (Non-Instrumental System: NIS) กับสถาบันการศึกษาที่ใช้กระบวนและรูปแบบการเรียนการสอน อย่างเป็นระบบ (Instrumental System :IS)

2) การมีหรือใช้ระบบพ่วง (โยงระหว่างสถาบันหรือองค์กร แบบหลวม ๆ ไม่เคร่งครัด (Loosely Coupled System: LCS) กับระบบพ่วงที่รัดกุม (Tightly Coupled System: TCS) ที่โรงเรียน หรือสถาบันการศึกษา หรือสถาบันต่าง ๆ จำเป็นต้องปฏิบัติเป็นกฎเกณฑ์ขึ้นเป็นส่วนใหญ่

ดังตัวอย่างของแนวคิดในการจัดการศึกษาตามอัยาศัยดังกล่าว ดังนี้

สถาบัน / องค์กร / แหล่งความรู้มีสถานะเป็น โรงเรียนตามอัยาศัย ที่มี	ลักษณะของระบบ
วัด / ศาสนสถาน	TCS และ NIS
โรงงานแบบดั้งเดิม	TCS และ IS
สถานประกอบการ / โรงงานสมัยใหม่	LCS และ IS
ป่าธรรมชาติ	LCS และ NIS

โดยสรุปแนวคิดของการศึกษิตตามอัยาศัย จึงประกอบด้วยจัดการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) แนวคิดด้านองค์ประกอบในการจัด และอำนวยความสะดวกในการเรียน ซึ่งครอบคลุมการจัดสภาพการเรียนรู้ทางกายภาพ (Physical learning environment) ซึ่งรวมถึงจิตวิทยา การสร้างบรรยากาศ การสื่อสาร การสื่อความหมาย การนำเสนอ และการเคารพซึ่งกันและกัน ตลอดจนการสร้าง “นักการศึกษาตามอัยาศัย” (Informal educator) ที่มีใช้ผู้สอน แต่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ที่อาจเป็นทั้งครูที่พูดได้ และครูที่พูดไม่ได้ (โกวิทวรพิพัฒน์, 2536)

2) ความรู้ที่มีอยู่ที่ไม่แสดงออกหรือเปิดเผยออกมา (Tacit knowledge) และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่แฝงอยู่ (Implicit learning) เนื่องจากการเรียนรู้ที่ไม่เป็นแบบแผน ไม่เป็นกระบวนการ เป็นลักษณะเฉพาะของผู้เรียนแต่ละบุคคล รวมทั้งการดำเนินชีวิตประจำวัน ในการประกอบอาชีพ การแสวงหาความสนใจเฉพาะเรื่อง และการพักผ่อนหย่อนใจ และแม้กระทั่งยามเจ็บป่วยได้ด้วย

3) กระบวนการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ เป็นการเรียนรู้ตามศักยภาพ และความสนใจ ความพร้อมในการเข้าถึงการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต และช่วงชีวิตที่ผู้เรียนมีความถนัดในการใช้วิธีการ และเลือกโปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัยเอง ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจก็ตาม ทั้งนี้ต้องเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่ต้องการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจไม่ใช่เพื่อการศึกษาโดยตรงก็ได้

4) การศึกษาตามอัธยาศัยมีหลากหลายรูปแบบ และวิธีการ ทั้งยังมีแบบแผนที่ไม่เป็นระบบหรือเป็นขั้นเป็นตอน หรือรูปแบบที่เป็นมาตรฐาน เรียกว่า เป็นการศึกษาที่มีหลายหลายมิติ

5) โดยความเป็นระบบทางการศึกษาเอง การศึกษาตามอัธยาศัยมีแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ไม่เคร่งครัด แต่มีระบบ และมีการควบคุมแบบที่ไม่เคร่งครัด ทำให้การศึกษาตามอัธยาศัยมีตัวตนแต่ยังไม่เป็นที่ยอมรับ เนื่องจากเป็นการผสมปนเประหว่างกระบวนการเรียนรู้ การเรียนการสอน และการจัดการศึกษาที่ยังยึดกระบวนการทัศน์แบบดั้งเดิม

การนำไปประยุกต์ใช้ของการศึกษาตามอัธยาศัยจะทำให้กระบวนการทัศน์ของผู้ปฏิบัติการศึกษาทั่วไป เริ่มยอมรับคุณค่าของการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น การถกเถียงเรื่องการเรียนรู้ และประสบการณ์ในการทำงานเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยได้แค่ไหน อย่างไรก็ตาม เป็นโจทย์ที่ท้าทายต่อการศึกษาเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากจุดมุ่งหมายในการใช้บริการการศึกษาในปัจจุบันและอนาคต เริ่มมองที่ผู้ได้รับการศึกษา เพื่อการมีสัมมาอาชีพที่จะก่อให้เกิดผลต่อระบบเศรษฐกิจ อันเป็นทิศทางของสังคมระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ใหม่ นั่นเอง

บทที่ 4

ประวัติและพัฒนาการของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทย

การศึกษาของประเทศไทยมิได้แบ่งแยกการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างชัดเจน จนกระทั่งมีการปฏิรูปการศึกษาครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2520 ในแผนการศึกษาของชาติ ได้มีการกำหนดให้มีการศึกษานอกระบบโรงเรียนควบคู่ไปกับการศึกษาในระบบ และเมื่อมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปี พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้การศึกษา มี 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ในส่วนของการศึกษาในระบบได้มีหน่วยงาน และสถานศึกษาจัดการศึกษาในระบบเป็นที่แน่ชัดแล้ว ส่วนการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยยังไม่มีกฎหมายรองรับ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2551 ได้ออกกฎหมายการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยมีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นหน่วยประสานจัดการ และมีองค์การและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องร่วมดำเนินการ ดังนั้นจึงกล่าวเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้ง 2 ด้าน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยของประเทศไทยในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2503

ได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลาใหญ่ ๆ ได้แก่ การศึกษานอกระบบยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และยุคก่อนการพัฒนาประเทศ เนื่องจากการเกิดภาวะสงครามได้มีการจัดการศึกษาของชาติด้วย และเมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้วรัฐบาลได้มีการเริ่มพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (ก่อนปี พ.ศ. 2483)

การจัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยของไทย น่าจะนับเริ่มแรกมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในสมัยราชวงศ์สุโขทัยซึ่งมีอักษรไทยใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1825 โดยยังไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเป็นผู้จัด นอกจากเป็นการเรียนการสอนที่ถ่ายทอดตามความต้องการของการปกครองและติดต่อสื่อสารกันในเขตพื้นที่วังและบ้าน

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมโดยการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น การดำเนินชีวิตของคนไทยเริ่มมีกฎ ระเบียบ ธรรมเนียม ประเพณี แนวปฏิบัติกรอยู่ร่วมกันมากขึ้น การจัดการเรียนการสอนยังไม่มีรูปแบบแน่นอน การจัดการเรียนรู้จึงเป็นในลักษณะการศึกษาตามอัธยาศัยเนื้อหาสาระเป็นไปตามความต้องการของการปกครองในแต่ละยุคสมัยของพระเจ้าแผ่นดิน ถึงแม้ว่าในตอนปลายของรัชสมัยอยุธยา การศึกษาในราชสำนักจะรุ่งโรจน์มาก ประชาชนสามารถแต่งกลอนและกาพย์เพื่อใช้โต้ตอบในการพูดจาต่อกันได้ แต่ก็ทำได้อยู่ในวงจำกัดของกลุ่มบุคคลเท่านั้น

มาถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2413) วัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาหาความรู้ของประชาชน ซึ่งได้จัดต่อเนื่องมาจากตอนปลายของกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ ชาวไทยนิยมส่งบุตรหลานไปฝากไว้กับพระ เพื่อการศึกษาเล่าเรียน ส่วนศิลปะ วิทยาการ และช่างฝีมือต่าง ๆ เป็นการถ่ายทอดกันเองในระหว่างครอบครัว จนกระทั่งได้มีการจัดตั้งโรงเรียน (โรงเรียน ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2414 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงเรียนดังกล่าวมีลักษณะเป็นโรงเรียนเฉพาะอย่าง เช่น โรงเรียนหลวง โรงเรียนภาษาอังกฤษ โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก โรงเรียนตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนพระปริยัติธรรม เป็นต้น เมื่อมีโรงเรียนเกิดขึ้นเรื่อย ๆ จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมการเรียนการสอนให้มีคุณภาพและอยู่ในแบบแผนอันเดียวกัน จึงโปรดเกล้าตั้ง “กรมศึกษาธิการ” (Department of Education) ขึ้นในปี พ.ศ. 2441 ได้จัดให้มีโครงการศึกษา หรือแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกขึ้น นับว่าประเทศไทยได้กำหนดให้มีการศึกษาในระบบเกิดขึ้นนั่นเอง (ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และสุมาลี สังข์ศรี, 2528) โครงการศึกษา พ.ศ. 2441 ได้มีการจัดลำดับชั้นเรียนเป็น 2 สาย คือ การเล่าเรียนสามัญและการเล่าเรียนพิเศษ เริ่มกำหนดอายุควบคุมไปกับระดับ และตัวประโยคที่จะเรียน ซึ่งต่อมาได้มีการประกาศใช้เป็นแผนการศึกษาสืบเนื่องต่อมาอีกหลายฉบับ ในลักษณะการพัฒนาแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับการขยายการจัดการศึกษาออกไปตามหัวเมือง และจังหวัดต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทำให้ประชาชนทั้งชายและหญิงมีโอกาสหาความรู้ทั้งความรู้พื้นฐาน และการทำงานวิชาชีพตามความต้องการของสังคมและยุคสมัย

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คณะผู้ปกครอง (คณะราษฎร) ได้ประกาศหลัก 6 ประการ เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ หนึ่งใน

จำนวนนั้นคือ “จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร” ซึ่งแสดงว่าการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญขึ้นภายใต้การปกครองระบบใหม่นั้น การศึกษาเป็นเป้าหมายที่สำคัญรวมอยู่ด้วยในหลักหนึ่ง (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัตติยา กรรณสูตร, 2518)

ถึงแม้ว่าจะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา แต่ยังมีเด็กที่อยู่ในเกณฑ์ไม่ได้เข้าเรียนอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนผู้ที่เข้าเรียนแล้วต้องออกกลางคันในชั้นต่าง ๆ อีกเกือบครึ่งหนึ่งของจำนวนที่เข้าเรียน เด็กเหล่านี้เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็กลายเป็นผู้ไม่รู้หนังสือนั่นเอง (สุนทร สุนันท์ชัย, 2534)

ในปี พ.ศ. 2480 ได้มีการสำรวจสำมะโนครัวครั้งแรกปรากฏว่าทั้งประเทศมีพลเมืองทั้งหมด 14.46 ล้านคน มีผู้ไม่รู้หนังสือที่มีอายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไปจำนวนประมาณ 6.89 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 68.8 จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้รัฐบาลสมัยนั้นตระหนักว่า ถึงแม้ว่ารัฐบาลได้มุ่งใช้การศึกษาเป็นหลักในการพัฒนาประเทศมาแล้ว 5 ปี พลเมืองของประเทศก็ยังมีผู้อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้มากกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งเป็นปัญหาต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งพลเมืองที่เป็นผู้ใช้สิทธิ์เลือกตั้งเป็นผู้ไม่รู้หนังสือโดยมาก ย่อมเป็นอุปสรรคในการไปใช้สิทธิ์และการปกครองตามมา ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงต้องเตรียมการแก้ไขการไม่รู้หนังสือของประชาชน โดยการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาเพื่อดำเนินการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือและจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการรู้หนังสือขึ้นด้วย

ช่วงที่ 2 การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2483-2488)

กำเนิดการศึกษาผู้ใหญ่ของประเทศไทย เมื่อมีการจัดการศึกษาในระบบขึ้นมา ปรากฏว่ามีกลุ่มประชากรอีกเป็นจำนวนมากไม่มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน หรือเข้ามาสู่ระบบการศึกษาปกติที่รัฐจัดให้ได้ ประกอบกับพลเมืองไทยมีผู้ไม่รู้หนังสือเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงธรรมการ ได้จัดตั้ง กองการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อปฏิบัติงานให้การศึกษาแก่ประชาชนให้อ่านออกเขียนได้ และรู้หน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

การดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมในสมัยนั้นที่สอดคล้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แก่ การเปิดโรงเรียนผู้ใหญ่ โดยสอนไม่เรียกเก็บค่าเรียนทั้งในส่วนกลาง และต่างจังหวัด กำหนดหลักสูตรในการเรียนการสอนแบ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ภาคต้น ภาคปลาย และภาคพิเศษ (กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน, 2542)

ในส่วนของการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ จัดเป็นนโยบายสำคัญเป็นความร่วมมือของทุกฝ่าย รัฐบาลได้พยายามปลูกฝังความรู้สึกรักชาติให้กับประชาชนควบคู่ไปด้วย เนื่องจากอยู่ในสถานะสงคราม (ระหว่างปี พ.ศ. 2484-2488) ซึ่งประเทศไทยประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในขณะนั้น ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนรู้หน้าที่ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและรู้จักรักษาตัวเองให้มีชีวิตรอดอยู่ในสังคมขณะนั้นด้วย

การเรียนการสอนในครั้งแรกใช้สูตรและแบบเรียนชั้นประถมศึกษาในระบบปกติไปก่อน ในขณะเดียวกันเริ่มมีกำหนดกรอบความคิดการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ วิธีการเรียนรู้ และจัดทำบทเรียนที่เป็นของผู้ใหญ่โดยเฉพาะขึ้น โดยอาศัยประสบการณ์ของผู้ดำเนินการจากการได้ไปดูงานการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในต่างประเทศ ทั้งในยุโรปและอเมริกา มาประยุกต์ใช้ โดยแบ่งหลักสูตรออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 และระดับที่ 2 แต่ละระดับใช้เวลาเรียนประมาณ 6 เดือน แบบเรียนที่ใช้สอนเป็นคำ ๆ พร้อมแสดงด้วยภาพ จะมีคำที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันประมาณ 1,000 คำ

ในช่วงเวลาเดียวกันกองการศึกษาผู้ใหญ่ ได้จัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ มีผู้เรียนเป็นระบบ เปิดสอนในภาคค่ำ ตอนบ่าย ตอนเย็น ตอนกลางคืน สัปดาห์ละไม่น้อยกว่า 3 วัน ๆ ละ 1-2 ชั่วโมง ได้มีการออกระเบียบโรงเรียนผู้ใหญ่ในปี พ.ศ. 2484 กำหนดลักษณะและประเภทของโรงเรียน การจัดตั้งโรงเรียน การรับผู้เข้าเรียน การปกครอง การควบคุม การล้มเลิกโรงเรียน การสอบซ่อม และการสอบไล่ ตลอดจนการจัดทำแบบรายงานต่าง ๆ ขึ้น โดยในระยะแรกอาศัยโรงเรียนรัฐบาล และครูประชาบาลช่วยดำเนินการโดยจ่ายค่าตอบแทนให้

การดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาผู้ใหญ่ในระยะแรก ๆ ได้อาศัยหน่วยงานเครือข่ายเป็นจำนวนมากตั้งแต่ระดับบน คือ รัฐบาล กระทรวง กรม กอง เทศบาล สมาคม มูลนิธิต่าง ๆ จนถึงระดับล่าง ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ และการแก้ไขการไม่รู้หนังสือของประชาชนในประเทศได้บรรลุเป้าหมาย

ผลการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่ในระยะแรก จากปี พ.ศ. 2483-2488 มีผู้เรียนทั้งหมดที่จบจากโรงเรียนผู้ใหญ่ และผ่านการรณรงค์แก้ไขการไม่รู้หนังสือได้ทั้งสิ้น 1,435,402 คน (กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2534) การดำเนินงานได้รับความร่วมมือจากหน่วยราชการและเอกชนอย่างกว้างขวาง มีการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ในหน่วยงาน ต่าง ๆ ขึ้น

กรมตำรวจตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ที่สถานีตำรวจทั่วราชอาณาจักร เทศบาลต่าง ๆ รวมเมื่อจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ทั่วทุกเขต เรือนจำ และหน่วยทหารตั้งโรงเรียน และจัดการเรียนการสอนในหน่วยงานของตนเอง จึงทำให้สามารถรณรงค์การรู้หนังสือได้เป็นจำนวนมาก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนพลเมืองของประเทศที่มีอยู่ในขณะนั้น

ช่วงที่ 3 การศึกษานอกระบบโรงเรียน ในยุคก่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (พ.ศ. 2489-2509) การศึกษานอกระบบในยุคหลังสงคราม (พ.ศ. 2489-2509)

ในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาผู้ใหญ่เริ่มซบเซาลง จำนวนผู้ใหญ่ที่เรียนลดลงเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากภัยจากสงคราม ทั้งความพร้อมของผู้เรียน และการงดเรียนในภาคค่ำ และตอนกลางคืนเพื่อความปลอดภัยของนักศึกษาเอง ดังนั้นพอสิ้นสุดสงครามโลก ในปี พ.ศ. 2490 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นมาใหม่ โดยได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ซึ่งมีแผนการจัดการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อจัดการไม่รู้หนังสือทั่วโลกให้หมดไป เนื่องจากเห็นว่าการไม่รู้หนังสือเป็นอุปสรรคสำคัญในการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยเรียกการจัดการศึกษาดังกล่าวว่า “การศึกษาหลักมูลฐาน” (Fundamental Education) ดังแถลงการณ์ของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง การฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ ดังนี้

แถลงการณ์ของกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง การฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่

ด้วยตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่มาตั้งแต่ พ.ศ. 2483 และได้ดำเนินการสืบหน้ามาด้วยดี จนกระทั่งประเทศไทยได้ประสบสถานะสงคราม การศึกษาผู้ใหญ่จึงได้หยุดชะงักการดำเนินงานลงในบางท้องถิ่นมาแต่ พ.ศ. 2487 และได้ทรุดลงเป็นลำดับมา เพราะเนื่องด้วยความคับแค้นแห่งสถานการณ์บ้านเมืองประกอบกับการผิดเคืองในการอาชีพของราษฎรเป็นมูลฐานสำคัญ กระทรวงศึกษาธิการจึงจำเป็นต้องระงับการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ เฉพาะในจังหวัดที่ได้ประสบสถานการณ์เช่นนั้นไว้เป็นการชั่วคราว โดยจะได้ทำการฟื้นฟูใหม่ในภายหลัง เมื่อความเป็นอยู่และสภาวะดังกล่าวได้คลี่คลายกลับคืนสู่สถานะเดิมนั้น

บัดนี้ กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่า เป็นการสมควรที่จะได้เริ่มทำการฟื้นฟู การศึกษาของชีวิตในส่วนนี้ให้กลับสู่สภาพเดิมโดยเห็นว่า การจัดให้การศึกษาแก่ราษฎรให้มีความรู้ สามัญศึกษา หรืออาชีวศึกษาก็ดีย่อมเป็นการช่วยลดทอนความคับแค้นในการครองชีพของราษฎร หรือแก้ไขความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้ในทางหนึ่ง เพราะว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาย่อมจะได้เปรียบในการทำ มาหากินดีกว่าผู้ที่ขาดการศึกษา หรือได้รับการศึกษาน้อยเป็นธรรมดาอยู่เอง ไม่ว่าจะในเวลาปกติ หรือไม่ปกติ กระทรวงศึกษาธิการตระหนักว่าการให้การศึกษาแก่ผู้ใหญ่เช่นนี้ย่อมเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ เพราะว่าพลเมืองที่ได้รับการศึกษาย่อมจะเป็น รากฐานรองรับระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคงยิ่งขึ้น จริงอยู่ ถึงแม้ว่าในขณะนี้รัฐบาลจะได้เร่งรัดจัด การศึกษาให้แก่เด็กโดยเต็มที่อยู่ แต่ผลแห่งการศึกษาเช่นนั้นย่อมจะมีมาในอนาคต ภาวะความ ผิดเคืองในปัจจุบันเป็นเรื่องผู้ใหญ่ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อย เพราะฉะนั้นจึงมีความ จำเป็นที่จะต้องเร่งฟื้นฟูการศึกษาสำหรับพลเมืองในปัจจุบันควบคู่กันไปกับการศึกษาสำหรับ พลเมืองในอนาคต ความดำริเช่นนี้ว่าคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาแล้วลงมติเห็นชอบด้วย จึงทำให้ กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่

กระทรวงศึกษาธิการขอแถลงไว้ที่นี่ด้วยการฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ เช่นในการจัดให้พลเมืองรู้หนังสือ หรือได้รับความรู้สามัญศึกษาสูงขึ้น หรือให้การอาชีวศึกษาก็ดีในปัจจุบันทุกประเทศทั่วโลกกำลังริบเร่งดำเนินการกันอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ยังได้พิจารณาลงมติรับรองความสำคัญของการศึกษาผู้ใหญ่ไว้เป็นเอกฉันท์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2488 ในการประชุม ณ กรุงลอนดอน และเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2489 ที่ประชุมใหญ่แห่งองค์การศึกษา สหประชาชาติ ณ กรุงปารีส ก็ได้พิจารณาลงมติเป็นเอกฉันท์ในอันที่จะได้รับเร่งฟื้นฟูกิจการการศึกษาผู้ใหญ่ และกำหนดวางแผนการจัดให้พลเมืองผู้ใหญ่ได้รู้หนังสืออ่านออกเขียนได้เป็นมาตรฐานการศึกษา ขั้นต่ำทั่วโลก ทั้งนี้โดยที่เห็นว่าถ้าพลเมืองของโลกได้รับการศึกษาเช่นนี้ ก็จะเป็นการทำคามมั่นคงให้ระบอบประชาธิปไตย และจะเป็นทางนำมาซึ่งความสงบและสันติสุขได้ส่วนหนึ่ง องค์การศึกษา สหประชาชาติ ได้ลงมติรับแผนการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้คนรู้หนังสือทั่วโลก รวมทั้งการจัด ประถมศึกษาสามัญแก่เด็กเป็นการศึกษาหลักของโลก (Fundamental Education) เป็นแผนการใหญ่ที่สำคัญที่สุดของสหประชาชาติแผนการหนึ่ง

โดยเหตุดังกล่าวนี้ กระทรวงศึกษาธิการจึงขอชี้แจง เพื่อประชาชนทั้งหลาย ได้เข้าใจให้ถูกต้อง และความร่วมมือจากผู้มีกุศลจิตทั้งหลาย ได้ช่วยสนับสนุนกิจการของชาติส่วนนี้ให้ดำเนินไปด้วยดี ขอประชาชนทั้งหลายอย่าได้เข้าใจผิดว่า กระทรวงศึกษาธิการมิได้คำนึงถึงความเดือดร้อน และความทุกข์ยากของราษฎร แต่ขอได้โปรดเข้าใจว่า การเสียสละเวลาเพียงเล็กน้อยเข้ารับการศึกษาเพื่อความเป็นอยู่ดีของตนเองนั้นมิใช่เป็นการเสียประโยชน์แต่อย่างใดเลย ตรงกันข้ามกับจะได้ประโยชน์อย่างสูง ผลแห่งการศึกษาจะช่วยให้ความเจริญขึ้นในทุกทางและประโยชน์ ซึ่งประชาชนจะได้รับเป็นส่วนตัวเช่นนี้ก็ย่อมเป็นผลดีแก่ประเทศชาติด้วย เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษา การปกครองระบอบประชาธิปไตยก็ย่อมมีความมั่นคง ประเทศชาติก็ย่อมประสบความเจริญโดยส่วนรวมด้วย

กระทรวงศึกษาธิการ

9 ตุลาคม 2490

จากแถลงการณ์ดังกล่าวมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการดำเนินงานการศึกษาจากระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาผู้ใหญ่อยู่ 2 ประการ

1. งานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาผู้ใหญ่มีความสัมพันธ์กับองค์การต่างประเทศ ได้แก่ องค์การ UNO ซึ่งอยู่ภายใต้องค์การใหญ่คือ ยูเนสโก ซึ่งได้เป็นพันธกิจในด้านวิชาการการศึกษานอกระบบโรงเรียนมาจนถึงปัจจุบันนี้ นั่นคือความคิด (Concepts) แนวคิดต่าง ๆ ส่วนหนึ่งมาจากการดำเนินการประชุม หรือข้อตกลงร่วมกันระหว่างประเทศ โดยมีหน่วยงานหรือองค์กรระหว่างประเทศให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณและบุคลากรที่เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษา เป็นต้น

2. งานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาผู้ใหญ่ ทั้งการส่งเสริมการรู้หนังสือ การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ และสายอาชีพ มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติและชาวโลก สามารถช่วยยกระดับชีวิต และความเป็นอยู่ได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้จะเป็นรากฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งทางรัฐบาลมีความพยายามจะพัฒนาระบบการปกครองนี้ให้มั่นคงยิ่งขึ้นอยู่แล้ว

การฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ครั้งนี้ งานการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาผู้ใหญ่ได้ขยายวัตถุประสงค์เพิ่มเป็น 5 ด้าน คือ

- 1) ส่งเสริมให้รู้หนังสือ
- 2) ส่งเสริมอาชีพของประเทศให้ดีขึ้น
- 3) ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
- 4) ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น
- 5) ส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

จะเห็นได้ว่า งานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในช่วงหลังสงครามโลกได้เริ่มเปลี่ยนแปลงทั้งการขยายกิจกรรมและวัตถุประสงค์กว้างขึ้น การจัดการศึกษาภาคหลักมูลฐานเดิมเน้นเฉพาะการรู้หนังสือ ต่อมาเมื่อรู้หนังสือแล้วต้องเรียนอาชีพด้วย มีการจัดอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ มีห้องสมุดสำหรับประชาชน และจัดการศึกษาประชาชน โดยอบรมประชาชนในด้านต่าง ๆ ทั้งทางอาชีพและความเป็นอยู่โดยจัดฉายภาพยนตร์ โสตทัศนศึกษา และจัดห้องสมุดเคลื่อนที่ควบคู่ไปด้วย

ในปี พ.ศ. 2497 รัฐบาลไทยโดยกระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมมือกับองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จัดตั้งศูนย์กลางอบรม

การศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี (ศ.อ.ศ.อ. มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษคือ Thailand Unesco Fundamental Education Center (TUFEC) โดยทำหน้าที่ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับมูลสารศึกษา (Fundamental Education) เพื่อออกไปปฏิบัติงานให้การศึกษาระชาชนในชนบท และมีวัตถุประสงค์ปลายทางที่ช่วยให้ประชาชนได้รับการศึกษา และมีความรู้ความสามารถยกระดับการครองชีพ และแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้อยู่ในสังคมด้วยดี นั่นคือ การศึกษาภาคหลักรวมฐานเป็นการให้การศึกษานอกระบบ และการศึกษาแก่ผู้ใหญ่ให้รู้หนังสือ และให้เรียนรู้การอาชีพด้วย ดังนั้น จึงได้จัดสอนวิชาอาชีพที่เหมาะสม เช่น เกษตรกรรม หัตถกรรม การเรือน การประมง เป็นต้น

การดำเนินการอบรมผู้จะไปปฏิบัติงานในหน้าที่ “สารนิเทศก์” หรือมูลสารศึกษาให้กับประชาชนดำเนินการได้ 7 รุ่น จำนวน 451 คน การทำงานจัดเป็นทีมประกอบด้วยสมาชิก 6 คน แต่ละคนจะถนัดกันคนละด้าน โดยเฉพาะได้แก่ ด้านเกษตร อนามัย การเรือน การช่างชนบท สวัสดิการสังคม การศึกษาโดยสารนิเทศก์ จะเข้าไปช่วยกันปรับปรุงสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง และแนะนำให้หาทางติดต่อขอความร่วมมือจากหน่วยราชการต่าง ๆ หรือจากกลุ่มสารนิเทศก์เอง ซึ่งต่อมาสารนิเทศก์ดังกล่าว ได้พัฒนามาเป็นพัฒนาการสังกัดกรมพัฒนาชุมชน สังกัดกระทรวงมหาดไทย

งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในระยะแรก ซึ่งจัดโดยกองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการได้พัฒนา และขยายวัตถุประสงค์ให้กว้างขวางขึ้นในช่วงปลายของยุคอดีต (พ.ศ. 2499-2509) จากเดิมที่กำหนดไว้ 5 ข้อ เป็น 9 ข้อ คือ (กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน 2534)

- 1) ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทที่ล้าหลังให้ดีขึ้น
- 2) จัดตั้ง และส่งเสริมสถานศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ โรงเรียนภาคมูลฐาน ภาคมัธยม ภาคอาชีพศึกษาผู้ใหญ่
- 3) จัดหน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่เพื่อส่งเสริมการศึกษาในชนบท
- 4) จัดตั้ง และส่งเสริมบริการห้องสมุดประชาชน
- 5) ผลิต จัดหา และซ่อมแซมวัสดุทัศนวัสดุ เพื่อส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ และส่งเสริมบริการทัศนศึกษาในราชการของกระทรวงศึกษาธิการ
- 6) ผลิตหนังสือ และเอกสารส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่
- 7) ส่งเสริมการเรียนรู้หนังสือ การปฏิบัติตามวัฒนธรรม และหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยการโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ วิทยุ ห้องสมุดประชาชน หน่วยการศึกษาประชาชนเคลื่อนที่ หน่วยมูลสารศึกษา ฯลฯ

8) ส่งเสริมอาชีพ และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

9) ศึกษาค้นคว้า รวบรวมสถิติ และเผยแพร่กิจการต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่

โดยที่งานการศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาผู้ใหญ่ มีกิจกรรมที่จัดทำอยู่ คือการศึกษาผู้ใหญ่ภาคมูลฐาน การศึกษาผู้ใหญ่ภาคมัธยม การอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาประชาชน ห้องสมุดประชาชน การโสตทัศนศึกษา และมูลสารศึกษา ซึ่งเป็นโครงการ และกิจกรรมที่เน้นการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ชนบทที่ล้าหลังให้ดีขึ้น แสดงให้เห็นว่างานการศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาผู้ใหญ่ นอกจากจะรับผิดชอบการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ตั้งแต่ระดับมูลฐานจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6 จัดการอาชีวศึกษาที่เป็นหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการอาชีพในสมัยนั้น จัดการศึกษาประชาชน ห้องสมุดประชาชน โสตทัศนศึกษา เพื่อส่งเสริมการรู้หนังสือ ป้องกันการลี้ม และทราบความเคลื่อนไหวของข้อมูลและข่าวสารผ่านทางหนังสือ เอกสาร และภาพยนตร์ซึ่งจัดทั้งในลักษณะประจำ และเคลื่อนที่ไปตามจังหวัด และชุมชนต่าง ๆ อีกทั้งได้จัดโครงการการศึกษาที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาชาวบ้านในลักษณะ “การพัฒนาชุมชน” โดยให้นักศึกษาที่ผ่านการอบรมจาก ศ.อ.ศ.อ. ไปปฏิบัติงานกับชาวบ้านเพื่อพัฒนาตัวเองและชุมชนกระจายไปทั่วทั้งประเทศ

การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยของประเทศไทยในยุคพัฒนา

ประเทศไทยได้เริ่มมีการจัดทำ และวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเริ่มจากการพัฒนาเศรษฐกิจและกำลังคนก่อน แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504-2509 ฉบับที่ 2 เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2510-2514 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 ในแผนพัฒนาฯ ทั้ง 3 ฉบับ ดังกล่าว เน้นการพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องการพัฒนาเศรษฐกิจในส่วนของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้กำหนดการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนากำลังคน โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับและการอาชีวศึกษาเพื่อเข้าสู่อาชีพ สำหรับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 ในแผนการพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุถึงการศึกษานอกโรงเรียนว่า “7. การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาพิเศษ และการฝึกอบรมวิชาชีพแก่ผู้ไม่มีโอกาสศึกษาต่อจะจัดทำโครงการประสาน

การศึกษาผู้ใหญ่ ทำการฝึกอบรมวิชาชีพ และวางแผนการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเยาวชนในชนบท” (สุนทร สุนันท์ชัย, 2534)

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในยุคพัฒนานี้ (พ.ศ. 2503-2519) ได้จัดกลุ่มในลักษณะประเภทการให้บริการออกเป็น 3 ด้านดังนี้

1. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้ขั้นพื้นฐาน
2. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ทักษะและอาชีพ
3. การศึกษาตามอัธยาศัยประเภทข้อมูลข่าวสาร

1. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้ขั้นพื้นฐาน

การศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐานแบ่งเป็นการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ และการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญในระดับต่าง ๆ ดังนี้

1.1 การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จในช่วง พ.ศ. 2503-2519 เป็นยุคพัฒนางานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยเฉพาะการจัดการศึกษาพื้นฐาน กล่าวคือ ได้มีการประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ ปี 2503 ที่กำหนดให้มีชั้นประถมศึกษา 7 ปี คือประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี (ภาคบังคับ และ ประถมศึกษาตอนปลาย 3 ปี จึงได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ให้สอดคล้อง โดยในเมืองต้องการให้ผู้ใหญ่ได้เรียนสูงขึ้นไปเป็นหลักสูตรผู้ใหญ่สายสามัญระดับที่ 1, 2, 3 ใช้เวลาเรียน 6 เดือน 6 เดือน และ 1 ปีตามลำดับ และถ้าจะเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา ก็สามารถเรียนต่อไปทั้ง ม.ต้น (ระดับที่ 4) และ ม.ปลาย (ระดับที่ 5 โดยใช้เวลาเรียนระดับละหนึ่งปีครึ่ง

ส่วนในชนบทได้มีการปรับหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ภาคหลัมูลฐาน กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2511 ได้มีการเริ่มทดลองการจัดการศึกษาผู้ใหญ่พื้นฐานอีกครั้งหนึ่งเรียกว่า “โครงการแก้ไขการไม่รู้หนังสือแบบสมกิจ (Work-oriented Functional Literacy ซึ่งต่อมาได้ปรับเป็น “การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ” โดยนำแนวความคิด “คิดเป็น” มาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนการสอน โดยที่โกวิท วรพิพัฒน์ (2534) กล่าวว่า

“... การคิดเป็นนี้คือ การตัดสินใจใช้ข้อมูลจากหนังสือประการหนึ่ง ประการที่สองคือ การใช้ข้อมูลจากสภาพแวดล้อม เวลาและสังคม อันที่สามคือ ข้อจำกัดส่วนตัว ทั้งสามวิธีนี้ให้นำมารวมกันออกมาเป็นคำตอบว่า เรื่องนี้ควรจะตัดสินใจหรือตอบอย่างไร เป็นเรื่องซึ่งผมนำมาใช้ในการสอนการศึกษาผู้ใหญ่...”

ความมุ่งหมาย ของการจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ก็เพื่อให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น และสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน แก้ไขความเชื่อ และวิธีการดำเนินชีวิตอันเป็นอุปสรรคต่อการกินดีอยู่ดี เป็นการช่วยยกระดับความเป็นอยู่ในชนบท ให้การศึกษาแก่ประชาชนในชนบท เป็นการเตรียมชาวชนบทให้พร้อมที่จะพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ เริ่มจากการศึกษาสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนและประชาชน แล้วนำมาเป็นหัวข้อปัญหาเพื่อให้ผู้เรียนร่วมกันอภิปรายคิดแก้ปัญหา หัวข้อปัญหาครอบคลุมเนื้อหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่น การประกอบอาชีพ อนามัย การเลือกตั้ง การออมทรัพย์ การวางแผนครอบครัว การพัฒนาหมู่บ้านและสิ่งแวดล้อม

วิธีการเรียนการสอน ใช้วิธีให้ผู้เรียนได้คิดจากประเด็นปัญหาโดยอาศัยข้อมูล 3 ด้านคือ ข้อมูลทางวิชาการ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง และข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำไปตัดสินใจในทางเลือกที่เหมาะสมมีเหตุผล โดยมีสมมติฐานปลายทางที่เป็น “ความสุข” ระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนในหลักสูตรนี้ไม่น้อยกว่า 200 ชั่วโมง ครูผู้สอนต้องผ่านการอบรมตามปรัชญาและแนวคิดนี้ก่อน ผู้เรียนที่จบหลักสูตรนี้จะได้รับการเทียบเท่ากับผู้จบการศึกษาในระบบปกติคือ ระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป.4

การดำเนินงานดังกล่าวได้รับความสำเร็จเป็นที่น่าภูมิใจ กล่าวคือองค์การยูเนสโก ได้ยกย่องผลงานของโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จเป็นการเรียนรู้แบบเบ็ดเสร็จ ว่าผสมผสานเนื้อหา และวิธีการเรียนรู้เข้ากับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี จนกระทั่งได้รับรางวัลชมเชย โมฮัมหมัด ราชา ปาเลวี (Mohammad Raza Pahlavi prize) และต่อมาได้มีการพัฒนาการจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ชาวไทยภูเขา และชาวไทยมุสลิม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยปรับหลักสูตรเนื้อหา และการใช้ภาษาให้สอดคล้องกับสภาพชุมชน โครงการได้รับความร่วมมือจากหลายหน่วยงานมีอาสาสมัครเดินสอน เป็นต้น

งานการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ถึงแม้มีหลักการและกระบวนการที่ดีเยี่ยม แต่เมื่อพิจารณาถึงจำนวนเป้าหมายผลผลิตของโครงการคือ ผู้สำเร็จหลักสูตรแล้ว กระจุกตัวน้อยมาก ถ้าเปรียบเทียบกับจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือ และไม่จบศึกษาภาคบังคับ (จบปีละ 4,000 คน ทั้งนี้เพราะ ผู้สอนต้องผ่านการอบรมประการหนึ่ง และผู้เรียนต้องจัดเป็นกลุ่ม และมีเวลารวมกลุ่ม

ด้วย อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของงานที่เป็นต้นกำเนิดการเกิดครุอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน และครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศรช. ในปัจจุบันนี้

1.2 งานการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญแบบเบ็ดเสร็จในระดับต่าง ๆ การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญในยุคพัฒนา เป็นการดำเนินการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจัดต่อเนื่องมาจากในยุคอดีต โดยใช้หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ภาคหลักมูลฐาน และหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 1-3 แบ่งเป็นระดับถึงขั้นประถมศึกษาที่เจ็ด สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พลเมืองรู้หนังสือไทย อ่านออกเขียนได้ รู้หน้าที่พลเมืองในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนส่งเสริมการศึกษาประชาชนให้สูงขึ้น และให้ผู้เรียนมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจด้วย

สำหรับหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 1, 2, 3 ได้พัฒนามาจากหลักสูตรภาคหลักมูลฐาน เพื่อใช้กับ ผู้เรียนในเมืองซึ่งมีสภาพสังคมและเศรษฐกิจแตกต่างกันโดยที่แบ่งพื้นฐานการศึกษาออกเป็น 3 ระดับคือ

ระดับที่ 1 เทียบเท่าชั้น ป.2 ใช้เวลาเรียน 6 เดือน

ระดับที่ 2 เทียบเท่าชั้น ป.4 ใช้เวลาเรียน 6 เดือน

ระดับที่ 3 เทียบเท่าชั้น ป.7 ใช้เวลาเรียน 1 ปี

ส่วนการศึกษาผู้ใหญ่ระดับที่ 4-5 ในช่วงแรก ใช้หลักสูตรและแบบเรียนเหมือนกับการเรียนในระบบโรงเรียน (ภาคกลางวัน ใช้เวลาเรียนระดับละหนึ่งปีเช่นกัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 กระทรวงศึกษาธิการโดยกรมสามัญศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่าผู้ใหญ่ซึ่งอยู่นอกระบบ มีสติปัญญา ประสบการณ์ และเวลาเรียนต่างกับนักเรียนในระบบปกติ จึงได้จัดทำหลักสูตรเฉพาะสำหรับนักศึกษาผู้ใหญ่ ระดับที่ 4 (ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น ขึ้นใหม่โดยใช้เวลาเรียน 1 ปี 6 เดือน แบ่งเป็นภาค ภาคละ 6 เดือน ใช้เป็นหลักสูตรเพื่อจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สำหรับมัธยมศึกษาตอนปลาย คงใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 ซึ่งเป็นหลักสูตรของโรงเรียนในระบบปกติดำเนินการ

จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานการจัดการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญมีความพยายามจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสูตรพื้นฐานของในระบบอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีการประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2503) ขึ้นใหม่ การศึกษาในระบบได้มีการปรับเปลี่ยนหลักสูตร หลักสูตรการศึกษานอกระบบ และการศึกษาผู้ใหญ่ก็จะเปลี่ยนแปลงตามด้วย โดยจัดทำเนื้อหาให้สอดคล้อง

เพื่อการเทียบเท่าไว้ แต่ปรับกระบวนการเรียน การสอน และระยะเวลาให้สั้น ทั้งนี้โดยความเชื่อว่า ผู้ใหญ่มีประสบการณ์แล้ว และมีวุฒิภาวะทั้งทางสติปัญญาและจิตใจที่สูงกว่าเด็กในระบบ ด้วยเหตุนี้เองการดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ จึงได้รับการยอมรับและแพร่ขยายไปจัดในหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ฝ่ายทหาร เรือรบ โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ส่วนการจัดถ้าเป็นพื้นที่ปกติใช้สถานที่และบุคลากรจากโรงเรียนทั้งมัธยมและประถมศึกษา ส่วนในหน่วยงานอื่น ๆ ทางหน่วยงานเป็นผู้จัดสถานที่ให้ โดยขออนุญาตเปิดเป็นโรงเรียนผู้ใหญ่ มีครูและบุคลากรที่ผ่านการอบรมเป็นผู้สอนสำหรับงบประมาณ และค่าใช้จ่ายได้รับการสนับสนุนส่วนหนึ่งจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ และกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้จัดและส่งเสริมให้

ต่อมาเมื่อมีการปรับแผนการศึกษาแห่งชาติในปี พ.ศ. 2520 ได้จัดให้มีการปรับหลักสูตรเป็นการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ โดยดำเนินการในระดับที่ 3-4 และ 5 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2530 ได้ปรับหลักสูตรอีกครั้งหนึ่งเป็นการศึกษานอกระบบในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามลำดับ แต่ละหลักสูตร ในแต่ละระดับมีระยะเวลาเรียน 2 ปี และจัดให้มีการเทียบโอนเพื่อให้ผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์สามารถเรียนจบก่อนสองปีในแต่ละระดับด้วย

2. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้ และทักษะวิชาชีพ

2.1 การศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ การศึกษาผู้ใหญ่และการฝึกอาชีพ เริ่มมาพร้อมกับการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ แต่ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ถึงแม้ว่าจะได้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการจัดการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่” สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 การดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพก็ยังไม่สามารถเข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริงได้ จึงได้จัด “โครงการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ในลักษณะหน่วยเคลื่อนที่ไปตามท้องถิ่น” ขึ้น ปรากฏว่าการดำเนินงานได้ผลเป็นที่น่าพอใจ มีการปรับปรุงพร้อมทั้งขยายการดำเนินงานเรื่อยมาตามลำดับ โดยกำหนดจุดมุ่งหมายการดำเนินงาน ดังนี้

- เพื่อฝึกอบรมประชาชนชาวไทยให้มีความรู้ ความสามารถไปประกอบอาชีพได้ตามควรแก่สภาพ
- เพื่อสนับสนุนพระราชบัญญัติสงวนอาชีพของคนไทย ต้องการให้อาชีพส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือคนไทยอันเป็นนโยบายหลักของรัฐบาล

- เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล ในหน้าที่ของกระทรวง
ศึกษาธิการที่ต้องฝึกอบรมคนไทยให้มีความรู้ในวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อเตรียมไว้สำหรับบางโอกาสที่ทาง
ราชการจำเป็นต้องใช้

- เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายลดค่าครองชีพ ในเมื่อประชาชนได้รับการ
อบรมความรู้ด้านวิชาชีพดียิ่งขึ้น สามารถผลิตสิ่งต่าง ๆ ขึ้นใช้ตัวเอง ก็เป็นแนวทางในการประหยัด
และลดค่าครองชีพ

- เพื่อช่วยชักจูงประชาชนที่อ่านหนังสือไม่ออกเขียนไม่ได้ ให้สนใจใน
การศึกษายิ่งขึ้น เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิชาชีพต่อไป

การดำเนินงานการศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ ได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่
ออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ โรงเรียนผู้ใหญ่ประจำที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ และโรงเรียนผู้ใหญ่สาย
อาชีพที่จัดร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ได้แก่ เรือนจำ ทักษสถาน สถานสงเคราะห์ องค์กร
ต่าง ๆ เป็นต้น

หลักสูตรและการเรียนการสอนแบ่งเป็นแขนงต่าง ๆ เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดผม
เสริมสวย ช่างต่าง ๆ ตามความต้องการของท้องถิ่น ใช้เวลาเรียนหลักสูตรละ 150-300 ชั่วโมง มี
ระยะเวลาเรียนประมาณ แขนงละ 3 เดือน อาศัยอุปกรณ์ และวัสดุที่ทางราชการจัดให้

ผลการดำเนินงานโรงเรียนผู้ใหญ่ที่จัดสอนสายอาชีพ สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่
ในช่วง พ.ศ. 2503-2519 ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะเมื่อผู้เรียนในพื้นที่จัดตั้งโรงเรียน
ได้เรียนกันหมดแล้วไม่สามารถหากลุ่มเป้าหมายได้เพิ่มขึ้น ส่วนโรงเรียนเคลื่อนที่มีปัญหาด้าน
บุคลากรผู้สอน เป็นต้น

2.2 การจัดฝึกอาชีพเคลื่อนที่ โครงการฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ (ผ.อ.ค. หรือ
โรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่) เกิดขึ้นตามโครงการขยายการผลิตฝีมือแรงงานระดับกลาง ตาม
แผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ (พ.ศ. 2503) สังกัดกองส่งเสริมอาชีพ กรมอาชีวศึกษาถึง 47 หน่วย
โครงการนี้ได้รับความช่วยเหลือการขยายหน่วยงานโดยองค์การยูนิเซฟ ภายใต้โครงการพัฒนา
การศึกษาในชนบท (Rural Education Development) ในด้านอุปกรณ์ ยานพาหนะ ครุภัณฑ์และ
อุปกรณ์การจัดฝึก นอกจากนี้ยังให้ทุนการศึกษาและดูงานสำหรับครู ทั้งภายในและต่างประเทศ
รวมทั้งจัดส่งผู้เชี่ยวชาญด้านการฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่มาเป็นที่ปรึกษาอีกด้วย

การดำเนินงานโรงเรียน/หน่วยฝึกอาชีพเคลื่อนที่ได้รับความนิยม สามารถ จัดสอนความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นในชนบทอย่างยิ่ง มีวิชาชีพที่เปิดสอนให้เลือกได้ถึง 14 สาขาวิชา มีประชาชนเข้ารับการเรียน/อบรมปีละ 22,000 คน สถานที่จัดสอนอาศัยหอประชุม โรงเรียน ศาลาประชาคม และเช่าอาคารสถานที่ของเอกชนเป็นที่ทำการชั่วคราว โดยอาศัยรูปแบบการจัดออกเป็น 3 ลักษณะ

- เปิดสอนในสถานที่ทำการแห่งเดียวกันทุกวิชา ในตัวเมือง และชุมชน ที่หนาแน่น
- แยกสาขาออกไปเปิดสอนตามอำเภอ ตำบลต่าง ๆ โดยการหมุนเวียนไปตามความต้องการของท้องถิ่น
- เคลื่อนออกไปสอนตามตำบล หมู่บ้าน ในเขตชนบทห่างไกลออกไปตามความเหมาะสม

ผู้สอนเป็นครูที่เป็นข้าราชการมีความถนัดในวิชาชีพแต่ละด้าน จัดไปอยู่ตามหน่วยต่าง ๆ พร้อมทั้งจะเคลื่อนที่ และหมุนเวียนตามความจำเป็นและความต้องการของชุมชนที่เปิดสอนหลักสูตรต่าง ๆ การดำเนินงานของโครงการนี้ได้รับความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ สอดคล้องต่อแผนและโครงการพัฒนาประเทศ ถือเป็นนวัตกรรมการจัดสอนวิชาชีพในยุคหนึ่ง

ต่อมาได้มีการโอนหน่วยงานคือ โรงเรียนฝึกฝนอาชีพทั้งหมดมาสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา (พ.ศ. 2515) ยกเว้นแห่งที่อยู่ในเมืองใหญ่ 4 แห่ง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ สงขลา และชลบุรี ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนสารพัดช่าง ซึ่งก็ให้บริการวิชาชีพการศึกษานอกระบบโดยใช้หลักสูตร 100-300 ชั่วโมงเช่นกัน

2.3 การจัดกลุ่มสนใจ จากการจัดฝึกอบรมอาชีพโดยใช้หลักสูตร 100-300 ชั่วโมงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 ปรากฏว่ามีผู้เรียนส่วนมากเรียนไม่จบหลักสูตร อาจเป็นเพราะว่าต้องใช้เวลาเรียนยาวนานเกินไป การเรียนการสอนต้องจัดมีระบบ ไม่สามารถเลือกเรียนได้หลากหลาย อีกทั้งเนื้อหา และทักษะที่เรียนต้องใช้ความถนัดโดยเฉพาะ กองการศึกษาผู้ใหญ่ จึงได้ทดลองรูปแบบการจัดอาชีวศึกษาที่ใช้หลักสูตรระยะสั้นไม่เกิน 30 ชั่วโมง การจัดฝึกใช้หลักการยืดหยุ่นตามสภาพของผู้เรียน โดยจัดเป็นกลุ่ม ๆ อาศัยวิทยากรซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญเฉพาะเรื่อง หลักสูตรแบ่งเป็นหมวดวิชาชีพ ได้แก่ หมวดอุตสาหกรรม เกษตรกรรม คหกรรม ธุรกิจ สังคมและการปกครอง กฎหมาย สุขภาพอนามัย การกีฬา ดนตรี และศิลปะ เป็นต้น

การจัดการเรียนการสอนไม่เน้นเฉพาะด้านอาชีพ ด้านใดก็ได้ที่มีผู้เรียนสนใจและสามารถรวมกลุ่มเข้าเรียนได้ การจัดกลุ่มสนใจได้ดำเนินการอย่างมีระบบมาตั้งแต่ พ.ศ. 2515 มีวิธีการดำเนินการในระยะเริ่มต้น ดังนี้

- สมาชิกกลุ่มสนใจมีกลุ่มละไม่ต่ำกว่า 15 คน ไม่ต้องเสียเงินค่าสมัครแต่ผู้เรียนต้องซื้อวัสดุและอุปกรณ์เอง
- สถานที่เรียนใช้ที่ใดก็ได้ ตามลักษณะวิชาที่สอนตามความเหมาะสม
- วิทยากรเป็นใครก็ได้ ไม่กำหนดคุณวุฒิ หรือพื้นฐานความรู้แต่ต้องมีความชำนาญในสาขาวิชานั้น และมีประสบการณ์ตรง
- เงินค่าสมนาคุณ จัดเป็นรายชั่วโมง ชั่วโมงละ 30 บาท (ในระยะเริ่มต้นถ้ามีการสอนมากกว่า 1 คนให้แบ่งกันตามส่วน
- ระยะเวลาในการอบรม/สอน ต้องจัดให้เหมาะสมวันละไม่เกิน 3 ชั่วโมง และการอบรมครั้งหนึ่ง ๆ ใช้เวลาไม่เกิน 30 ชั่วโมง

การจัดกลุ่มสนใจเป็นที่นิยมแพร่หลายทั้งผู้เรียนและผู้จัด มีผู้เรียนที่เข้ารับการอบรมเป็นจำนวนมากได้นำความรู้และทักษะไปใช้ในชีวิตประจำวัน และเพิ่มรายได้จากการดำรงชีวิตอยู่ อีกทั้งเป็นการส่งเสริมประชาชนให้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์อีกด้วย ส่วนในด้านการจัดการเรียนการสอนหรือการฝึกอบรม ได้มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนหลายหน่วยงานได้นำไปจัดกิจกรรมควบคู่กับการพัฒนางานของหน่วยงานที่ไปส่งเสริมอาชีพและความเป็นอยู่ให้กับคนในชนบท ได้แก่ หน่วยงาน กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมทางหลวง สำนักงานเร่งรัดและพัฒนาชนบท มูลนิธิส่งเสริมสถานภาพสตรี กรมอัยการ สำนักงานทหารพัฒนา กรป.กลาง กระทรวงกลาโหม เป็นต้น

3. พัฒนาการการศึกษาตามอัยาศัยประเภทข้อมูลและข่าวสาร

3.1 ห้องสมุดประชาชนในยุคพัฒนา ในปี พ.ศ. 2503-2539 กิจการห้องสมุดประชาชนได้มุงขยายไปให้ทั่วทุกท้องถิ่นและได้ปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุดประชาชนที่มีอยู่แล้วให้ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น แต่การดำเนินงานที่ผ่านมาประสบกับการได้รับงบประมาณสนับสนุนค่อนข้างน้อย อีกทั้งบุคลากรมีไม่เพียงพอ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2507 กองการศึกษาผู้ใหญ่ จึงได้ปรับกลยุทธ์วิธีการจัดสรรงบประมาณให้ห้องสมุดใหม่ จัดให้มีห้องสมุดตัวอย่างในระดับจังหวัดโดยจัดสรรงบประมาณพิเศษให้ จัดให้มีห้องสมุดเคลื่อนที่ไปตามตำบล และหมู่บ้านที่ห่างไกล

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) งานห้องสมุดประชาชนได้รับความสำคัญมากขึ้น ได้จัดให้มีโครงการพัฒนาห้องสมุดประชาชนทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ โดยพยายามปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ได้มาตรฐาน ทั้งด้านคุณภาพของอาคารสถานที่ เจ้าหน้าที่ และหนังสือที่จัดให้บริการ ได้ขยายปริมาณการจัดตั้งห้องสมุดเป็นในระดับจังหวัด 71 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 263 แห่ง และจัดให้มีห้องสมุดเคลื่อนที่ในส่วนกลางอีก 3 แห่งด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐบาลได้ประกาศให้มีอำเภอเพิ่มขึ้นทุกปี การขยายจำนวนห้องสมุดให้ครบทุกอำเภอเป็นไปได้ยาก ประกอบกับเจ้าหน้าที่ และบรรณารักษ์มีเพียงร้อยละ 49 เท่านั้นที่ผ่านการอบรมจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย อีกทั้งฐานะของบรรณารักษ์เป็นเพียงข้าราชการชั้นจัตวา และมีเพียงร้อยละ 30 เท่านั้นที่มีวุฒิบรรณารักษ์ จึงทำให้ห้องสมุดมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร

เพื่อให้ห้องสมุดเป็นสถาบันทางการศึกษาและวัฒนธรรมของชาติที่แท้จริง กระทรวงศึกษาธิการจึงได้วางโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โดยร่วมกับสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยดำเนินการพัฒนาห้องสมุด โดยจัดพัฒนาบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่มีอยู่ทั้งหมด วางหลักเกณฑ์ในการจัดงบประมาณให้ห้องสมุดได้มาตรฐาน จัดให้มีการ “รณรงค์เพื่อขอรับบริจาคหนังสือ” จากหน่วยงานประชาชนโดยทั่วไปให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ตั้งศูนย์รับบริจาคหนังสือขึ้น

ในปี พ.ศ. 2516 กระทรวงศึกษาธิการได้ยกฐานะห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษา โดยเพิ่มบทบาทห้องสมุดให้มีหน้าที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน ได้วางหลักเกณฑ์จัดประเภทห้องสมุดออกเป็นห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ (จังหวัด ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง (อำเภอ และห้องสมุดขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในชุมชนและตำบลหมู่บ้าน ทำให้งานห้องสมุดประชาชนได้รับการสนับสนุน และได้รับความร่วมมืออย่างมาก มีห้องสมุดเพิ่มขึ้นในช่วงนี้เป็น 452 แห่ง เป็นห้องสมุดที่ได้มาตรฐานถึง 148 แห่ง และยังมีห้องสมุดเคลื่อนที่ที่ร่วมกับหน่วยงานอื่น จัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่ในท้องที่อีก 24 จังหวัดด้วย

ในปี พ.ศ. 2536 กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับจังหวัดต่าง ๆ ได้ดำเนินการจัดตั้ง “ห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี” ขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 3 รอบ ทำให้สามารถขยายห้องสมุดประชาชนได้ครบทุกอำเภอ ภายในปี พ.ศ. 2539 การจัดตั้งห้องสมุดยังสามารถดำเนินการ

ขยายจำนวนได้อยุ่ตลอดเวลาตามความพร้อม และความต้องการของประชาชนซึ่งจัดเป็นการให้บริการศึกษาตามอรรถศาสตร์หลากหลายรูปแบบอีกด้วย

3.2 ที่อ่านหนังสือ(พิมพ์ ประจำหมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านเป็น ผลจากการวิจัยที่พบว่า ประมาณหนึ่งในสามของนักเรียนที่จบการศึกษาภาคบังคับไปแล้วในเวลาเพียง 3-4 ปี ก็จะลืมหนังสือ ประกอบกับการจัดบริการห้องสมุด (ที่อ่านหนังสือ เคลื่อนที่ที่จะต้องขนหนังสือ และจัดบรรณารักษ์เคลื่อนที่ไปด้วยต้องลงทุนมาก อีกทั้งประชาชนไม่ชอบอ่านหนังสือที่เป็นเล่มโต ๆ อีกด้วย ดังนั้น กองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการโดย ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ (อดีตผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่) ได้จัดให้ มีการทดลองโครงการขึ้นในภาคเหนือ ซึ่งก็ได้ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจมาก

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ได้มีแผนขยายที่อ่านหนังสือ (พิมพ์ ประจำหมู่บ้านถึง 7,725 แห่งกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ และได้กำหนดเกณฑ์การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านไว้ดังนี้

- สถานที่จัดตั้ง ควรอยู่ในที่ชุมชน มีเนื้อที่พอสมควร พร้อมทั้งขยายงานต่อไปได้
- มีอาคารเป็นเอกเทศ มีความมั่นคงพอสมควร ขนาดประมาณ 4x6 เมตรเป็นอย่างน้อย
- มีโต๊ะสำหรับอ่านหนังสืออย่างน้อย 1 ตัว มีผู้นั่งอ่านได้ประมาณ 10 คนขึ้นไป
- มีที่วางหนังสือพิมพ์ได้อย่างน้อย 9 ฉบับ (ที่รับอยู่เป็นประจำวันละ 2-3 ฉบับ
- มีป้ายชื่อที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านขนาดพอเหมาะกับตัวอาคาร
- มีวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น ตู้หนังสือ กระดานดำ/ป้ายนิเทศ และมีที่เก็บหนังสือพิมพ์ที่อ่านแล้ว เป็นต้น

การดำเนินงานที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เป็นโครงการที่ได้รับความนิยมจากองค์กรในชุมชนเป็นอย่างมาก การบริหารจัดการเป็นไปในรูปของคณะกรรมการที่จัดตั้งเพื่อดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะ ประชาชนสามารถได้รับข่าวสารข้อมูลที่ทันสมัยต่อเหตุการณ์ กิจกรรมนี้ได้กระตุ้นให้ประชาชนมองเห็นความสำคัญของการอ่านเขียนหนังสือ เป็นการช่วยปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน และ

ป้องกันการลืมนหนังสือด้วย อีกทั้งเป็นการส่งเสริม และสัมพันธ์กับการแก้ไขการไม่รู้หนังสือโดยตรงอีกด้วย

3.3 หน่วยโสตทัศนศึกษาเคลื่อนที่ งานโสตทัศนศึกษาได้เริ่มมาตั้งแต่ยุคก่อนพร้อมกับการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ โดยนำภาพยนตร์ไปฉายเพื่อการโฆษณาการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ และการรณรงค์การเรียนรู้หนังสือ ต่อมาจัดให้มีการหน่วยโสตอยู่ทุกจังหวัด มีเจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา (ช่างฉายภาพยนตร์ ทำงานอยู่ร่วมกับข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นตรี ที่เรียกว่าผู้ช่วยศึกษาจังหวัดฝ่ายการศึกษาผู้ใหญ่ ทำหน้าที่จัดฉายภาพยนตร์ ประชาสัมพันธ์ และบริการการศึกษาเคลื่อนที่ไปตามชุมชนและหมู่บ้านต่าง ๆ โดยได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุจากหน่วยโสตทัศนศึกษา หรือหน่วยการศึกษาประชาชนสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ในส่วนกลางซึ่งเป็นผู้ให้บริการยืมภาพยนตร์ ฟิล์มสไลด์ และประสานบริการซ่อมอุปกรณ์การฉายให้ด้วย

การดำเนินงานโสตทัศนศึกษาได้พัฒนา และจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในด้านการให้ข่าวสารข้อมูลเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2515 ถูกจัดให้ไปอยู่ร่วมกับศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนการให้บริการในส่วนของจังหวัดถูกกำหนดให้เป็นวัตถุประสงค์และบทบาทหน้าที่หนึ่งของโครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน (คพน. โดยให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดทุกจังหวัดมีหน้าที่สำคัญในการจัดการศึกษาเคลื่อนที่ให้กับประชาชนในชนบทด้วย

โดยสรุปแล้วงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในยุคนั้น ส่วนใหญ่เป็นบทบาทหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการโดยกองการศึกษาผู้ใหญ่ กองส่งเสริมอาชีพ และศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งกิจกรรมส่วนมากจะเป็นการให้การศึกษาก่อนพื้นฐาน พัฒนาอาชีพ และให้ข่าวสารข้อมูลกับประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนแล้ว ส่วนที่สำคัญ กล่าวคือ ได้มีหน่วยงานอื่น ๆ ได้นำเอาหลักสูตร วิธีการจัดไปใช้เพื่อการพัฒนากิจกรรมของหน่วยงาน เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดส่งส่งเสริมอาชีพการเกษตรและอุตสาหกรรมให้สมาชิก กระทรวงสาธารณสุขได้จัดกิจกรรมและโครงการอบรมให้กับเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน กระทรวงยุติธรรมได้จัดการฝึกอบรม และให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายให้กับชาวบ้าน กระทรวงมหาดไทยจัดอบรมการให้ความรู้การเมือง การปกครอง และสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายให้กับเจ้าหน้าที่และพลเมืองตามความจำเป็น กระทรวงกลาโหมจัดโครงการการศึกษาผู้ใหญ่ และนอกระบบโรงเรียนให้กับทหารประจำการ และกลุ่มแม่บ้านในกองทัพ และยังมีหน่วยงาน อื่น ๆ ที่ทั้งนำ

หลักสูตร และโครงการศึกษานอกระบบโรงเรียนไปจัด หรือไม่ก็จัดกิจกรรมและโครงการขึ้นเอง ในหน่วยงาน เช่น กรมพัฒนาฝีมือแรงงานจัดฝึกอาชีพให้กับเยาวชน กรมประชาสัมพันธ์จัดฝึกอบรมอาชีพให้กับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่างานการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้รับการนำไปปฏิบัติทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัยในลักษณะการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ การจัดรายการโทรทัศน์ การจัดรายการวิทยุ และวิทยุชุมชน ทุกหน่วยงานได้ดำเนินการเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่กิจกรรมและโครงการ พร้อมทั้งให้ความรู้ของทุกหน่วยงานอยู่แล้ว ที่สำคัญจะเห็นได้ว่ากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยมีความจำเป็นในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง

การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทยในยุคปฏิรูปการศึกษา

การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยของไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบการศึกษาตลอดชีวิตในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยที่การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัด และประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอนไว้ การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคล แต่ละกลุ่ม ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาสโดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อเพื่อแห่งความรู้อื่น ๆ

ในปี พ.ศ. 2542 ประเทศไทยได้ออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเป็นครั้งแรก โดยที่พระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดการจัดการศึกษามี 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และได้กำหนดขอบเขตของการศึกษานอกระบบว่า “เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัด และประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหา และ

หลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม หลักสูตรมีลักษณะยืดหยุ่นและเป็นไปตามความต้องการของบุคคลและสังคม ซึ่งถ้าพิจารณากิจกรรม และโครงการที่ทำอยู่แล้ว จะมีกิจกรรมการศึกษา ได้แก่ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2543

- การจัดการศึกษาปฐมวัย หรือเด็กก่อนวัยเรียน
- การศึกษาพื้นฐานขั้นการอ่านออกเขียนได้ และผู้ไม่รู้หนังสือ
- การศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สายสามัญ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.
- การจัดการศึกษานอกระบบวิชาชีพระยะสั้น และการฝึกทักษะอาชีพ กลุ่มพัฒนาอาชีพ (กพอ.
- การจัดกลุ่มทักษะชีวิต และกลุ่มพัฒนาคุณภาพชีวิต
- กิจกรรมการฝึกอบรมการพัฒนาทักษะการทำงาน ทักษะอาชีพ และการส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ด้านสุขภาพอนามัย การเกษตร กฎหมาย และการปกครอง การพัฒนาชุมชนชีวิต และความเป็นอยู่ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า กิจกรรม และโครงการศึกษานอกระบบจะอยู่ในส่วนของการให้ความรู้พื้นฐาน และการให้ทักษะวิชาชีพ ส่วนการให้ข่าวสารข้อมูล ซึ่งแต่เดิมเป็นกิจกรรมที่ไม่มีหลักสูตร และวิธีการ วัดและประเมินผล ไม่มีการลงทะเบียนผู้รับบริการ เป็นการให้การศึกษาแบบไปรยหวานขึ้นอยู่กับ ความพอใจ ความพร้อม และโอกาสตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งการจัดการศึกษาในลักษณะนี้ เรียกว่า “การศึกษาตามอัธยาศัย” โดยที่การศึกษาตามอัธยาศัยในระบบการศึกษาที่ได้ปฏิรูปใหม่ กิจกรรมที่มีอยู่ เช่น การส่งเสริมการอ่าน การจัดห้องสมุด ที่อ่านหนังสือศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ และภูมิปัญญาต่าง ๆ การศึกษาเคลื่อนที่ การให้บริการผ่านสื่อวิทยุ วิทยุโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต คอมพิวเตอร์ช่วยสอน และการบริการของศูนย์วิทยาศาสตร์การศึกษา และพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2551 ได้มีพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม อัธยาศัย (กระทรวงศึกษาธิการ, มปป.) โดยมีหลักการเพื่อให้เกิดความเสมอภาคในการเข้าถึง และให้ ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง ทัวถึง เป็นธรรม และมีคุณภาพเหมาะสมกับสภาพชีวิต ของชีวิตของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไป มีการกระจายอำนาจให้สถานศึกษา และการให้ภาคี

เครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะในส่วนของการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของตนเอง จัดให้มีการพัฒนาแหล่งความรู้ให้มีความหลากหลายทั้งในส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อการศึกษา

ภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย กำหนดให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน. สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยทุกรูปแบบ มีคณะกรรมการส่งเสริมสนับสนุน และประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกำหนดนโยบาย แนวทางการดำเนินงาน ส่งเสริม และสนับสนุนการประสานงานระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน ทั้งในและต่างประเทศเพื่อการจัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ส่วนในระดับภูมิภาคจัดให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยทุกจังหวัด และกรุงเทพมหานคร มีคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด/กรุงเทพมหานครโดยมีหน้าที่ให้คำปรึกษา และร่วมมือในการพัฒนาระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยกับภาคีเครือข่าย เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ให้มีคุณภาพและมาตรฐานตามที่กำหนด และสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของประเทศ รวมทั้งความต้องการพัฒนาของท้องถิ่น

สำหรับหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย คือศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอ ซึ่งเป็นสถานศึกษาทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน และจัดการศึกษาดังกล่าวร่วมกับภาคีเครือข่าย โดยจัดให้มีศูนย์การเรียนการสอนเป็นหน่วยจัดกิจกรรม และสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนขึ้น ทำให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยของทุกระดับ

กิจกรรมและโครงการที่ดำเนินการในยุคปฏิรูปการศึกษา นอกจากดำเนินการต่อเนื่องมาจากยุคพัฒนาแล้ว ได้เกิดกิจกรรมใหม่ ๆ มีดังนี้

1) การปรับและพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ. 2542 แล้วกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้ปรับหลักสูตรการศึกษานอกระบบทุกประเภทที่จัดการศึกษาสายสามัญ ทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลายเข้าสู่หลักสูตร

การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ทั้งหมดโดยใช้มาตรฐาน และตัวชี้วัดเหมือนกับมีหลักสูตรเดียวของประเทศ โดยกำหนดหลักสูตรเป็นหมวดวิชา และสาระวิชา ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 ได้มีการพัฒนาหลักสูตรใหม่เป็น “หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน” ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย รูปแบบการจัดมีทั้งเป็นชั้นเรียนในโรงเรียนผู้ใหญ่ แบบกลุ่ม การศึกษาด้วยตนเอง และการจัดการศึกษาในรูปแบบการศึกษาทางไกล

หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นด้านสาระการเรียนรู้ เวลาเรียน การจัดการเรียนรู้ที่เน้นการบูรณาการเนื้อหาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความแตกต่างระหว่างบุคคล ชุมชน และสังคม ส่งเสริมให้มีการเทียบโอนและจัดให้มีการพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อีกทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้เครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอีกด้วย หลักสูตรจัดให้มีสาระการเรียนรู้ 5 สาระ ได้แก่ สาระทักษะการเรียนรู้ ความรู้พื้นฐาน การปกครองอาชีพ การดำเนินชีวิต และสาระการพัฒนาสังคม ซึ่งแต่ละสาระประกอบด้วยรายวิชาบังคับ และวิชาเลือกตามจำนวนหน่วยกิตที่กำหนดไว้ในโครงสร้างรายวิชาบังคับทุกรายวิชา ผู้เรียนต้องลงทะเบียนตามที่กำหนด ส่วนวิชาเลือกสถานศึกษากำหนดได้ตามต้องการ โดยพัฒนาหลักสูตรขึ้นเองหรือเลือกใช้จากที่สถานศึกษาอื่น หรือส่วนกลางกำหนด และในแต่ละระดับของหลักสูตรผู้เรียนต้องทำกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่น้อยกว่า 100 ชั่วโมงและต้องทำโครงงานอย่างน้อย 3 หน่วยกิตด้วย

2) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ (กพอ). เป็นการจัดบริการเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต โดยการออกแบบการเรียนรู้ จัดการเรียนรู้งานอาชีพ มีผู้สอนหรือวิทยากรในอาชีพนั้น ๆ หรือ ประสบผลสำเร็จ หรือจากภูมิปัญญาท้องถิ่นตามลักษณะของการจัดการศึกษารูปแบบการฝึกทักษะอาชีพ การเข้าสู่อาชีพ การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยีและเชิงพาณิชย์ การสร้างเครือข่ายอาชีพ ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการกับชีวิตด้วยการปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสบการณ์ การพัฒนากลุ่มโดยเน้นจัดกิจกรรมมีการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพนั่นๆ อย่างเป็นระบบ ตัวอย่างกลุ่มอาชีพ เช่น การทอผ้า คหกรรม ตัดเย็บเสื้อผ้า การเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ นวดแผนไทย การแปรรูปสมุนไพร การจักสานต่าง ๆ เป็นต้น

3) การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการ และการเปลี่ยนแปลงในชีวิต และความเป็นอยู่ของบุคคล สังคม และชุมชน การ

ปรับตัวให้เท่าทันและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา สร้างบุคคลและประชาชนให้มีความสามารถในการแข่งขัน สามารถต่อสู้กับกระแสวิกฤตต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล รู้จักประเมินตนเอง รู้จักตั้งเป้าหมายในชีวิต และรู้จักสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีกับบุคคลอื่น จึงต้องมีการฝึกทักษะชีวิตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไป ทักษะชีวิตมีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคน จึงต้องมีทักษะชีวิตในเรื่องต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการและพัฒนาการตามอัธยาศัย ตามวัยและวุฒิภาวะที่มีกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันและชุมชน กิจกรรมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัด เช่น ทักษะชีวิตด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ การดูแลสุขภาพ การพัฒนาบุคลิกภาพ ทักษะชีวิตด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น กฎหมายเบื้องต้น สำหรับประชาชน การรักษาความปลอดภัยในชุมชน ทักษะชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรม ความเป็นประชาธิปไตย วินัย และความรับผิดชอบ ทักษะชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การอนุรักษ์ คุ คลอง/แม่น้ำ การจัดการกิจกรรมทักษะชีวิตในด้านต่าง ๆ มีทั้งการเชิงวิทยากรผู้รู้มาบรรยาย และฝึกให้มีการคิดวิเคราะห์ใช้เวทีการเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา และพัฒนากระบวนการดังกล่าว เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมประเทศชาติต่อไป

4) การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน เป็นการศึกษาที่บูรณาการความรู้และทักษะจากการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยที่ผู้เรียนมีอยู่หรือได้รับการพัฒนาและส่งเสริมความรู้ มุ่งใช้กระบวนการ เรียนรู้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามวิถีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนการมีส่วนร่วม และดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความเอื้ออาทร มีคุณธรรม จริยธรรม โดยดำเนินการในรูปแบบการอบรมประชุมสัมมนา ประสานเครือข่าย พัฒนา ส่งเสริม และสนับสนุนกิจกรรมการจัดทำแผนชุมชน การบูรณาการเรียนรู้กับวิถีชีวิตและสภาพชุมชน มุ่งเน้นกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ วิสาหกิจ ชุมชน การเมือง การปกครอง ประชาธิปไตย สิ่งแวดล้อม คุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน กิจกรรมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัด ได้แก่ การอบรมเรื่องยาเสพติด การเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงวัย การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อประกอบธุรกิจขนาดย่อมในชุมชน การอบรมศีลธรรม จริยธรรม การฝึกปฏิบัติ และพัฒนาจิตใจ เป็นต้น

5) **กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย** เป็นการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ ไม่มีหลักสูตรและระยะเวลาที่แน่นอนขึ้นอยู่กับความต้องการ และความสนใจของกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มอายุ และเพศวัย กิจกรรมที่จัดเป็นไปตามความสมัครใจของผู้รับบริการเป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความพร้อม ความต้องการ ความสนใจ โอกาส และศักยภาพการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ประเภทของโครงการ และกิจกรรม ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มุมที่อ่านและคอมพิวเตอร์ การส่งเสริมการอ่าน การจัดนิทรรศการ การศึกษาเคลื่อนที่ อุทยานการเรียนรู้ วิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา 2552 : 9) ดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2522-2561 และคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษา ดังกล่าว เพื่อเร่งรัดให้คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ในส่วนของการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ถึงแม้จะมีความก้าวหน้าจากเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้มีเครื่องมือมากขึ้น แต่ยังขาดเนื้อหาและวิธีการที่เหมาะสมที่จะทำให้มีสัมฤทธิ์ผลตามที่ควร อีกทั้งยังขาดการปรับปรุงระเบียบที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้การศึกษตลอดชีวิตยังไม่เป็นวิถีชีวิตของคนในชาติ ดังนั้นในส่วนของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและอัธยาศัย ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางได้กำหนดวิสัยทัศน์ของการดำเนินการว่า “คนไทยได้รับการศึกษาตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน เพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้” การดำเนินงานดังกล่าวจึงเร่งสร้างและพัฒนา กศน. ตำบลหรือแขวง แหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์กลางการศึกษตลอดชีวิตในชุมชน โดยจัดสร้างแหล่งดังกล่าวเพื่อกระจายโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มรายได้เรียนรู้ตลอดชีวิต สร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร และจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ และสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและชุมชน ตลอดจนส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นภาคีเครือข่ายในการจัด ส่งเสริม และสนับสนุน การจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้ครอบคลุมพื้นที่ทุกระดับอย่างต่อเนื่องและเข้มแข็ง เช่น มีการจัดทำระบบฐานข้อมูลภาคีเครือข่ายทุกระดับ เสริมสร้างแรงจูงใจให้ภาคีเครือข่ายด้านมีส่วนร่วมจัดการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาตาม

อัยาศัย และการศึษาตลอดชีวิต รวมทั้งพัฒนาวิภาคเครือข่ายให้มีศึกยภาพ การจัดกิจกรรม และ
โครงการต่าง ๆ อย่างมีคุณภาพ

บทที่ 5

ลักษณะและรูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

ลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น

ในแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระบบ คือ (1) การศึกษาในระบบโรงเรียน (2) การศึกษานอกระบบโรงเรียน และ (3) การศึกษาตามอัธยาศัย

การจัดเรียงลำดับที่ 1-2-3 ดังข้างต้นนี้ เป็นการเรียงตามลักษณะ “ความเป็นทางการ” จากมากไปหาน้อยตามลำดับ กล่าวคือ การศึกษาในระบบโรงเรียนมีความเป็นทางการสูง คือ มีการจัดระบบที่แน่นอนตายตัว มีความชัดเจน เช่น มีโครงสร้างหลักสูตรที่แน่นอน มีการจัดระดับชั้นเรียนที่แน่นอน ว่าชั้นประถมศึกษาสำหรับเด็กอายุเท่าไร ใช้เวลาเรียนกี่ปี ชั้นมัธยมศึกษาต้องใช้เวลาเรียนกี่ปี เรียนสำเร็จแต่ละระดับจะได้วุฒิตีอะไร สามารถเรียนต่อชั้นไหน การจะเข้าเรียนต่อในแต่ละหลักสูตรมีการกำหนดวุฒิและคุณสมบัติในการรับเข้าเรียน หลักสูตรในการเรียนก็มีการกำหนดอย่างชัดเจน กฎเกณฑ์และเงื่อนไขการเรียนก็มีการกำหนดที่ชัดเจนตายตัว กฎเกณฑ์หรือข้อกำหนดต่าง ๆ ดังกล่าวก็คือ ลักษณะแห่งความเป็นทางการ และความเป็นทางการนี้เองทำให้สามารถกำหนดมาตรฐานของสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่น มาตรฐานในระดับท้องถิ่น มาตรฐานระดับชาติ ตลอดถึงมาตรฐานสากล

การศึกษาในระบบที่ 3 คือ การศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาแบบไม่เป็นทางการนั้น ไม่สามารถกำหนดเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ชัดเจนเหมือนกับการศึกษาในระบบแรกได้ เพราะกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัยจะมีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันมากมาย จนไม่อาจคาดคะเนได้ เป็นกิจกรรมการศึกษาตามความถนัด ความชอบ ความสนใจ ความจำเป็น และตามโอกาสของแต่ละบุคคล ดังนั้น ความเป็นทางการของกิจกรรมการศึกษาประเภทนี้จึงมีน้อย คือ ไม่สามารถกำหนดเป็นรูปแบบหรือมาตรฐานที่ชัดเจนได้

กิจกรรมการศึกษาในระบบที่ 2 คือ การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น เป็นระบบที่อยู่ตรงกลางระหว่างความเป็นทางการ ทางด้านหนึ่งกับความไม่เป็นทางการอีกด้านหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความยืดหยุ่นสูงกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่มี

ความยืดหยุ่นน้อยกว่าการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ ด้วยเหตุนี้เองการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีโครงสร้างที่ไม่ตายตัว มีความอ่อนตัว และคล่องตัวมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน การมีลักษณะที่เป็นทางการน้อย หรือมีความยืดหยุ่นมากนี้เอง เป็นข้อได้เปรียบประการหนึ่งของการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่ในทางกลับกันก็เป็นจุดด้อยของการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้วย เพราะไม่สามารถกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจนได้

ลักษณะแห่งความยืดหยุ่นของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สำคัญ ที่ควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณา มีดังนี้

1 ความยืดหยุ่นด้านเวลาเรียน หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนส่วนใหญ่ หรือแทบทุกหลักสูตร มีการกำหนดช่วงเวลาในการเรียนที่ตายตัว เช่น หลักสูตรชั้นประถมศึกษาใช้เวลาเรียน 6 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี หลักสูตรปริญญาตรีใช้เวลาเรียน 4 ปี เป็นต้น เงื่อนไขทางด้านเวลาจึงเป็นสิ่งสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียน

สำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน เงื่อนไขด้านเวลา มีความยืดหยุ่นมากกว่า ส่วนใหญ่จะแบ่งซอยเนื้อหาในหลักสูตรออกเป็นหน่วยย่อย ๆ ให้เหมาะสมกับเวลา เหมาะสมกับความต้องการ และความจำเป็นของผู้เรียน ในทางปฏิบัติอาจจัดเป็นหลักสูตรที่สั้นมากใช้เวลาเรียน 1-2 ชั่วโมงก็มี หลักสูตร 10 ชั่วโมง หลักสูตร 200 ชั่วโมง หลักสูตร 6 สัปดาห์ หรือยาวกว่านั้นก็มี ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความเหมาะสม คือ สามารถปรับหลักสูตรให้ยาวหรือสั้นตามความต้องการของผู้เรียน นั่นคือใช้ผู้เรียนเป็นหลัก นอกจากนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถเปิดสอนในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ตั้งแต่เช้ามีดไปจนถึงกลางคืน หรือเปิดสอนในวันหยุดซึ่งเป็นการเอื้อต่อผู้เรียน ทำให้สามารถปลีกเวลาจากการประกอบอาชีพไปเข้าเรียนได้ตามความเหมาะสม

2 ความยืดหยุ่นด้านสถานที่เรียน การศึกษาในระบบโรงเรียนโดยทั่วไปจะทำการสอนในโรงเรียน หรือสถานที่ที่จัดเพื่อการเรียนการสอนโดยตรง ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่ได้เจาะจงแน่นอนว่า จะต้องทำการสอนในโรงเรียนเสมอไป อาจจัดกิจกรรมขึ้นในโรงเรียน หรือจัดในสถานที่อื่นก็ได้ตามความเหมาะสม หรือแล้วแต่ความสะดวกเท่าที่สามารถหาได้ เป็นต้นว่า จัดขึ้นในวัด ในศูนย์ชุมชน ในบ้านเรือนเอกชน ในโรงงาน ในร้านค้า ในศูนย์ประกอบการ ในไร่ นา หรือจัดการเรียนการสอนใต้ต้นไม้ก็มี สถานที่เรียนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงจัดได้หลายสภาพตามความสะดวก และตามลักษณะของกิจกรรม

3 ความยืดหยุ่นด้านตัวผู้เรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดบริการให้แก่บุคคลหลายช่วงวัย ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ บางกิจกรรมจัดขึ้นเพื่อบุคคลช่วงวัยใดวัยหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น กิจกรรมเยาวชน จัดให้คนหนุ่มสาว หรือกิจกรรมผู้สูงอายุ สามารถจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นต้น บางกิจกรรมอาจไม่จำกัดช่วงวัย อาจมีผู้เรียนอายุน้อย ตั้งแต่อายุ 15-16 ปี ไปจนถึงวัย 70 ปีก็มี คือ คนต่างวัยสามารถเรียนในกลุ่มเดียวกันได้ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความแตกต่างด้านอายุของผู้เรียนมากกว่ากิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งการศึกษาในระบบโรงเรียนส่วนใหญ่จะจัดสำหรับบุคคลที่อยู่ในช่วงวัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

4 ความยืดหยุ่นด้านผู้สอน กิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนส่วนใหญ่จะใช้บุคลากรประจำเป็นผู้สอน ซึ่งได้แก่ ครู อาจารย์ ที่มีคุณสมบัติตรงตามสาขาวิชานั้น ๆ สำหรับการเรียนการสอนในกิจกรรมการศึกษานอกระบบส่วนใหญ่จะใช้วิทยากรที่หลากหลาย อาจได้แก่ ผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในอาชีพแขนงต่าง ๆ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นครูที่สอนประจำ ในหน่วยงานนั้น ในบางครั้งอาจใช้คณะวิทยากรร่วมทำงานเป็นทีม บางกิจกรรมเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม หรือบางกิจกรรมเป็นการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองก็มี วิทยากรหรือผู้ให้ความรู้ในการศึกษานอกระบบจึงมีความหลากหลายมากกว่าในการศึกษาในระบบโรงเรียน

5 ความยืดหยุ่นด้านวิธีเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการใช้วิธีสอน วิธีเรียนที่แตกต่างกัน เช่น ใช้ในรูปของการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่าง ๆ การอภิปรายถกเถียงปัญหาและแลกเปลี่ยนความรู้กัน การศึกษาจากประสบการณ์ส่วนตัว การทดลองและค้นคว้าด้วยตนเอง การขอคำแนะนำจากผู้รู้ในท้องถิ่น การฝึกงานในสถานที่ประกอบการ การไปฝึกงานกับผู้รู้เฉพาะด้าน การเรียนโดยลงมือปฏิบัติจริง การค้นคว้าจากเอกสารและตำรา รวมไปถึงการเรียนในรูปแบบที่ค่อนข้างเป็นทางการ เช่น การจัดอบรม การประชุมสัมมนา ตลอดจน การเรียนในชั้นเรียนตามปกติ วิธีการเรียนในการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะมีความหลากหลายมากกว่าการเรียนในระบบโรงเรียน

6 ความยืดหยุ่นด้านผู้จัดบริการ องค์กรที่ให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความหลากหลาย นับตั้งแต่องค์กรที่รับผิดชอบการจัดการศึกษานอกระบบโดยตรง เช่น สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ศูนย์ฝึกอบรม สถาบันฝึกอบรมข้าราชการ

เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ให้บริการการศึกษานอกระบบ โรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น เผยแพร่ความรู้ทางเอกสารสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี การจัดอบรม ระยะสั้น การจัดประชุมสัมมนา การจัดนิทรรศการ การจัดตั้งหน่วยให้คำปรึกษาแนะนำ การจัด รมรงค์ต่าง ๆ รวมทั้งจัดให้ความรู้แก่ประชาชนโดยผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่าง ๆ เหล่านี้ จัดโดยหน่วยงานที่มีความหลากหลายซึ่งมีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สมาคมต่าง ๆ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ธนาคาร องค์กร บริษัท สถานประกอบการ เป็นต้น รัฐวิสาหกิจ รวมทั้งสถาบันอุดมศึกษา รวมทั้งชุมชนที่สามารถจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ได้อีกด้วย

7 ความยืดหยุ่น ด้านระเบียบและกฎเกณฑ์ต่างๆ ในกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการกำหนดกฎเกณฑ์และระเบียบการปฏิบัติอย่างหลวม ๆ มีการผ่อนปรน หรือ ยืดหยุ่นได้มากกว่าในกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งนี้เพราะผู้เรียนในการศึกษานอกระบบโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นคนวัยผู้ใหญ่ที่มีภาระหน้าที่ต่าง ๆ ในด้านครอบครัว ด้านอาชีพการงาน รวมถึง บทบาทหน้าที่อื่น ๆ ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และเป็นพลเมืองของประเทศชาติอีกด้วย ใน บางครั้งผู้ใหญ่ไม่สามารถเข้าเรียนตามเวลาที่กำหนดได้ เพราะมีความจำเป็นอื่น ๆ ดังนั้น การจะถูก ดำเนิน ถูกลงโทษ ถูกคาดโทษเหมือนกับเด็ก ๆ ในระบบโรงเรียนจะไม่เป็นการสมควรนัก ในทาง ปฏิบัติจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นผ่อนปรนตามสมควรแก่เหตุและผล และจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่ให้ เกียรติซึ่งกันและกัน

ลักษณะความยืดหยุ่นทั้ง 7 ประการที่กล่าวมา เป็นเพียงการยกตัวอย่าง บางประเด็นขึ้นมาอภิปรายเท่านั้น เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าการศึกษานอกระบบมีความหลากหลายทั้งใน แง่ของกิจกรรม ความลุ่มลึกในเนื้อหา หลากหลายในด้านเทคนิควิธีการ หลากหลายในด้าน กลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ การจะกำหนดระเบียบปฏิบัติ หรือกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกันจึงเป็น เรื่องที่สุุดวิสัย ด้วยเหตุนี้ สิ่งต่าง ๆ ในการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงต้องมีความยืดหยุ่น มีความ ผ่อนปรนมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน และลักษณะแห่งความยืดหยุ่นนี้จัดเป็นข้อดีของ การศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ดี แต่ในทาง กลับกัน ความยืดหยุ่นก็อาจเป็นจุดด้อยในเรื่องการกำหนดมาตรฐานและควบคุมเรื่องคุณภาพได้ เช่นกัน

2. เป็นการศึกษาโอกาสที่สองของประชาชน

บริการการศึกษาที่จัดให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป แม้ว่าจะมีหลายระบบดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ที่ถือว่าเป็นระบบหลัก ได้แก่ การศึกษาในระบบโรงเรียน เพราะเป็นการจัดให้แก่ประชาชนทุกคนในขั้นต้น คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นรัฐจะจัดให้ในลักษณะของการศึกษาภาคบังคับ ประชาชนทุกคนจะต้องเรียนตามเงื่อนไขที่กฎหมายบังคับไว้ ในบางประเทศหรือบางสังคม อาจจัดได้เพียงระดับประถมศึกษา และบางประเทศก็จัดได้ถึงระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรและความพร้อมของแต่ละประเทศ การศึกษาภาคบังคับนี้เป็นการศึกษาที่รัฐจะต้องให้เปล่าแก่ประชาชนทุกคน ถ้าประชาชนไม่เรียนก็จะต้องมีความผิด ในทำนองกลับกัน ถ้ารัฐไม่สามารถจัดให้ได้ก็ถือเป็นความบกพร่องของรัฐ

หลังจากการศึกษาภาคบังคับก็เป็นการศึกษาในระดับที่ต่อเนื่องขึ้นไป ได้แก่ ระดับอุดมศึกษาจนถึงระดับปริญญาตรี ต่อจากนั้นไปอีกจะเป็นระดับบัณฑิตศึกษา คือ การศึกษาในระดับมหาบัณฑิต (ปริญญาโท และระดับดุษฎีบัณฑิต (ปริญญาเอก

การศึกษาในระบบโรงเรียนที่เริ่มตั้งแต่การศึกษาขั้นพื้นฐาน และต่อเนื่องไปถึงระดับอุดมศึกษานี้ถือเป็นการศึกษาระบบหลักที่เป็นที่รู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างดีในทุกสังคม การศึกษาระบบนี้จะมีระบบและโครงสร้างที่ชัดเจน

แม้รัฐจะพยายามขยายโอกาสทางการศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติจะมีประชาชนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถเข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ ยิ่งการเรียนในระดับสูงโอกาสในการเข้าเรียนก็ยังมีจำกัด แสดงให้เห็นว่าการเรียนในระบบโรงเรียนนั้นไม่สามารถเปิดโอกาสให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึงได้ เหตุผลที่สำคัญที่สุดได้แก่ข้อจำกัดในด้านทรัพยากร แม้รัฐจะพยายามขยายการรับเข้าเรียนให้มากขึ้นก็ไม่สามารถจะรับประชาชนทุกคนให้เข้าเรียนได้ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงแสวงหาช่องทางอื่น ซึ่งเรียกว่า การศึกษาโอกาสที่สอง (Second chance education) เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสในการศึกษามากขึ้น โดยหันไปจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนคู่ขนานไปกับการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน

โดยทั่วไป การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะทำหน้าที่ 3 ประการที่สัมพันธ์กับการศึกษาในระบบโรงเรียน คือ

1 จัดการศึกษาในรูปการซ่อมเสริม (Remedial education ในทางปฏิบัติ มีประชาชนส่วนหนึ่งที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียน อีกส่วนหนึ่งต้องออกจากโรงเรียนกลางคันด้วย

เหตุผลต่าง ๆ จึงเป็นหน้าที่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะช่วย “เก็บตก” ประชาชนเหล่านี้ นับตั้งแต่การสอนให้ผู้ใหญ่อ่านออกเขียนได้ การจัดสอนให้คนกลุ่มนี้ก็เพื่อเป็นการยกระดับความรู้ของผู้เรียน การเปิดสอนในระบบทางไกล ตลอดจนเปิดโอกาสให้ศึกษาด้วยตนเองแล้วไปสอบเทียบความรู้ตามเวลาที่ทางการกำหนด เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่พลาดโอกาสจากการเรียนในระบบโรงเรียน สามารถมีช่องทางเพิ่มพูนความรู้ของตนเองได้

2 จัดการศึกษาในรูปของการต่อเนื่องจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ผู้ออกไปประกอบอาชีพแล้วสามารถเรียนเพิ่มเติมเพื่อยกระดับวิทยฐานะของตนเองได้ การศึกษาในแบบนี้อาจเรียกว่า เป็นการศึกษาต่อเนื่อง (Continuing education คือ เรียนต่อเนื่องในระดับสูงขึ้นไป อาจเป็นการเรียนที่ไม่ได้มุ่งเพื่อเพิ่มวุฒิ (Non-credential program หรือเรียนเพื่อเพิ่มวุฒิ (Credential program ก็ได้

ตัวอย่างการเรียนเพื่อเพิ่มวุฒิในรูปของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่น การเรียนในมหาวิทยาลัยเปิด การเรียนในรูปของมหาวิทยาลัยตลาดวิชา การเรียนในภาคพิเศษ เป็นต้น ผู้เรียนสามารถประกอบอาชีพ และสามารถเรียนเพื่อเพิ่มวุฒิไปพร้อม ๆ กันได้

3 จัดการศึกษาในรูปเพิ่มเติมจากการศึกษาในระบบโรงเรียน เนื่องจากความต้องการและความสนใจทางการศึกษาของประชาชนมีแตกต่างกันมากมาย โรงเรียนทำหน้าที่ได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ส่วนใหญ่ก็สามารถให้การศึกษาในหลักใหญ่ ๆ ที่เป็นเนื้อหา กลาง ๆ สำหรับบุคคลทั่วไป ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงสามารถจัดในรูปของหลักสูตร ที่เฉพาะเจาะจง ในรูปของหลักสูตรระยะสั้น หรือจัดสอนบางเนื้อหา จัดฝึกทักษะบางเรื่อง ที่ประชาชนต้องการ ซึ่งไม่สามารถจัดในรูปของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ เช่น การจัดอบรมวิชาชีพ จัดสัมมนาในเนื้อหาที่ประชาชนสนใจ จัดให้ความรู้ในรูปของการประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดในรูปกลุ่มสนใจ จัดในรูปของการดูงานในสถานประกอบการ เป็นต้น โดยทั่วไป การศึกษาประเภทนี้ไม่ได้มุ่งเพื่อการเพิ่มวุฒิ แต่มุ่งพัฒนาความรู้และทักษะตามที่บุคคลสนใจ

จากที่กล่าวมา ชี้ให้เห็นว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่จะช่วยให้ประชาชนได้รับการศึกษา นอกจากการเข้าศึกษาในระบบโรงเรียนโดยตรง ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นเสมือนการศึกษาโอกาสที่สองของประชาชน

3. เป็นการลงทุนทางการศึกษาที่คุ้มค่า

เมื่อพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์ของการศึกษา จะเห็นว่าการจัดการศึกษาในสังคมมนุษย์ จะเริ่มต้นจากกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัยที่ไม่เป็นทางการ ต่อมาพัฒนามาเป็นการจัดการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบโรงเรียน และพัฒนาการหลังสุดมาเป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal education ตามรูปแบบและวิธีการที่เราคุ้นเคยกันดีในสังคมปัจจุบัน พัฒนาการของการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบนี้ เป็นการเรียงลำดับวิวัฒนาการของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

แม้ว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวิวัฒนาการมาก่อนการศึกษาในระบบโรงเรียนก็ตาม ในสังคมยุคหลังก็ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนมากกว่าการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ กิจกรรมที่เรียกว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพิ่งถูกหยิบยกขึ้นมาเน้นใหม่อีกครั้ง โดยกลุ่มนักวางแผนการพัฒนา นักวิชาการกลุ่มนี้ได้นำหลักการทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษา คือ มีการวิเคราะห์ในเรื่องการลงทุน ประสิทธิภาพของกระบวนการผลิต ผลการผลิต และความคุ้มค่าของการลงทุน เป็นต้น ก่อให้เกิดแนวความคิดในเรื่องของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยพิจารณามนุษย์ในแง่ทรัพยากรของประเทศและในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้ก็ใช้กระบวนการของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย จำเป็นต้องมีการวางแผนการจัดเป็นอย่างดี

เอกสารทางวิชาการที่ถือเป็นการบุกเบิกการนำหลักทางเศรษฐศาสตร์มาใช้วิเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ ได้แก่ หนังสือของ ฟิลลิป คูมส์ (Philip Coombs ที่เขียนขึ้นมาในปี ค.ศ. 1968 ชื่อ วิกฤตการณ์ทางการศึกษาของโลก (The World Educational Crisis: A System Analysis

คูมส์ และคณะ ซึ่งเรียกตัวเองว่า กลุ่มนักวางแผนการพัฒนา ได้ทำงานการศึกษา นอกระบบโรงเรียนมาอย่างต่อเนื่องและต่อมาในปี ค.ศ. 1985 เขาได้ขยายแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้วยการเขียนหนังสือชื่อ วิกฤตการณ์ของโลกในทางการศึกษา (The World Crisis in Education: A View from the Eighties เขาได้นำหลักและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มาวิเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน ผลงานของนักวิชาการกลุ่มนี้ได้เรียกร้องความสนใจต่อการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยยืนยันถึงความคุ้มค่าของการลงทุนในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชากรของประเทศ

ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชากรเป็นการพัฒนากิจกรรมด้านต่าง ๆ ของประเทศไปในตัว เช่น พัฒนาด้านการเกษตร ด้านการสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และการพัฒนาประเทศชาติโดยรวม เพราะเมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้นก็จะส่งผลไปถึงการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ให้บังเกิดผลดีตามไปด้วย เพราะในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่า คนเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการผลิต ดังนั้น การลงทุนในแง่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนของประเทศจึงเป็นการคุ้มค่าต่อการลงทุนเป็นอย่างยิ่ง

ถ้าเทียบกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะเห็นว่า มีลักษณะและเป้าหมายที่แตกต่างกัน เป้าหมายหลักของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการพัฒนาคุณภาพของประชากรโดยรวม เป็นการให้ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต หลักสูตรการเรียนจึงเป็นหลักสูตรกลาง ๆ ที่มีความเป็นมาตรฐานสำหรับคนส่วนใหญ่ของประเทศ ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการเฉพาะบุคคลและเฉพาะถิ่นมากกว่า จึงสามารถหยิบยกเนื้อหาที่จำเป็นมาจัดการเรียนการสอนเป็นการเฉพาะได้ คือ เรียนเฉพาะสิ่งที่จำเป็นในสถานการณ์นั้น ๆ จริง ๆ ด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงสามารถจัดได้ง่าย จัดได้กว้างขวาง จัดได้ทันกับเหตุการณ์ และจัดได้ในลักษณะของการลงทุนต่อหัวที่ต่ำกว่าการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน

ในหนังสือของฟิลลิป คูมส์ และหนังสือของนักวิชาการคนอื่น ๆ ยืนยันว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนต้องใช้การลงทุนที่สูง เพราะเป็นการนำเม็ดเงินมาใช้ลงทุนโดยตรง นับตั้งแต่การลงทุนด้านครูและบุคลากรที่เป็นเจ้าหน้าที่ประจำ ต้องลงทุนด้านอาคารสถานที่ จัดหาวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งทุกอย่างเหล่านี้จะต้องจัดหามาเป็นการเฉพาะใช้ในกิจกรรมการศึกษาเพียงอย่างเดียว ในบางครั้งอาจใช้ไม่เต็มประสิทธิภาพก็มี การลงทุนสูงเช่นนี้ไม่ได้เป็นเครื่องรับประกันว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่ถือว่ายังยากจนอยู่ ซึ่งในหลาย ๆ แห่ง และหลาย ๆ โครงการยังสามารถพิสูจน์ให้เห็นว่า สามารถจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้อย่างตรงเป้าหมายด้วยค่าใช้จ่ายต่อหัวที่ต่ำกว่าการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน

ลักษณะเด่นชัดด้านการลงทุนของกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การลงทุนร่วมกับกิจกรรมอื่น หรือสามารถจัดให้เชื่อมโยงและใช้ทรัพยากรร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ได้ เช่น จัดร่วมกับการพัฒนาบุคลากรด้านการเกษตร จัดร่วมกับโรงงาน

อุตสาหกรรม ร่วมกับสถานประกอบการต่าง ๆ จัดให้สัมพันธ์กับโครงการด้านสุขภาพและโภชนาการ จัดร่วมกับกิจกรรมการวางแผนครอบครัว จัดให้สอดคล้องกับโครงการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งจัดให้สัมพันธ์กับกิจกรรมขององค์กรเอกชน เป็นต้น ทำให้สามารถใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ ไม่จำเป็นต้องลงทุนเป็นการเฉพาะ

นอกจากประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ถ้าพิจารณาในเรื่องของการใช้เวลาในการเรียน ซึ่งในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่า “เวลา” เป็นปัจจัยของการลงทุนประการหนึ่ง ในแง่ของการศึกษาในระบบโรงเรียน ถือเป็นการเรียนแบบเต็มเวลา การเรียนและการประกอบอาชีพการงาน เป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถกระทำไปพร้อมกันได้ จำเป็นต้องหยุดจากการประกอบอาชีพเพื่อไปศึกษาเล่าเรียน ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ประกอบอาชีพสามารถปลีกเวลาว่างไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้ เช่น ไปเรียนในตอนค่ำ หรือในวันหยุด เสาร์-อาทิตย์ ทำให้การเรียนและการประกอบอาชีพสามารถกระทำในเวลาเดียวกันได้ จึงถือว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการลงทุนด้านเวลาที่ประหยัดกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกจากนี้ยังสามารถสัมพันธ์ความรู้จากการเรียนกับการประกอบอาชีพเข้าด้วยกันได้อีกด้วย

4. เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมความเสมอภาค

ดังที่กล่าวมาที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็น “การศึกษาโอกาสที่สอง” ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีบทบาทเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งสำหรับการศึกษาของประชาชน การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงทำหน้าที่ควบคู่ไปกับการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบหลัก การศึกษานอกระบบทำหน้าที่ในการเสริม (Complement การเพิ่มเติม (Addition และการให้ช่องทางเลือกที่แตกต่างออกไป (Alternative ทั้งหมดนี้เป็นการกระจายโอกาสทางการศึกษาออกไปสู่ประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งก็คือความพยายามในการส่งเสริมความเสมอภาคเพื่อลดช่องว่างภายในสังคมนั่นเอง

แม้ว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนพยายามขยายขอบเขตของการบริการออกไปให้มากที่สุด เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาออกไปสู่ประชาชน แต่ในแง่ของความเป็นจริงไม่อาจสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้เกิดขึ้นในสังคมได้ เพราะคนที่มีฐานะดีกว่าจะมีโอกาสได้รับการศึกษาที่ดีกว่า เป็นการถ่างช่องว่างในสังคมให้กว้างออกไปมากขึ้น นั่นคือคนที่มีโอกาสดีอยู่แล้วจะเป็นผู้ได้รับโอกาสมากยิ่งขึ้น ส่วนผู้ที่ด้อยโอกาสหรือผู้ที่เสียเปรียบอยู่แล้วก็จะยิ่งเสียเปรียบมากยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุนี้การที่จะให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้รับการศึกษาในรูปแบบเดียวกัน มีปริมาณและคุณภาพเท่าเทียมกันจึงเป็นเพียงอุดมคติเท่านั้น ในความเป็นจริงไม่สามารถเป็นไปได้ ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งทำให้ประชาชนสามารถเลือกเรียนได้ตามความจำเป็นและความเหมาะสมกับแต่ละบุคคล

การศึกษาในระดับประถม มัธยม และอาชีวศึกษา ได้มีวิธีเรียนเพื่อการเทียบโอนความรู้ในแต่ละระดับด้วยวิธีต่าง ๆ ที่พวกเราคุ้นเคยกันดี เช่น การจัดสอนเป็นชั้นเรียนในลักษณะของการศึกษาผู้ใหญ่ การจัดการเรียนในรูปแบบของการศึกษาทางไกล การเรียนด้วยตนเองแล้วไปสอบเทียบความรู้เมื่อผู้เรียนมีความพร้อม เป็นต้น จัดเป็นการยกระดับวุฒิทางการศึกษาของประชาชนที่ทำอยู่ในสังคมปัจจุบัน

สำหรับการคิดค้นหาวิธีเรียนเพื่อเทียบโอนความรู้ในระดับอุดมศึกษา หรือที่เรียกว่า การศึกษาต่อเนื่องนั้น ในต่างประเทศได้มีวิธีการต่าง ๆ หลายวิธี ล้วนแต่เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนกระตือรือร้นต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง วิธีการเหล่านี้ทำให้ประชาชนสามารถยกระดับการศึกษาของตนด้วยวิธีการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ จัดเป็นการส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษาได้เป็นอย่างดี

วิธีการหรือรูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อช่วยให้ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง และสามารถเทียบโอนความรู้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ดำเนินการในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้

1 การเทียบหน่วยเรียนในการศึกษาต่อเนื่อง (Continuing education unit

เป็นการคิดหน่วยวัดเพื่อเทียบโอนประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนด้วยตนเองหรือการเรียนด้วยวิธีการนอกระบบโรงเรียนเพื่อเทียบโอนกับการเรียนในระบบโรงเรียน (โดยทั่วไป 1 หน่วย CEU จะเทียบได้กับการเรียนในระบบโรงเรียน 10 ชั่วโมง ในสถาบัน การศึกษาบางแห่งจะนำผลการเทียบโอนนี้ไปคิดเป็นเครดิต (College credits เพื่อการรับวุฒิปริญญาตรี หรือปริญญาบัตรได้

2 ชุดการเรียนด้วยตนเอง (Learning modules เป็นการนำเนื้อหาวิชาเรื่องใด

เรื่องหนึ่งมาจัดทำเป็นชุดการเรียนที่มีความสมบูรณ์ในตัวเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ด้วยตนเอง โดยทำตามข้อแนะนำในชุดการเรียนนั้น ผู้เรียนสามารถเรียนได้ที่บ้าน ที่ทำงาน หรือตามโอกาสที่เหมาะสมต่าง ๆ ในชุดการเรียนจะมีสื่อประกอบการเรียนหลายอย่างให้เลือกได้ตามความสะดวก เช่น ซีดี ตำรา แบบเรียน เป็นต้น

3 การเทียบหน่วยประสบการณ์ (Credit for experience

ในสถาบันการศึกษาบางแห่งมีการเทียบโอนประสบการณ์การทำงาน หรือประสบการณ์ในชีวิตมาเป็นเครดิตการเรียนตามหลักสูตรในระบบโรงเรียนได้ ในประเทศไทยก็มีการปฏิบัติเช่นว่านี้ในหน่วยงานของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

4 การสอบเพื่อเทียบความรู้ (Credit by testing

เป็นการเทียบโอนความรู้ด้วยการสอบเทียบ โปรแกรมที่เป็นที่รู้จักกันดีในสหรัฐอเมริกา เช่น CPEP (The College Proficiency Examination Program และ CLEP (The College-level Examination Program ทั้งสองโปรแกรมเป็นระบบการสอบเทียบความรู้ในระดับอุดมศึกษา

5 การจัดโปรแกรมพิเศษเพื่อการศึกษา (Non-regular semester college offerings

เช่น การจัดโปรแกรมการศึกษาในรูปของบทเรียนจุลบท (Mini-courses การฝึกงาน (Internships การศึกษาดูงาน (Travel courses และการเรียนในวันหยุดสุดสัปดาห์ (Weekend courses for college credits

6 การศึกษาสำหรับบุคคลภายนอก (External degree

เป็นการเปิดการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไปที่ไม่ใช่ นักศึกษาภาคปกติของมหาวิทยาลัยที่รู้จักกันดี ได้แก่ การศึกษาในรูปของมหาวิทยาลัยเปิด (Open university หรือมหาวิทยาลัยไร้กำแพง (Campus-without-walls เป็นการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาด้วยวิธีการเรียนหลายรูปแบบ ได้แก่ การเรียนตามเนื้อหาในหลักสูตร การเรียนในระบบติวเตอร์ในศูนย์การเรียนกิจกรรมการเรียนการสอนส่วนใหญ่จัดขึ้นภายนอกมหาวิทยาลัย

7 การสอนทางโทรทัศน์ (Cable television

เป็นการถ่ายทอดกิจกรรมการเรียนการสอนผ่านรายการโทรทัศน์ ผู้เรียนสามารถรับชมได้ที่บ้าน สถานที่ทำงาน หรือศูนย์การเรียนในชุมชน โดยทางสถาบันจัดกิจกรรมเสริมอื่น ๆ ให้ เช่น บริการติว การนำเสนอเนื้อหาด้วยวิธีการและสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถติดตามบทเรียนได้

8 การเรียนด้วยการกำหนดข้อตกลง (Performance contracting

เป็นการกำหนดข้อตกลงระหว่างผู้สอนและผู้เรียนว่าจะต้องมีกิจกรรมอะไรบ้าง มีปริมาณ และคุณภาพเพียงไร ภายใต้เงื่อนไขเช่นไร รวมทั้งระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งผู้เรียนจะต้องปฏิบัติตามสัญญาและข้อตกลงนั้น

9 โครงการเรียนสำหรับผู้ใหญ่ (Adult learning project เป็นการกำหนดโครงการเรียนแล้วทำการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง โดยทางสถาบันการศึกษาจะเป็นผู้ประเมินผลการเรียนนั้น ๆ

10 การเรียนจากซีดีเสียงและวีดิทัศน์ (CD instruction ทางฝ่ายจัดสอนจะเตรียมเนื้อหาและบทเรียนบรรจุลงในซีดี และวีดิทัศน์ แล้วจัดส่งให้ผู้เรียนนำไปเปิดฟังและชมด้วยตนเอง

11 การเรียนโดยใช้ระบบคูปอง (Voucher system for learning ผู้เรียนจะได้รับบัตรหรือคูปองการเรียนและสามารถนำไปใช้สิทธิ์เพื่อลงทะเบียนเรียนในช่วงใดก็ได้ตลอดชั่วอายุ ทั้งนี้แล้วแต่ผู้เรียนมีความสะดวกและความต้องการที่จะเรียนเมื่อใด ไม่มีการจำกัดระยะเวลาการจบหลักสูตร

12 การเข้าและออกในระบบเปิด (Open entrance/open exit บุคคลสามารถเข้าเรียนหรือหยุดการเรียนเมื่อไรก็ได้ ซึ่งจะต้องเป็นไปตามแผนหรือตามความเหมาะสมของแต่ละคน

นอกจากตัวอย่างที่กล่าวมา ยังมีรูปแบบและวิธีการอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งการกำหนดมาตรการทางกฎหมาย เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลได้ใส่ใจศึกษาค้นคว้าตลอดเวลา ตามแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อเปิดช่องทางให้บุคคลได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองตามความเหมาะสม เป็นการส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษาวิธีหนึ่งด้วยวิธีการของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

รูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ในการจำแนกรูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นสามารถจำแนกได้หลายรูปแบบ ดังนี้
 คูมส์และอาเหม็ด (Coombs and Ahmed, 1971) ได้จำแนกการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาชนบทเป็น 4 รูปแบบ คือ

1. การศึกษาพื้นฐาน (general or basic education) เป็นการจัดให้ประชาชนอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น นอกจากนั้นยังมีความเข้าใจเบื้องต้นด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม
2. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชีวิตครอบครัว (family improvement education) เป็นการเสริมความรู้ ทักษะ และเจตคติในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครอบครัว

เช่น เรื่องสุขภาพอนามัย โภชนาการ การดูแลบ้านเรือน การเลี้ยงดูเด็ก การซ่อมแซมบ้านเรือน การวางแผนครอบครัว

3. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน (community improvement education)

เป็นการพัฒนาประชาชนให้สามารถปรับปรุงชุมชนของตนเองได้ ประชาชนสามารถปกครองตนเองได้ ให้อำนาจแก่ประชาชน การจัดทำโครงการของชุมชนได้

4. การศึกษาเพื่อการอาชีพ (occupational education) เป็นการพัฒนา

ความรู้ ทักษะ กิจกรรมที่ให้ประชาชนมีอาชีพ รายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี

สำหรับรูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบัน สามารถจัดแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 3 รูปแบบ ดังนี้ การให้ความรู้การศึกษาพื้นฐาน การให้ความรู้และทักษะทางด้านวิชาชีพ การให้บริการข่าวสารข้อมูล ดังมีรายละเอียด ดังนี้

1. การให้ความรู้การศึกษาพื้นฐาน การศึกษานอกระบบโรงเรียนในกลุ่มนี้เป็น

กิจกรรมที่จัดเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความสามารถในการอ่าน-เขียน มีความรู้ในการคิดคำนวณ รู้เรื่องราวที่จำเป็นและเกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน สภาพแวดล้อม สังคม ประเพณีและวัฒนธรรม อันจะเป็นความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิตหรือจะพัฒนาความรู้ในระดับสูงขึ้นไป ตัวอย่างกิจกรรมในกลุ่มนี้ได้แก่ การสอนอ่าน-เขียน โครงการณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ การศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญเทียบเท่าระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย (ซึ่งมีทั้งวิธีเรียนด้วยตนเอง เรียนโดยระบบทางไกล และเรียนแบบชั้นเรียน โดยกิจกรรมประเภทให้ความรู้การศึกษาพื้นฐาน มีดังนี้

1.1 การส่งเสริมการรู้หนังสือ การรู้หนังสือ มีความสำคัญอย่างมาก ช่วย

ให้ประชาชนมีความสามารถในการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง นำความรู้ไปพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน รู้เท่าทันไม่ตกเป็นเครื่องมือผู้อื่น หรือถูกผู้อื่นหลอกลวงได้โดยง่าย ช่วยให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ตัวอย่าง กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการรู้หนังสือของประเทศไทย คือ โครงการณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ

โครงการณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ เป็นกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อเร่งรัดให้พลเมืองไทยที่ยังอ่าน-เขียนภาษาไทยไม่ได้ สามารถอ่านออกเขียนได้อย่างง่าย ๆ และคิดเลขเป็น เพื่อให้สามารถใช้ทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียน คิดเลข ในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลและหน่วยงาน ตลอดจนพัฒนาบุคคลให้อยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม

โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ ดำเนินงานระหว่างปี พ.ศ. 2526-2530 โดยใช้หลักการให้ประชาชนในทุกอาชีพ ทุกวัยที่สามารถอ่านออก เขียนได้ เข้ามาเป็นอาสาสมัครผู้สอนประชาชนในชุมชนของตนเอง อาสาสมัครดังกล่าวประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ภิภษุ ครู ตำรวจ ทหาร ผู้เป็นบุตร ผู้เป็นสามี ผู้เป็นภรรยา บุคคลในครอบครัวตนเอง โดยสอนตัวต่อตัว สอนเป็นกลุ่ม และสอนเป็นชั้นเรียน โดยใช้สื่อหนังสือแบบเรียนของโครงการและเอกสารอื่น ๆ ที่เหมาะสม

โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต ภายหลังเมื่อโครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติสิ้นสุดลง กรมการศึกษานอกโรงเรียน ณ ขณะนั้น (ปัจจุบันคือสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย) ได้จัดทำโครงการต่อเนื่อง คือ การผลิตสื่อส่งเสริมการอ่านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยส่งเสริมการอ่านเพื่อคงสภาพการรู้หนังสือของผู้ที่เพิ่งเริ่มอ่านออกเขียนได้ หรือที่เรียกว่าผู้รู้หนังสือใหม่ (Neo literates) ในช่วงนั้นประเทศไทยกำลังส่งเสริมคุณภาพชีวิตประชาชนตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ. ดังนั้นหัว ข้อเรื่องที่น่าสนใจมาผลิตเป็นหนังสืออ่านในโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงใช้หัวข้อหรือประเด็นที่อยู่ในแบบความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ. โครงการผลิตสื่อเพื่อรู้หนังสือใหม่นี้ ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือกระดาษเป็นจำนวนมากกว่าประเทศแคนาดา

การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน (Functional literacy) เป็นการศึกษาขั้นอ่านออกเขียนได้ ที่เมื่อเรียนแล้วผู้เรียนสามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ และมุ่งแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันของผู้เรียน อันเป็นอุปสรรคต่อความอยู่เย็นเป็นสุข ต่อการกินดีอยู่ดีเป็นประเด็นสำคัญ วิธีการสอนให้ผู้เรียนร่วมกันศึกษาอภิปราย และหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้น หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานได้พัฒนาขึ้นให้สอดคล้องกับสภาพของภูมิภาคต่าง ๆ ทั้ง 4 ภาคของประเทศ

1.2 กิจกรรมการศึกษาต่อเนื่อง ประชาชนที่สามารถอ่านออกเขียนได้แล้วมีความประสงค์จะศึกษาต่อเนื่องในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายก็มีโอกาสที่จะศึกษาต่อได้

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักสูตรนอกระบบขั้นพื้นฐานระดับประถมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาในระดับต้น มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถขั้นพื้นฐาน ให้คงสภาพการอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ มีเจตคติที่ดีต่อการประกอบอาชีพ สามารถ

พัฒนาอาชีพให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจของตนเองและสังคม ตลอดจนดำรงคนเป็นพลเมืองดีในระบบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเป็นการจัดการศึกษาขั้นต่อเนื่องจากหลักสูตรการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐาน ระดับประถมศึกษา โดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้พลาดโอกาสที่จะศึกษาต่อในระบบโรงเรียน มีโอกาสที่จะศึกษาหาความรู้ตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยฝึกฝนให้รู้จักคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น และรู้จักตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม และวิชาการเพื่อปลูกฝังเจตคติที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ตลอดจนความสามารถในการประกอบอาชีพได้ทัดเทียมผู้อื่น ตามควรแก่อัตภาพและความถนัดของคน ซึ่งช่วยส่งผลให้ผู้เรียนดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการจัดการศึกษาตามหลักสูตรที่ต่อเนื่องจากหลักสูตรการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เห็นช่องทางประกอบอาชีพ รู้จักตัดสินใจเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับตน สามารถนำประสบการณ์ไปแก้ปัญหาชีวิตประจำวันตามกระบวนการคิดเป็น สร้างทักษะในการประกอบอาชีพ เข้าใจสภาพปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เกิดเจตคติที่ดีต่อการประกอบอาชีพ พัฒนาบุคลิกภาพด้านจริยธรรม ค่านิยม และพฤติกรรมไปในแนวทางที่จะช่วยพัฒนาประเทศซึ่งส่งผลให้ผู้เรียนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข โครงการเทียบโอนการศึกษาขั้นพื้นฐานและโครงการเทียบระดับการศึกษาเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนขั้นต่อเนื่องจาก

1.3 กิจกรรมการฝึกอบรมประชาชนในชนบท การจัดฝึกอบรม

ประชาชนในชนบทคำนึงถึงความต้องการและความสอดคล้องกับสภาพปัญหาของประชาชน การฝึกอบรมได้จัดให้กับกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มที่ประกอบอาชีพทางการช่าง และค้าขาย และกลุ่มที่ทำงานด้านบริหารหรือกลุ่มผู้นำชุมชน เนื้อหาที่อบรมก็สอดคล้องกับกลุ่ม เช่น ฝึกอบรมกลุ่มแม่บ้านในโครงการพัฒนาครอบครัว การอบรมเยาวชนในเรื่องอาชีพ หรือการพัฒนาทักษะชีวิต การฝึกอบรมกลุ่มผู้นำชุมชนในเรื่องการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน การจัดทำเวทีประชาคม การสร้างภาวะผู้นำในชุมชน หรือการจัดทำโครงการหมู่บ้านปลอดยาเสพติด เป็นต้น

หน่วยงานที่จัดฝึกอบรมประชาชนมีหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน แต่ละหน่วยงานต่างก็ได้รับงบประมาณดำเนินงานมากน้อยต่างกัน แต่จุดเน้นที่สำคัญคือ การพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชน

2. การให้ความรู้และทักษะทางด้านวิชาชีพ กิจกรรมในกลุ่มนี้จัดขึ้นเพื่อให้ความรู้ให้การอบรมทางด้านวิชาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องชีวิตประจำวัน เกี่ยวกับอาชีพในท้องถิ่น อาชีพที่เพิ่มพูนรายได้ ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะให้กลุ่มเป้าหมายได้มีความรู้ มีทักษะในวิชาชีพเฉพาะอย่างเพื่อจะนำมาปรับปรุงอาชีพตนเอง หรือสร้างอาชีพใหม่เพื่อเพิ่มพูนรายได้ ตัวอย่างกิจกรรมในกลุ่มนี้ได้แก่ ช่างซ่อมวิทยุโทรทัศน์ ช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมเครื่องยนต์ ตัดเย็บเสื้อผ้า อาหารขนม ช่างฝีมือพิมพ์ดีด การเลี้ยงไก่พื้นบ้าน การปลูกพืชหมุนเวียน การทอผ้า การทำเครื่องจักสาน ฯลฯ

2.1 การจัดการศึกษาอาชีพตามหลักสูตรกลุ่มสนใจ เป็นกิจกรรมที่จัดให้กับกลุ่มผู้เรียนที่มีความต้องการและความสนใจที่จะเรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต รูปแบบของการจัดกลุ่มสนใจ มีลักษณะยืดหยุ่น สามารถสนองความต้องการของประชาชนแต่ละกลุ่มได้ในระยะเวลาอันสั้น วิทยากรผู้สอนไม่กำหนดวุฒิหรือความรู้พื้นฐาน แต่ต้องมีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่สอน และมีประสบการณ์พอสมควร

2.2 การจัดการศึกษาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) มุ่งพัฒนาประชาชนให้เรียนรู้วิธีศึกษาหาความรู้ มองเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ สามารถสร้างงานอาชีพ ลงมือประกอบอาชีพ และมีรายได้จากการประกอบอาชีพ ทั้งในระหว่างการเรียนและหลังจากเรียนจบหลักสูตรไปแล้ว โดยใช้ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตจริงของแต่ละบุคคลมาผสมผสานให้กลมกลืนกับกระบวนการเรียนรู้ และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและชุมชน ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งจัดเป็นการศึกษาเพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนและท้องถิ่นอย่างแท้จริง

2.3 การจัดการศึกษาตามหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้น เป็นการจัดการสอนวิชาชีพเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ นอกจากจะฝึกทักษะและฝีมือในอาชีพที่หลากหลายแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้ความสามารถต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น วิเคราะห์ปัญหาและทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาอาชีพ การบริหาร การจัดการ การพัฒนาทัศนคติ ลักษณะนิสัยที่จำเป็น การทำงานเป็นกลุ่มและการแนะแนว เป็นต้น หลักสูตร

อาชีพระยะสั้นมีระยะเวลาระหว่าง 50-150 ชั่วโมง การฝึกอาชีพระยะสั้นอาจอยู่ใน 4 ประเภท ได้แก่ อุตสาหกรรม คหกรรม ธุรกิจ และเกษตรกรรม

3. การให้บริการข่าวสารข้อมูล กิจกรรมประเภทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้รับความรู้และข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เช่น ข่าวสารเกี่ยวกับการเกษตร ราคาผลผลิต ข่าวสารบ้านเมือง สุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม เป็นต้น การบริการข่าวสารความรู้อาจทำได้โดยการเผยแพร่ผ่านสื่อความรู้ต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์แผ่นพับ ใบปลิว โปสเตอร์ หนังสือ รายการวิทยุกระจายเสียง รายการวิทยุโทรทัศน์ หรืออาจจัดกลุ่มให้ความรู้ วิทยากรในบางเรื่อง กิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน หอกระจายข่าว พิพิธภัณฑสถานที่เป็นต้น ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างเป็นกิจกรรมที่ให้บริการข่าวสารข้อมูล

3.1 ห้องสมุดประชาชน เป็นสถานที่ให้บริการข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ ในบางแห่งมีสื่อโสตทัศน์ สื่อทดลอง สื่อสาธิต และบางแห่งพัฒนาเป็นห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ ห้องสมุดประชาชนมีทั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัด ห้องสมุดประชาชน “เฉลิมราชกุมารี” ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ห้องสมุดประชาชนตำบล ห้องสมุดประชาชนวัด

3.2 ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เป็นสถานที่ให้บริการความรู้ข่าวสารข้อมูลทั่วไปให้ประชาชนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง มีสถานที่ตั้งอยู่ในชุมชนภายในหมู่บ้าน การจัดสร้าง การดูแลรักษาโดยประชาชนในหมู่บ้านนั้น ทางราชการจัดสรรงบประมาณเพื่อซื้อหนังสือพิมพ์ รายวันให้วันละ 2 ฉบับ มีคณะกรรมการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านเป็นผู้ดูแล

3.3 หอกระจายข่าวหมู่บ้าน หมายถึง ระบบการกระจายเสียงของหมู่บ้านโดยผ่านลำโพงที่ติดตั้งที่ปลายเสาเพื่อให้ชาวบ้านได้รับความรู้และข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว ทันเหตุการณ์ ได้แก่ เหตุการณ์เหตุร้าย ความรู้ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ ข่าวสารราคาสินค้าเกษตร การตลาด การประชาสัมพันธ์ การพัฒนา งานบุญการกุศลอื่นๆ

3.4 อุทยานการศึกษา หมายถึง บริเวณที่มีต้นไม้และสื่อการเรียนรู้ จัดไว้อย่างเป็นระบบและมีขอบเขตชัดเจน ให้ผู้พบเห็นหรือผู้ใช้บริการสามารถเรียนรู้ในแบบธรรมชาติวิสัย ให้ได้รับความรู้และประสบการณ์ด้วยความสบายใจหรือบันเทิงใจ

3.5 การจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ วิทยุและโทรทัศน์เป็นสิ่งที่ช่วยให้ประชาชนได้รับความรู้ ข้อมูลข่าวสาร รายการต่างๆ มีผู้จัดทำมากมาย เนื้อหาสาระมีทั้งความรู้

เฉพาะเรื่อง รายการบันเทิงที่สอดแทรกเนื้อหาสาระที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในครอบครัว ชุมชนและสังคม

3.6 การจัดโครงการบริการการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนา

ทักษะการเรียนรู้และทักษะชีวิต แก่ประชาชนที่หลากหลาย เช่น โครงการวิทยุและโทรทัศน์เกี่ยวกับแม่และเด็ก โครงการกฎหมายมหาชนเพื่อประชาชน โครงการแนะแนวการศึกษาและพัฒนาชีวิตทางวิทยุการศึกษาทางไกล โครงการฝึกอบรมศิลปะป้องกันตัวของสตรีและเยาวชน โครงการป้องกันตนเองจากภัยสิ่งเสพติด เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว รูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดอยู่ในประเทศไทยจำแนกเป็น การให้ความรู้การศึกษาพื้นฐาน การให้ความรู้และทักษะทางด้านวิชาชีพ และการให้บริการข่าวสารข้อมูล

ลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัย

ลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัยจึงมีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะ ทั้งนี้โดยอาศัยการเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้ (ชัยยศ อิ่มสุวรรณ, 2544 วิศนีย์ ศิลตระกูล และอมรา ปฐภิญโญบุรณ, 2544 สุมาลี สังข์ศรี, 2544)

1. การศึกษาตามอัธยาศัยมีรูปแบบที่ไม่เป็นรูปแบบที่จะอธิบายได้ชัดเจน (Non form) ไม่สามารถจับต้องหรือมองเห็น เหมือนการศึกษาในระบบที่มีโรงเรียนเป็นตัวแทนระบบ แต่รู้ว่ามีอยู่ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย หรือการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ หรือการเรียนรู้ตามวิถีชีวิต

2. การศึกษาตามอัธยาศัยเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคม มีหลายสถานการณ์จึงมีหลายวัตถุประสงค์และไม่จำเป็นต้องเพื่อการศึกษาเท่านั้น เช่น สถานสงเคราะห์และคุ้มครองสิทธิผู้บริโภคที่ให้บริการความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิในการบริโภคและการแก้ปัญหาเรื่องการเงิน หรือ ชมรมเยาวชนที่ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

3. การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาระบบอื่น ๆ อย่างแยกไม่ออกให้ชัดเจนได้ กล่าวคือ บุคคลสามารถใช้การศึกษาตามอัธยาศัยไประหว่างการเรียนในระบบพร้อม ๆ กันด้วย แต่ทั้งนี้ต้องมีการจัดระบบการเชื่อมโยงระหว่างการศึกษตามอัธยาศัยกับการศึกษารูปแบบอื่น ๆ เพื่อป้องกันผลเสียที่อาจเกิดขึ้น จากขั้นตอนการเลือกนำจุดเด่นของการศึกษตาม

อธยาศัยมาใช้ในบริบทของอีกรูปแบบของการศึกษาได้ เช่น การจัดทัศนศึกษา การท่องเที่ยวแบบต่าง ๆ ซึ่งสามารถเกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนในโรงเรียนได้ด้วย

4. การศึกษาตามอธยาศัยจึงเป็นการศึกษาที่มีหลากหลายรูปแบบ และวิธีการที่ไม่เป็นทางการ (Multi forms) ต่าง ๆ ได้ไม่จำกัด

5. การศึกษาตามอธยาศัยไม่จำเป็นต้องมีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน และไม่มีการสอน ไม่มีการรับประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ลักษณะการเรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้และนันทนาการ อีกทั้งยังไม่จำกัดเวลาเรียน

6. การศึกษาตามอธยาศัยมีเรื่องกำหนดเวลาในการเรียนรู้ที่เป็นตัวแปร และควบคุมได้น้อยมาก เพราะการศึกษาตามอธยาศัยเป็นการปล่อยอิสระตามอธยาศัย ดังนั้นการประเมินผลจึงอยู่ที่ผู้เรียนเองเช่นกัน ผู้เรียนอาจไม่รู้ตัว แต่ผลการเรียนสั่งสมได้ จนมีการนำไปใช้จึงจะเกิดการเรียนรู้ขึ้น ซึ่งก็อาจไม่ได้ใช้ก็ได้

7. การศึกษาตามอธยาศัยต้องหรือสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต (Life orientation) เป็นลักษณะเฉพาะบุคคลที่สัมผัส หรือมีปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ในแต่ละวัน รวมทั้งการเลือกรูปแบบการศึกษาตามอธยาศัยในการดำเนินชีวิต ตั้งแต่การเลี้ยงดูกันในครอบครัว การทำงาน และการสร้างหรือประสบการณ์ต่างๆ ในแต่ละวัน

8. การศึกษาตามอธยาศัยมีกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะที่ (Specific) อาจเกิดได้ซ้ำ แต่อาจไม่เกิดซ้ำที่มีผลเหมือนเดิมทุกประการ

9. การศึกษาตามอธยาศัยเป็นการอุบัติขึ้น อาจเป็นการจงใจหรือไม่จงใจ ไม่สามารถคาดหมายล่วงหน้าได้ (Accidental และ Unpredictable) ไม่สามารถระบุลักษณะบ่งชี้ถึงผลการเรียนที่เหมือนกันได้ทุกส่วนและทุกครั้ง บางครั้งอาจไม่มีผลใด ๆ เกิดขึ้น

10. การศึกษาตามอธยาศัยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในลักษณะที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ และความหมายจากปัจจัยเอื้อในการเรียนรู้ตามอธยาศัย ทั้งนี้ มีประเด็นเรื่องการผ่อนผันลักษณะที่เป็นอธยาศัย ซึ่งหมายถึง การทำตามอำเภอใจของผู้เรียนว่า จะขัดด้วยกฎ ระเบียบที่สถาบันบางแห่งจำเป็นต้องมี เช่น กรณีการจัดการศึกษาตามอธยาศัยสำหรับผู้ต้องขังที่ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีการเรียนด้วยตนเองภายในกฎระเบียบของสถานพินิจเด็กและเยาวชน ด้วยหรือไม่

11. การศึกษาตามอัธยาศัยมีลักษณะของการอาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรม เป็นการไม่ผูกพัน แต่เต็มใจที่จะเรียนรู้ จึงจำเป็นต้องมีการสร้างปฏิสัมพันธ์ การต่อรอง การสื่อความหมาย และการเคารพในความคิดซึ่งกันและกันเพื่อร่วมกิจกรรมกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เกิดขึ้นง่าย ๆ ต้องผ่านการฝึก และมีปัจจัยอื่นช่วย เช่น เพื่อน คนสนิท คนรู้จัก ความคุ้นเคย การยอมรับระหว่างกันและกันด้วย

12. การศึกษาตามอัธยาศัยสามารถเรียนได้ตลอดเวลา จึงเกิดได้ทุกสถานที่ ทุกเวลา และทุกสถานการณ์ ซึ่งการเรียนรู้อาจเกิดขึ้นหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับว่า ผู้เรียนจะได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นอย่างไร

13. การศึกษาตามอัธยาศัยเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยต่อเนื่องไปตลอดชีวิต เพราะเป็นการศึกษาที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการในการดำเนินชีวิต บุคคลทุกคนจึงสามารถเข้าออกและสัมผัสการศึกษาตามอัธยาศัยได้ตลอดชั่วชีวิต ดังที่มีคำกล่าวว่าการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นของชีวิตจนสิ้นอายุขัย (from womb to tomb)

รูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย

ด้วยเหตุที่การศึกษาตามอัธยาศัยมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ไม่มีการกำหนด และแบบแผนที่ชัดเจนเหมือนการศึกษาในและนอกระบบโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัยไม่มีการแบ่งระดับการศึกษา ไม่มีชั้นเรียนและรายวิชา รูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัยจึงมีได้หลากหลายบางรูปแบบเป็นเพียงกิจกรรมการเรียนรู้ หรือกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้น บางรูปแบบเป็นสถานการณ์ ปรากฏการณ์ ที่อาจมีขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือโดยการสร้างขึ้นของสิ่งมีชีวิต ซึ่งรวมมนุษย์ หรือเกิดจากการกระทำของสัตว์ก็ได้ หรือแม้กระทั่งสิ่งที่เกิดในสังคมตามปกติ โดยมีได้เกี่ยวข้องกับการศึกษาใด ๆ บางประเภทเป็นเพียงปัจจัยเอื้อต่อการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เช่น การพูดคุย ถกเถียงปัญหา การหาหรือ การสืบค้นบางสิ่งบางอย่าง รวมทั้งแหล่งความรู้ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ที่เล่น สนามกีฬา ชุมชม สมาคม ศาสนาสถาน แหล่งวัฒนธรรม สื่อประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่สื่อที่เป็นบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคม ภูมิปัญญา การค้นคว้า การค้นพบ การประดิษฐ์ต่าง ๆ นวัตกรรม และงานทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ตลอดจนสื่อสารมวลชนที่มีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาโดยตรง เป็นต้น ล้วนเป็นรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัยทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาตามอัธยาศัยอาจมีรูปแบบที่เป็นการศึกษาย่อย (sub-set) ในบริบทการจัดการศึกษาหลัก ๆ เช่น ในต่างประเทศบางประเทศจัดรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยใน

ชื่อที่คุ้นเคย เช่นที่ สก็อตแลนด์ อธิบายการศึกษาตามอธยาศัยว่าเป็น “การศึกษาชุมชน” (Community education) ในเยอรมนีเรียกว่าเป็น “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม” (Social pedagogy) ในฝรั่งเศสใช้การแสดง (เลียนแบบ ว่าเป็นการศึกษาตามอธยาศัย เรียกว่า “การแสดงจำลองแบบ” (Animation) การศึกษาตามอธยาศัยในกลุ่มอเมริกาใต้ ใกล้เคียงกับการศึกษาประชาชนในเรื่องความยุติธรรมและประชาธิปไตย (Popular education) ในบางชุมชนของอังกฤษเรียกการศึกษาตามอธยาศัยว่า เป็นการเรียนรู้และการสนทนาประชาธิปไตย บางกลุ่มจัดการศึกษาและส่งเสริมการมีงานทำของเยาวชนเป็นการศึกษาตามอธยาศัย เช่น “Beyond Connexion” เป็น Homepage ของสมาคม YMCA (Young Men Christian Association) ที่เชื่อมการเรียนรู้เพื่อการมีกิจกรรมระหว่างเยาวชนผ่านทางอินเทอร์เน็ต บางประเทศนับเอาการศึกษาสำหรับกลุ่มผู้ใหญ่ที่ต้องการโปรแกรมการศึกษาเพิ่มเติม (Adult continuing education) เป็นการศึกษาตามอธยาศัย และแม้กระทั่งการเรียนรู้ในสถานประกอบการ และในระหว่างการทำงาน (Learning in a workplace) ว่าเป็นการศึกษาตามอธยาศัยด้วย รวมทั้งการเรียนรู้เพื่อดูแลสุขภาพโดยผู้ป่วยเองและโดยผู้ดูแลผู้ป่วย ทั้งนี้ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวิธีการเรียนรู้จากแหล่งความรู้ ผู้รู้ แพทย์ และนักวิทยาศาสตร์สุขภาพ ที่เรียกว่า การศึกษาเพื่อการฟื้นฟูสุขภาพ (Health of Rehabilitation education) ก็จัดว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตามอธยาศัยเช่นกัน

นอกจากนี้การศึกษาตามอธยาศัยอาจมีรูปแบบที่เน้นวิธีการเรียนที่แตกต่าง คือ รูปแบบการเรียนรู้ตามอธยาศัยอาศัยการศึกษาตลอดชีวิต การเรียนรู้ด้วยตนเองแบบต่าง ๆ การเรียนรู้แบบตั้งใจ แบบไม่ตั้งใจและโดยบังเอิญ แล้วรูปแบบการศึกษาตามอธยาศัยในบริบทของการเรียนรู้ อาจเกี่ยวเนื่องกับการจัดและส่งเสริมการเรียนรู้ตามอธยาศัย แบบที่ผู้เรียนมีส่วนร่วม (Participatory Learning) มีส่วนจัด (Self-directed Learning) และการอยู่ร่วมในสถานการณ์ที่เรียกว่า การเรียนรู้ตามสถานการณ์ (Situating Learning) ซึ่งให้ความสำคัญ เรื่องความสัมพันธ์กับชุมชน และการเกี่ยวข้องกับผู้อื่นเพื่อพัฒนา และยกระดับประสบการณ์ระหว่างการเรียนรู้และปฏิบัติงานในสถานการณ์นั้น ๆ ซึ่งเป็นมากกว่าการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ (Experiential Learning ซึ่ง คอลบ์ (Kolb, 1972) อธิบายว่า มีลำดับของการเปลี่ยนแปลงของประสบการณ์ในระหว่างการแก้ไขและเรียนรู้ไปพร้อมกัน

รูปแบบทั้ง 3 แบบของการศึกษาตามอัธยาศัยจึงขึ้นอยู่กับ (ก สิ่งที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่โดยมากมักอยู่รอบ ๆ ตัว ที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงได้ (ข กระบวนการจัดการสภาพการเรียนรู้จากสภาพการณ์และลักษณะของผู้เรียนและผู้ดำเนินการศึกษาตามอัธยาศัย และ (ค กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมักเป็นการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคล (Individual Learning of Self Education) และการเรียนร่วมกันระหว่างสมาชิกที่มีส่วนในชุมชน (Collaborative Learning) หรือร่วมในสถานการณ์นั้น ๆ

แม้ว่าการศึกษาตามอัธยาศัยจะไม่มีจัดการที่เป็นแบบแผน แต่การศึกษาตามอัธยาศัยเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการเรียนการสอน ซึ่งต้องมีกระบวนการถ่ายทอด มีผู้รู้ ผู้เรียน ผู้ร่วมจัด และเอื้ออำนวยความสะดวกในการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ทักษะ และประสบการณ์ เมื่อพิจารณาร่วมกับความหมายหลักของคำว่า “การศึกษา” ซึ่งครอบคลุมการจัดและส่งเสริมสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การศึกษาตามอัธยาศัยสามารถแบ่งเป็นประเภทตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. การศึกษาตามอัธยาศัยในวิถีชีวิต มีลักษณะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แม้มีการจัดกระทำก็มีขึ้นเพื่อการศึกษาโดยตรง ได้แก่ ครอบครัว สภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว สังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ฯลฯ

2. การศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการจัดกระทำโดยองค์กร สถาบันเพื่อจุดประสงค์ทางการศึกษาทั้งโดยตรง และทางอ้อม ได้แก่ งาน และโปรแกรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา แหล่งความรู้ในชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ศาสนสถานและแหล่งศิลปวัฒนธรรม เช่น วัด โบสถ์ สุเหร่า หอศิลป์ อุทยานประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ ศูนย์วิทยาศาสตร์ อุทยานการศึกษาพิพิธภัณฑ์เด็ก ศูนย์ข้อมูลต่าง ๆ เป็นต้น สื่อมวลชน สื่อโทรคมนาคม สื่อสารสนเทศ แหล่งนันทนาการ และสนามเด็กเล่น สนามหรือศูนย์กีฬา สวนสาธารณะ สวนสมุนไพร อุทยานมัจฉา สวนผีเสื้อ แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ แหล่งงานบริการของรัฐ เช่น หน่วยงานของกรมการพัฒนาชุมชน กรมประชาสัมพันธ์ กรมการปกครอง กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมอนามัย และสำนักงานเกษตรที่ตั้งในชุมชนและทั่วไป โรงพยาบาล หน่วยงานและศูนย์การแพทย์และสาธารณสุข สถานีตำรวจ สถานีเลี้ยงเด็ก และสถานพินิจ เรือนจำ เป็นต้น องค์กรเอกชน ซึ่งจัดส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ

3. การศึกษาตามอัธยาศัยตามธรรมชาติและสังคม เป็นกิจกรรม ที่ครอบคลุมการพัฒนาชุมชน และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน อาจมีการจัดทำกิจกรรมเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยในรูปของเวทีชาวบ้านที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนดำเนินอยู่ หรือการณรงค์ การทำประชาพิจารณารื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและความเป็นอยู่ สิทธิ เสรีภาพขั้นพื้นฐานต่าง ๆ การทำจดหมายข่าวของชุมชน จัดกิจกรรมร่วมเรียนรู้ปัญหา และส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโครงการ “รักบ้านเกิด” การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง และกิจกรรมสำรวจชุมชนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นต้น กิจกรรมในประเภทนี้อาจใช้สภาพแวดล้อมเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น โครงการรักษ์แม่น้ำ คูคลอง โครงการ “รักเจ้าพระยากับตาวิเศษ” โครงการเก็บขยะเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ ล้วนเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยทั้งสิ้น

4. การศึกษาตามอัธยาศัยโดยอาศัยงานวัฒนธรรม เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ที่ตื้นนั้นเกิดจากการผสมผสานการละเล่น การแสดงออก การเลียนแบบท่าทาง ซึ่งสามารถถ่ายทอดผ่านงานศิลปะการแสดงได้ตามแนวคิดเรื่องการเรียนรู้เล่น (Play+Learn = PLEARN) ของ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวานิช (2543) และการศึกษาปนความบันเทิง (Edutainment) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น สื่อพื้นบ้าน สื่อบันเทิงประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการแสดงแบบจำลอง (Animation ซึ่งรวมกิจกรรมการแสดงละครใบ้ การแสดงหุ่นประเภทต่าง ๆ การแสดงเลียนแบบ กราฟิกการ์ตูน และกราฟิก 3 มิติ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีการดำเนินการด้วยปัจจัยภายนอกในฐานะสิ่งอำนวยความสะดวก และส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัยนั้นมีแนวคิดเรื่องการดึงผู้เรียนให้มีส่วนร่วมในการจัด ไม่ใช่เรื่องง่าย ดังนั้น การจัดกิจกรรมจำเป็นต้องมีการฝึกนักการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการเฉพาะที่อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ตามอัธยาศัย รวมทั้งต้องมีการออกแบบปัจจัย และ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตามอัธยาศัยด้วย

บทที่ 6

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่เกี่ยวข้อง และส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

สาระในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ที่นับเป็นรัฐธรรมนูญฉบับล่าสุดของประเทศได้กำหนดเป็นหลักการ และแนวทางในการจัดการศึกษาของชาติไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและเสรีภาพในการศึกษาไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย” และในบททั่วไปแห่งรัฐธรรมนูญ ได้กำหนดหลักการขั้นพื้นฐานของบุคคล ไว้อย่างชัดเจนว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครองและประชาชนชาวไทยไม่ว่าแห่งกำเนิด เพศหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญเสมอกัน

ในหมวดที่ 3 ที่เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ได้กำหนดให้การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐ จะต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ และในด้านความเสมอภาค ได้กำหนดไว้ว่า บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะสาเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางร่างกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้

ในส่วนที่ 8 ด้านสิทธิและเสรีภาพในการศึกษา ได้กำหนดให้บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้อยู่ในสถานะยากลำบากต้องได้รับสิทธิดังกล่าวด้วย

ในหมวดที่ 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในส่วนที่ 4 ว่าด้วยแนวนโยบายด้านศาสนา สังคม สาธารณะสุข การศึกษา และวัฒนธรรม รัฐต้องพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จัดให้

มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก ส่งเสริมการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนา และเอกชน จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

และในหมวดที่ 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิในการจัดการศึกษาอบรม และการฝึกอาชีพตามความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐาน และระบบการศึกษาของชาติ และคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นด้วย

สำหรับสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ในหมวด ที่ 3 ส่วนที่ 3 ได้กำหนดสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลไว้ว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันโดยทางที่ชอบด้วยกฎหมาย บุคคลย่อมมีสิทธิเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา นิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนธรรม ศาสนบัญญัติ หรือพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่พลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีงามของประชาชน

ในส่วนที่ 6 ด้านสิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ได้กำหนดให้ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพและแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม และด้านเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลและสื่อมวลชน กำหนดให้บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณาและการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น และกำหนดให้คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และโทรคมนาคมเป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ โดยให้มีองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระองค์กรหนึ่งทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม โดยการดำเนินงานจะต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ ประโยชน์สาธารณะอื่น ๆ และการ

แข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม รวมทั้งต้องจัดให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการสื่อมวลชน
สาธารณะ

สาระในส่วนที่ 8 ด้านสิทธิและเสรีภาพในการศึกษา ได้ระบุถึง

การจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของ
ประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ย่อมได้รับการคุ้มครองและส่งเสริมที่
เหมาะสมจากรัฐและบุคคลย่อมมีเสรีภาพทางวิชาการ การศึกษาอบรม การเรียนการสอน การวิจัย
และการเผยแพร่งานวิจัยตามหลักวิชาการย่อมได้รับการคุ้มครอง ทั้งนี้เท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่พลเมือง
หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ในส่วนที่ 10 ด้านสิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน กำหนดให้บุคคลย่อมมี
สิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครอง ของหน่วยราชการ หน่วยงาน
ของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อ
ความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน

ส่วนที่ 12 ด้านสิทธิชุมชน บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชน
ท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรมอันดี
งามของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

ในหมวดที่ 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในส่วนที่ 4 ว่าด้วยแนวนโยบายด้าน
ศาสนา สังคม สาธารณะสุข การศึกษา และวัฒนธรรม รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครอง
พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านานและศาสนาอื่น
ทั้งต้องส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งการ
สนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต

รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และ
วัฒนธรรม ด้วยการให้ความคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน สนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูและการ
ให้การศึกษาปฐมวัย ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็น
ปึกแผ่นของสถาบันครอบครัวและชุมชนรวมทั้งต้องสงเคราะห์และจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุ ผู้
ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และผู้อยู่ในสถานะยากลำบากให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น

และในหมวดที่ 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิในการจัดการศึกษาอบรม และการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐาน และระบบการศึกษาของชาติ และคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นด้วย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่กฎหมายกำหนด เช่น การจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในเขตพื้นที่ของตน เป็นต้น

แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552-2559

แม้การศึกษาของไทยจะมีการพัฒนามาตั้งแต่ยุคแรกของกรุงสุโขทัย (พ.ศ.1762-1893) จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2411) แต่การจัดการศึกษาในยุคดังกล่าว ยังไม่มีหลักฐานในการจัดทำแผนการศึกษาที่ชัดเจน จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสนับสนุนให้มีการจัดการศึกษาแบบใหม่ที่เรียกว่า “การศึกษาในระบบโรงเรียน” เป็นครั้งแรก จึงทำให้เกิดเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่เรียกว่า “แผนการศึกษาแห่งชาติ” ขึ้น และมีการจัดทำอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แต่อาจมีชื่อเรียกต่างกันบ้าง รวมทั้งสิ้น 13 แผน แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อปี พ.ศ. 2504-2514 รัฐบาลยุคนั้นได้กำหนดให้มีการพัฒนา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 และฉบับอื่นเป็นต้นมา เพื่อกำหนดเป็นแผนพัฒนาหลักของประเทศ ซึ่งทำให้มีการปรับแผนการศึกษาแห่งชาติเป็นแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ที่มีความสอดคล้องกันกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 33 บัญญัติให้มีการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติที่บูรณาการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และกีฬากับการศึกษาทุกระดับและเพื่อให้สอดคล้องและเป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว จึงได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2545-2559 ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว 15 ปี ที่บูรณาการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และกีฬากับการศึกษาทุกระดับ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพปัจจุบัน

และปัญหาในสังคมไทย โดย สุวรรณิ คำมัน (2551) พบว่าอยู่ในภาวะที่เจ็บป่วย ซึ่งเกิดจากทั้งที่เป็นปัญหาที่เป็นความไม่สมดุลของโครงสร้างการพัฒนาสังคม ปัญหาสังคม รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลกระทบต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และสังคม

ในด้านบริบทการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีผลกระทบต่อสังคมไทย มีการเลื่อนไหลของผู้คน ทุน ความรู้ เทคโนโลยี และสินค้า บริการอย่างไร้พรมแดน กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกพื้นที่อย่างไร้ข้อจำกัดหรือเชื่อมโยงกันทั้งโลก นอกจากนี้ รัฐบาลยังมีแนวทางในการพัฒนาสังคมไทยที่พึงประสงค์ใน 3 ลักษณะ คือ **สังคมแข่งขัน** คือ สังคมยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ที่ใช้ความรู้เป็นตัวขับเคลื่อนหลักที่คนในสังคมจะต้องเข้าถึงความรู้ที่หลากหลาย และลดช่องว่างความรู้ในสังคม ควบคู่กันไปกับการยกระดับคุณธรรม จริยธรรม ไปสู่สังคมสันติสุข สังคมสิทธิมนุษยชน โดยบูรณาการประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนเข้ากับการจัดศึกษา เพื่อเป้าหมายในการเสริมสร้างสิทธิมนุษยชนให้เกิดขึ้น การลดช่องว่างทางวัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันในสังคม และสังคมพอเพียงกับวิถีชีวิตไทย หมายถึง การอยู่ร่วมกัน มีไมตรีจิตต่อกัน เป็นสังคม “รู้ รัก สามัคคี” ไม่เบียดเบียนและทำร้ายกัน เป็นแนวทางการพัฒนาที่กลับสู่ความสมดุลของสังคมตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนทางสายกลางและความไม่ประมาท ทั้งนี้แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุล สร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้และพัฒนาสิ่งแวดล้อมของสังคม แต่ในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายประการเกิดขึ้น เช่น มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) รวมทั้งนโยบายรัฐบาลปัจจุบัน จึงทำให้มีการปรับแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2552-2559) โดยมีสาระสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

ปรัชญาหลัก

การจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2552-2559) ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสไว้ในโอกาสต่าง ๆ มาเป็นปรัชญาพื้นฐานเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรการด้านต่าง ๆ ของแผนฯ ที่จะดำเนินการต่อไป

ปรัชญาของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ **ความพอประมาณ** หมายถึง ความพอดี ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป หรือไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น **ความมีเหตุผล** หมายถึง ทุกการตัดสินใจ การกระทำ การลงทุน ต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล คำนึงถึงเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบรอบ และ**การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว** หมายถึง การเตรียมตัวไว้ให้พร้อมที่จะเผชิญผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก และมีเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ **ความรู้** คือ ความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังในการนำความรู้ วิทยาการ เทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการปฏิบัติ และมี**คุณธรรม** คือ มีความตระหนัก มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

กรอบแนวคิด แผนการศึกษาแห่งชาติเป็นแผนที่บูรณาการ ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมและกีฬาการศึกษาทุกระดับ เพื่อเป็นกรอบแนวทางพัฒนาการศึกษาของหน่วยงานต่าง ๆ ของประเทศและเชื่อมโยงการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น โดยคำนึงถึงการพัฒนาการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และให้ความสำคัญทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ

เจตนารมณ์ของแผน จากปรัชญาพื้นฐานและกรอบแนวคิดดังกล่าวข้างต้น เจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ จึงมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้ง ทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม วัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง มีการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือเป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์ และเอื้ออาทรต่อกัน

มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข คือ คนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้งทางด้านจิตใจ และพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น มีวินัย ประหยัด มีความเอื้ออาทร เกื้อกูล มีเหตุผล รู้หน้าที่ ซื่อสัตย์ พากเพียร ขยัน ใฝ่รู้ใฝ่เรียนตลอดชีวิต รักประเทศ รักชาติ ภูมิใจในความเป็นไทย มีวิถีประชาธิปไตย เคารพความคิดเห็น และสิทธิของผู้อื่น มีความเสียสละ รักษาสิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น

อย่างสันติสุข ยึดมั่นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รังเกียจ การทุจริต และต่อต้านการซื้อสิทธิ์ขายเสียง

วัตถุประสงค์ของแผน

1. พัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุลเพื่อเป็นฐานหลักของการพัฒนา
2. เพื่อสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้
3. เพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคน และสร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้

โดยมีแนวนโยบายในแต่ละวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ 1 เพื่อพัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุลเพื่อเป็นฐานหลักของการพัฒนา

1.1 พัฒนาคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ในทุกระดับและประเภท การศึกษา

1.2 ปลุกฝังและเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม มีจิตสำนึกและมีความภูมิใจในความเป็นไทย มีระเบียบวินัย มีจิตสาธารณะ คำนึงประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และรังเกียจการทุจริต ต่อต้านการซื้อสิทธิ์ขายเสียง

1.3 เพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้ประชาชนทุกคน ตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต ได้มีโอกาสเข้าถึงการบริการการศึกษาและการเรียนรู้ โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการทุพพลภาพ ยากจน อยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร

1.4 ผลิตและพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ และเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขัน และร่วมมือกับนานาชาติ

1.5 พัฒนามาตรฐานและระบบการประกันคุณภาพการศึกษาทั้งระบบ การประกันคุณภาพภายในและระบบการประกันคุณภาพภายนอก

1.6 ผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานมีคุณธรรมและคุณภาพชีวิตดี

วัตถุประสงค์ 2 เพื่อสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้

2.1 ส่งเสริมการจัดการศึกษา อบรม และเรียนรู้ของสถาบันศาสนา และสถาบันทางสังคม ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

2.2 ส่งเสริมสนับสนุนเครือข่ายภูมิปัญญา และการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม พลศึกษา กีฬา เป็นวิถีชีวิตอย่างมีคุณภาพและตลอดชีวิต

2.3 ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างองค์ความรู้ และสร้างกลไกการนำผลวิจัยใช้ประโยชน์

วัตถุประสงค์ 3 เพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคน และสร้างสังคม คุณธรรมภูมิปัญญา และการเรียนรู้

- พัฒนาและนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพ เพิ่มโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

- เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ โดยเร่งรัดการกระจายอำนาจ การบริหารและการจัดการศึกษาสู่สถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน ประชาชน ประชาสังคม และทุกภาคส่วนของสังคม ในการบริหารการจัดการศึกษา และสนับสนุนส่งเสริมการศึกษา

- ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ และการลงทุนเพื่อการศึกษาตลอดจนการบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

- ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศด้านการศึกษา พัฒนาความเป็นสากล เพื่อรับรองการเป็นประชาคมอาเซียน และเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ขณะเดียวกันก็สามารถอยู่ร่วมกับพลโลกอย่างสันติสุข มีการพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกัน

การนำแผนสู่การปฏิบัติ เพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ที่เน้นเป้าหมาย 3 ด้าน คือการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การขยายโอกาสทางการศึกษา และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา ตลอดจนถึงความ

สอดคล้องกับระยะเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้กำหนดเป้าหมายและระยะเวลาดำเนินงานบริหารแผนสู่การปฏิบัติ ดังนี้

เชิงคุณภาพ เมื่อสิ้นสุดแผนฯ ในปี 2559 การพัฒนาการศึกษาของประเทศบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ดังนี้

1) คนไทยเป็นคนเก่ง คนดี มีความสุข มีความรู้เชิงวิชาการและสมรรถนะทางวิชาชีพ มีคุณธรรมจริยธรรม ใฝ่เรียนรู้ และแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความสุข มีสุขภาพทั้งกายและใจที่สมบูรณ์ สามารถประกอบอาชีพ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เพื่อเป็นเป้าหมาย และหลักฐานของการพัฒนาประเทศ

2) สังคมไทยเป็นสังคมแห่งคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ มีการสร้างองค์ความรู้นวัตกรรมและเทคโนโลยี ทรัพยากรทางปัญญาเพื่อการเรียนรู้ นำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ อย่างยั่งยืน มีสุขภาพ ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเอื้ออาทร ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ

3) สังคมไทยมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคนอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการศึกษาและเรียนรู้ มีการบริหารจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ มีการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการระดมทรัพยากรและความร่วมมือจากทุกภาคส่วน รวมทั้งความร่วมมือในทุกภูมิภาค และกับนานาชาตินมากขึ้น อันจะนำไปสู่ความสามารถในการร่วมมือและการแข่งขันของประเทศ และการอยู่ร่วมกันกับพลโลกอย่างสันติสุข มีการพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกัน

เชิงปริมาณ

- 1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในกลุ่มสาระหลักเกินกว่าร้อยละ 50
- 2) สถานศึกษาทุกโรงได้รับการรับรองมาตรฐานจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)
- 3) จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเพิ่มสูงขึ้นจาก 8.7 ปี ในปี 2551 เป็น 12 ปี ในปี 2559
- 4) เอกชนเข้ามาร่วมจัดการศึกษามากขึ้น โดยมีสัดส่วนผู้เรียนระหว่างรัฐ: เอกชน เป็น 65 : 35 ในปี 2559

5 สัดส่วนผู้เรียนอาชีวศึกษามากขึ้น โดยมีสัดส่วนผู้เรียนอาชีวศึกษา: สามัญศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็น 60 : 40 ในปี 2559

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 คือ การรวม 3 หน่วยงานใหญ่ไว้ในกระทรวงเดียวกัน คือ กระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ โดยเรียกชื่อใหม่ว่า กระทรวงศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ต่อมาได้มีการแบ่งแยกงานศาสนา และ วัฒนธรรม ออกเป็นอีกกระทรวงหนึ่ง เรียกว่า กระทรวงวัฒนธรรม จึงยังคงชื่อ “กระทรวงศึกษาธิการ” ไว้ เช่นเดิม และกำหนดให้การจัดการศึกษาของชาติแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

ในพระราชบัญญัตินี้ได้นิยามของ”การศึกษา” หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก อบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และ “การศึกษาตลอดชีวิต” หมายถึง การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และมีความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาที่ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้ง ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ ที่มุ่งหวังปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จัก รักษา และส่งเสริมสิทธิหน้าที่เสรีภาพ ความเคารพกฎหมายความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากลตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบ

อาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่ม สร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยให้ยึดหลัก ดังนี้

1. เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

สำหรับการจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลัก ดังนี้

1. มีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
2. มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ปกครองส่วนท้องถิ่น

3. มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาและจัดระบบการประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและทุกประเภทการศึกษา

4. มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

5. ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา

6. การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น

โดยสรุป สาระจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ มีสาระที่ส่งเสริมการจัดการศึกษานอกโรงเรียน หรือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่สามารถจำแนกเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมการศึกษานอกระบบ

มีสาระสำคัญ และเกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบ ดังนี้

ด้านสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา

1) การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกัน ในการรับ การศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพโดยไม่เก็บ ค่าใช้จ่าย

2) การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพ หรือ บุคคลผู้ซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิและ โอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ

3) การจัดการศึกษาสำหรับคนพิการในวรรคสอง ให้จัดตั้งแต่แรกเกิดหรือ พบความพิการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษา ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

4) การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถพิเศษ ต้องจัดด้วย รูปแบบที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถของบุคคลนั้น

5) นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบัน ศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไป ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

6) บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุน หรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามสมควรแก่กรณี เช่น การสนับสนุนจากรัฐ ให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ ได้รับเงินอุดหนุน จากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด และการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษี สำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

ด้านระบบการศึกษา

1) การจัดการศึกษาที่มีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษา นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งสถานศึกษาแต่ละแห่งอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใด รูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้

2) ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน

3) การจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดสถานศึกษาดังต่อไปนี้ เช่น โรงเรียน ได้แก่โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่สังกัดสถาบันในพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด

4) กระทรวง ทบวง กรม รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐ อาจจัดการศึกษาเฉพาะทาง ตามความต้องการและความชำนาญของหน่วยงานนั้น โดยคำนึงถึงนโยบายและมาตรฐานการศึกษาของชาติ ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

ด้านแนวการจัดการศึกษา

1) การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

2) การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา เช่นในด้านความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ในด้านความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน ในด้านความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในด้านความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง และในด้านความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

3) การจัดการกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการ เช่น การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหา การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง การจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ และการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามอัธยาศัย

4) ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยการพิจารณาจากการพัฒนาของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรม และการทดสอบควบคู่กันไปในกระบวนการเรียนการสอน ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

5) ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา

ด้านการบริหารและการจัดการศึกษา

1) กระทรวงมีอำนาจหน้าที่ เกี่ยวกับการส่งเสริม และกำกับดูแล การศึกษาทุกระดับและทุกประเภท กำหนดนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษา สนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา ส่งเสริมและประสานงานการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และการกีฬา เพื่อการศึกษา รวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาและราชการอื่นตามกฎหมายที่กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกระทรวงหรือส่วนราชการที่สังกัดกระทรวง

2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาระดับในระดับหนึ่งหรือทุกระดับ ตามความพร้อม ความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น

3) ให้กระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีการประเมินความพร้อมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและมีหน้าที่ในการประสานและส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและได้มาตรฐานการศึกษา รวมทั้งเสนอแนะการจัดสรรงบประมาณอุดหนุนการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

4) การบริหารและการจัดการศึกษาเอกชนให้มีความเป็นอิสระ โดยมีการกำกับ ติดตาม การประเมินคุณภาพ และมาตรฐานจากรัฐและต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การประเมินคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษาเช่นเดียวกับสถานศึกษาของรัฐ

5) ให้สถานศึกษาเอกชนจัดการศึกษาได้ทุกระดับ และทุกประเภท การศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด โดยรัฐต้องกำหนดนโยบายและมาตรการที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเอกชนในด้านการศึกษา

6) รัฐต้องให้การสนับสนุนด้านเงินอุดหนุน การลดหย่อนหรือการยกเว้นภาษี และสิทธิประโยชน์อื่นที่เป็นประโยชน์ในทางการศึกษาแก่สถานศึกษาเอกชนตามความเหมาะสม รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนด้านวิชาการให้สถานศึกษาเอกชนมีมาตรฐานและสามารถพึ่งตนเองได้

ด้านมาตรฐาน และการประกันคุณภาพ

1) ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วย ระบบการประกันคุณภาพภายใน และระบบประกันคุณภาพภายนอก ระบบหลักเกณฑ์วิธีการประกันคุณภาพการศึกษาให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

2) ให้หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษา และเพื่อรับรองการประกันคุณภาพภายนอก

3) ให้มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ที่มีฐานะเป็นองค์การมหาชน ทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์ วิธีการประเมินคุณภาพภายนอก และทำการประเมินผลการจัดการการศึกษาเพื่อให้มีการตรวจสอบคุณภาพของสถานศึกษา โดยคำนึงถึงความ

มุ่งหมาย หลักการและแนวการจัดการศึกษาในแต่ละระดับ ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ให้มีการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาทุกแห่งอย่างน้อยหนึ่งครั้งในทุกห้าปี นับตั้งแต่การประเมินครั้งสุดท้าย และเสนอผลการดำเนินงานต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสาธารณชน

4) ให้สถานศึกษาให้ความร่วมมือจัดเตรียมเอกสาร หลักฐานต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาตลอดจนให้บุคคลากร คณะกรรมการของสถานศึกษา รวมทั้งผู้ปกครองและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาให้ข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่พิจารณาเห็นว่า เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการกิจของสถานศึกษา ตามคำร้องขอของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาหรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่สำนักงานดังกล่าวรับรอง ที่ทำการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษานั้น

5) ในกรณีที่ผลการประเมินภายนอกของสถานศึกษาได้ไม่ได้ตามมาตรฐานที่กำหนด ให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา จัดทำข้อเสนอแนะการปรับปรุงแก้ไขต่อหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อให้สถานศึกษาปรับปรุงแก้ไขภายในระยะเวลาที่กำหนด หากมิได้ดำเนินการดังกล่าว ให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา รายงานต่อคณะกรรมการ เพื่อดำเนินการให้มีการปรับปรุงแก้ไข

ด้านครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

1) ให้กระทรวงส่งเสริมให้มีระบบ กระบวนการผลิต การพัฒนาครู คณาจารย์ รวมทั้งบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง โดยการกำกับและประสานให้สถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์ รวมทั้งบุคลากรทางการศึกษา ให้มีความพร้อมและความเข้มแข็งในการเตรียมบุคลากรใหม่ และการพัฒนาบุคลากรประจำการอย่างต่อเนื่อง รัฐพึงจัดสรรงบประมาณและจัดตั้งกองทุนพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเพียงพอ

2) ให้มีองค์กรวิชาชีพครู ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้บริหารการศึกษา มีฐานะเป็นองค์กรอิสระภายใต้การบริหารของสภาวิชาชีพในกำกับของกระทรวง มีอำนาจหน้าที่ กำหนดมาตรฐานวิชาชีพ ออกและเพิกถอนใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ กำกับดูแลการปฏิบัติตามมาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพรวมทั้งการพัฒนาวิชาชีพครู ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้บริหารการศึกษา

3) ให้ครู ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้บริหารการศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ ทั้งของรัฐและของเอกชนต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพตามที่กฎหมายกำหนด การจัดทำมีองค์กรวิชาชีพครู ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้บริหารการศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาอื่น คุณสมบัติ หลักเกณฑ์และวิธีการในการออกและเพิกถอนใบอนุญาตประกอบวิชาชีพตามกฎหมายที่กำหนด ความในข้อ 3 ไม่ใช่บังคับแก่บุคลากรทางการศึกษาที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัย สถานศึกษาที่จัดการศึกษาเด็กประถมวัย ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์หรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่เรียกชื่ออย่างอื่น และศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ สถานที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด

4) ให้มีกฎหมายว่าด้วยเงินเดือน ค่าตอบแทน สวัสดิการและสิทธิประโยชน์เกี่ยวลูกอื่น สำหรับข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้มีรายได้ที่เพียงพอและเหมาะสมกับวิทยฐานะทางสังคมและวิชาชีพ

5) ให้มีกองทุนส่งเสริมครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อจัดสรรเป็นเงินอุดหนุน งานริเริ่มสร้างสรรค์ ผลงานดีเด่น และเป็นรางวัลเชิดชูเกียรติครูคณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

6) ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา

ด้านทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงินและทรัพย์สิน ทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น และต่างประเทศมาใช้ในการจัดการศึกษา เช่น ให้รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยอาจจัดเก็บภาษีเพื่อการศึกษาได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้ให้เป็นไปตามกฎหมายที่กำหนดให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาโดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการ

จัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สินและทรัพยากรอื่นให้แก่สถานศึกษาและมีส่วนร่วมในการรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น ทั้งนี้ ให้รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมและให้แรงจูงใจในการระดมทรัพยากรดังกล่าว โดยการสนับสนุน การอุดหนุนและการใช้มาตรการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีตามความเหมาะสมความจำเป็น ทั้งนี้ให้เป็นไปตามกฎหมายที่กำหนด

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545) ที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย

มีสาระสำคัญและเกี่ยวข้องกับการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนี้

- 1) รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้ อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ
- 2) ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุวกอง อีกรวม องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่นส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักวิธีเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

ด้านเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

- 1) รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วิทยุโทรคมนาคม และการสื่อสารในรูปแบบอื่น เพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย การทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมตามความจำเป็น

2) รัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนให้มีการผลิตและพัฒนาแบบเรียน ตำรา หนังสือทางวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์อื่น วัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาอื่น โดยเร่งรัดพัฒนาขีดความสามารถในการผลิต จัดให้มีเงินสนับสนุนการผลิตและมีการให้แรงจูงใจแก่ผู้ผลิต และพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ทั้งนี้โดยเปิดให้มีการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

3) ให้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านผู้ผลิต และผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถและทักษะในการผลิต รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ

4) ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในโอกาสแรกที่ทำได้ เพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

5) รัฐต้องส่งเสริมให้มีการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา รวมทั้งการติดตามตรวจสอบ และประเมินผลการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เพื่อให้เกิดการใช้ที่คุ้มค่า และเหมาะสมกับกระบวนการเรียนรู้ของคนไทย

6) ให้มีการระดมทุน เพื่อจัดตั้งกองทุนเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาจากเงินอุดหนุนของรัฐ ค่าสัมปทาน และผลกำไรที่ได้จากการดำเนินกิจการด้านสื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศและโทรคมนาคมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรประชาชน รวมทั้งให้มีการลดอัตราค่าบริการเป็นพิเศษในการใช้เทคโนโลยีดังกล่าวเพื่อพัฒนาคนและสังคม

7) รัฐต้องจัดให้มีหน่วยงานกลางทำหน้าที่พิจารณาเสนอนโยบาย แผน ส่งเสริมและประสานการวิจัย การพัฒนา และการใช้ รวมทั้งการประเมินคุณภาพ และประสิทธิภาพของการผลิตและการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551

การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในประเทศไทย ต้องรับผิดชอบในการส่งเสริมและจัดการศึกษาที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ใน 2 รูปแบบ คือ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย นับเป็นภารกิจที่กว้างขวางและหลากหลาย มีหน่วยงานและองค์กรร่วมจัดการศึกษาในรูปแบบเหล่านี้มากและมีลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนั้น เพื่อความเป็นเอกภาพในการส่งเสริมและประสานงานรวมทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ การบริหาร และการพัฒนาเชิงวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้กำหนดให้มี พระราชบัญญัติส่งเสริม

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พุทธศักราช 2551 เพื่อใช้เป็นหลักสำคัญในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของชาติ โดยมี**สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.** เป็นหน่วยงานในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ รับผิดชอบในการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติดังกล่าวโดยมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พุทธศักราช 2551” และมิใช่บังคับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งดำเนินงานโดยสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชน ตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสถาบันอุดมศึกษาที่ได้บัญญัติไว้แล้ว โดยกำหนดความหมายของคำหลักต่างๆ ในพระราชบัญญัติไว้ ดังนี้

การศึกษานอกระบบ หมายความว่า กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมาย ผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดการและเวลาเรียนหรือการฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับวุฒิทางการศึกษาหรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

การศึกษาตามอัธยาศัย หมายความว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

ภาคีเครือข่าย หมายความว่า บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และองค์กรอื่น รวมทั้งสถานศึกษาอื่น ที่มีได้สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีส่วนร่วม หรือมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

นอกจากนี้ในมาตรา 5 ได้กำหนดให้บุคคลได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติโดยให้บุคคลที่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไปแล้วหรือไม่มีสิทธิได้รับการศึกษาในรูปแบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้ การส่งเสริมสนับสนุนให้ยึดหลักการดังต่อไปนี้

1. การศึกษานอกระบบ

- 1) ความเสมอภาคในการเข้าถึงและได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง ทั้งถึงเป็นธรรมและมีคุณภาพ เหมาะสมกับสภาพชีวิตของประชาชน
- 2) การกระจายอำนาจแก่สถานศึกษาและการให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้

2. การศึกษาตามอัธยาศัย

- 1) การเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย
 - 2) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลาย ทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา
 - 3) การจัดกรอบหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน
- มาตรา 7 ได้กำหนดให้การส่งเสริมและการสนับสนุนการศึกษานอกระบบ ให้ดำเนินการเพื่อเป้าหมายในเรื่องดังต่อไปนี้
1. ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาศักยภาพกำลังคน ที่ใช้ความรู้ และภูมิปัญญาเป็นฐานในการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงและคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ตามแนวการพัฒนาประเทศ
 2. ภาคีเครือข่ายเกิดแรงจูงใจและความพร้อมในการมีส่วนร่วม เพื่อจัดกิจกรรมการศึกษา
- ส่วนในมาตรา 8 ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อเป้าหมายดังต่อไปนี้
1. ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต
 2. ผู้เรียนได้เรียนรู้ในสาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
 3. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์และเทียบโอนผลการเรียนกับการศึกษาในระบบ และการศึกษานอกระบบ

ส่วนมาตรา 9 ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้ความสำคัญแก่ผู้เกี่ยวข้องตามบทบาทและหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการ เรียนรู้ตลอดชีวิต
2. ผู้เรียนได้เรียนรู้ในสาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการ ยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
3. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์และเทียบโอนผลการเรียนกับ การศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ

ส่วนมาตรา 9 ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมและสนับสนุน การศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้ความสำคัญแก่ผู้เกี่ยวข้องตามบทบาทและหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และสามารถเลือกรับบริการได้หลากหลายตามความต้องการของตนเอง
2. ผู้จัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษานอกระบบ และผู้จัดแหล่งการเรียนรู้ ตามอัธยาศัย มีการดำเนินการที่หลากหลายตามศักยภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน โดยบูรณาการความรู้ ปลูกฝังคุณธรรม และค่านิยมที่ดีงาม
3. ผู้ส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งเป็นผู้ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้ มีการดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ในการส่งเสริมสนับสนุนส่วนราชการหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และภาคี เครือข่าย ในมาตรา 10 ได้กำหนดให้ดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาที่จำเป็นสำหรับการศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัยและการช่วยเหลือด้านการเงินเพื่อจัดการศึกษานอกระบบ
2. การจัดการศึกษา การพัฒนาวิชาการและบุคลากร การใช้ประโยชน์จาก บุคลากรเพื่อการศึกษา และการยกย่องประกาศเกียรติคุณสำหรับผู้จัดการเรียนรู้ การศึกษานอก ระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

3. สิทธิประโยชน์ตามความเหมาะสมให้แก่ผู้ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบ

4. การสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนของการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถเข้าถึงได้ตามความเหมาะสม

5. ทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการ เพื่อให้บุคคลและชุมชนได้เรียนรู้ตามความสนใจและความต้องการที่สอดคล้องกับความจำเป็นในสังคมของการศึกษาตามอัธยาศัย

ส่วนในมาตรา 11 ได้กำหนดให้ส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องร่วมมือกับภาคีเครือข่ายเพื่อดำเนินการในเรื่องดังต่อไปนี้

1. จัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้ เช่น แหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน สื่อ และ เทคโนโลยีที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้

2. ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดความร่วมมือและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคีเครือข่ายได้รับโอกาสในการจัดสรรทรัพยากรและเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อการดำเนินงาน

นอกจากนี้สาระในพระราชบัญญัติดังกล่าว ยังได้กำหนดให้มีคณะกรรมการที่มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย และแผนการส่งเสริม และสนับสนุนกำหนดแนวทางการดำเนินงาน ประสานงาน เสนอแนะต่อรัฐมนตรีในการจัดทำและพัฒนาระบบการเทียบโอนผลการเรียน การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย หรือปฏิบัติงานอื่นใดตามที่ตามพระราชบัญญัตินี้ และให้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะอนุกรรมการภาคีเครือข่าย” ที่ประกอบด้วยภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมที่เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

มาตรา 14 ได้กำหนดให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย “สำนักงาน กศน.” ขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่ในการเป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการส่งเสริมสนับสนุน จัดทำข้อเสนอ นโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนและมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนคุณภาพทางวิชาการ การวิจัย การพัฒนาหลักสูตรและนวัตกรรมทางการศึกษา ระบบข้อมูลสารสนเทศ ส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินการเทียบโอนผลการเรียน การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ และการเทียบระดับการศึกษา ส่งเสริมประสานงาน ให้

องค์กรต่าง ๆ รวมตัวเป็นภาคีเครือข่าย จัดทำข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ เครือข่าย เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารสถานีวิทยุโทรทัศนเพื่อการศึกษา วิद्यุชุมชน ศูนย์ วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และแหล่งเรียนรู้อื่น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง ดำเนินการติดตามตรวจสอบและ ประเมินผลการดำเนินงาน

ให้มีคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด ทุกจังหวัด ที่มีอำนาจในการให้คำปรึกษาและร่วมมือในการพัฒนา ส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่าย ติดตามผลการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และปฏิบัติงานอื่นตามที่ คณะกรรมการมอบหมาย และให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม อัธยาศัยจังหวัด เรียกโดยย่อว่า “สำนักงาน กศน.จังหวัด” และเป็นหน่วยงานการศึกษาตาม กฎหมายว่าด้วย ระเบียบข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานธุรการ ของคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด และมีอำนาจ หน้าที่บริหารการจัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยภายในจังหวัด

การกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

จากนโยบายการปกครอง และการบริหารประเทศ แต่เดิมจะมีหลักการพื้นฐานคือ รัฐ คือ ผู้จัดและผู้ให้บริการสาธารณะ ประชาชน คือ ผู้รับ เนื่องจากรัฐมีข้าราชการหรือบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะในชนบทยากจนและด้อยโอกาสทางการศึกษา ขาด ประสบการณ์ จึงไม่สามารถจัดบริการให้แก่ท้องถิ่นของตนได้ และรัฐได้เก็บภาษีอากรต่างๆ เป็น รายได้รวมไว้ที่รัฐบาลกลางอยู่แล้ว ดังนั้นรัฐจึงกระจายงบประมาณส่งไปให้ตามความจำเป็น และ ขึ้นอยู่กับปริมาณของงบประมาณของรัฐบาลกลางที่จะให้การสนับสนุนได้ หรือเรียนกันว่า “จากบน สู่ล่าง (top-down) แต่ต่อมาประชาชนในท้องถิ่นมีการศึกษาสูงขึ้น การคมนาคมและเทคโนโลยีการ สื่อสารทำได้กว้างขวางและมีคุณภาพมากขึ้น จึงทำให้ศักยภาพของประชากรในส่วนภูมิภาค และส่วนกลางมีความใกล้เคียงกัน และสามารถพัฒนาหรือ “คิดเอง ทำเอง” ได้ นอกจากนี้ยังมี กิจกรรม และโครงการที่คิดหรือวางแผนโดยหน่วยงานในส่วนกลาง ไม่สามารถตอบสนองความ ต้องการของประชากรในท้องถิ่นได้อย่างถูกต้องหรือเหมาะสม เนื่องจาก ปัญหาและความต้องการ

ของแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ดังนั้น จึงเกิดแนวคิดของการกระจายอำนาจจากส่วนกลางลงสู่ท้องถิ่น และดำเนินการในลักษณะ “ล่างสู่บน” (bottom-up) ที่เหมาะสมกว่าวิธีการเดิม

ภายหลังที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แล้ว รัฐบาลได้กำหนดให้มีพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ไว้หลายประการที่พอสรุปได้ ดังนี้

ในมาตรา 16 ได้กำหนดให้เทศบาลเมืองพัทยาและองค์การบริหารส่วนตำบล มีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง ได้ ดังนี้

- 1) การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง
- 6) การส่งเสริม การฝึกและการประกอบอาชีพ
- 8) การส่งเสริมการท่องเที่ยว
- 9) การจัดการศึกษา
- 10) การสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส
- 11) การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น
- 14) การส่งเสริมกีฬา
- 15) การส่งเสริมประชาธิปไตย ความเสมอภาพ และสิทธิเสรีภาพของประชาชน
- 24) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

และจากมาตรา 17 ภายใต้มาตราที่ 16 ที่บังคับให้องค์การบริหารจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตน ดังนี้

- 1) จัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตน และประสานการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดตามระเบียบที่รัฐมนตรีกำหนด

- 2) การสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาท้องถิ่น
- 3) ประสานงาน และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น
- 4) การแบ่งเงินซึ่งตามกฎหมายจะต้องแบ่งให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น
- 6) จัดการศึกษา
- 9) การส่งเสริมการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม
- 14) การส่งเสริมการท่องเที่ยว
- 15) การส่งเสริมการกีฬา จารีตประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น
- 20) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ
- 27) การสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส
- 29) กิจการอื่นใดที่เป็นประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีการกระจายอำนาจให้แก่กรุงเทพมหานคร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษเต็มพื้นที่จังหวัด มีอำนาจหน้าที่ ในการจัดระบบบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนตามมาตรา 16 และมาตรา 17 และให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีกฎหมายกำหนดให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแบบพิเศษ ไม่เต็มพื้นที่จังหวัด มีอำนาจและหน้าที่ในการบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนตามมาตรา 16 โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ สามารถเก็บภาษี ค่าธรรมเนียม ค่าภาคหลวง และรายได้อื่น ๆ ตามที่กฎหมายบัญญัติและนำเงินมาใช้ในการบริการสาธารณะได้

ผลกระทบจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ คาดหวังว่าจะช่วยให้การจัดสรรงบประมาณ การบริการ การจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย จะสอดคล้องและตรงกับสภาพปัญหา และความต้องการของคนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ได้มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษา ทุกรูปแบบที่กระจาย

อำนาจให้แก่ท้องถิ่น ยังคงต้องคำนึงถึงหลักของการดูแลกำกับ ความเป็นมาตรฐานของชาติ และ มาตรฐานสากลด้วย

กฎกระทรวงว่าด้วยการแบ่งระดับและการเทียบระดับการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2544

จากเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545) มุ่งหวังให้ประชาชนมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยกำหนดรูปแบบ การศึกษาไว้ 3 รูปแบบ คือการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ประชาชนจะเลือกศึกษารูปแบบใดก็ได้ สามารถนำผลมาเทียบโอนระหว่างกันได้ โดยเฉพาะการ เรียนรู้ตามอัธยาศัย ที่การเรียนรู้เกิดจากการทำงาน การประกอบอาชีพหรือการเรียนรู้ที่เกิดจากการ ดำเนินชีวิต ผลจากการเรียนรู้ก็สามารถนำมาเทียบโอนได้เช่นกัน นับเป็นการเปิดโอกาสทางการ ศึกษาให้แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง

จากสาระของมาตรา 16 วรรคสี่ ที่กำหนดให้ การแบ่งระดับหรือเทียบระดับ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ให้เป็นไปตามกำหนดในกฎกระทรวง ทำให้ กระทรวงศึกษาธิการได้ออกกฎกระทรวงชื่อ “กฎกระทรวงว่าด้วยการแบ่งระดับและเทียบระดับ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย” ที่มีสาระสำคัญ ดังนี้

1. การศึกษานอกระบบ แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือการศึกษาขั้นพื้นฐานและ การศึกษาระดับอุดมศึกษา ส่วนการศึกษาขั้นพื้นฐานแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับก่อน ประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษา ตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย สำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญา และระดับปริญญา

2. การศึกษาตามอัธยาศัยยังไม่มีแบ่งเป็นระดับต่าง ๆ

3. ให้การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถ นำผลการเรียนความรู้ ประสบการณ์มาเทียบโอนกับการศึกษาในระบบได้ โดยให้มีการแต่งตั้ง คณะกรรมการมาทำหน้าที่เทียบระดับในแต่ละสถานศึกษาได้

4. ให้การศึกษานอกระบบมีระดับเดียวกันกับการศึกษาในระบบให้ถือว่ามี มาตรฐานการศึกษาเท่าเทียมกันการที่รัฐบาลประกาศให้มีกฎกระทรวงฉบับดังกล่าวนี้ นับเป็นการ

เปิดโอกาสให้ผู้ที่ไม่ได้เรียนอยู่ในระบบโรงเรียน สามารถนำความรู้และประสบการณ์จากการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มาเทียบระดับได้ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาไทยเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พุทธศักราช 2551 มาตรา 14 ข้อ (14) ได้บัญญัติเกี่ยวกับการเทียบโอนไว้ว่า ให้สำนักงาน กศน. มีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนและดำเนินการเทียบโอนผลการเรียน การเทียบโอนความรู้ และประสบการณ์ การเทียบโอนผลการเรียนจึงเป็นภารกิจสำคัญที่สำนักงาน กศน. จะต้องส่งเสริมให้สถานศึกษาดำเนินการอย่างกว้างขวางและทั่วถึง โดยมีหลักการเทียบโอนผลการเรียน ดังนี้

1. หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเทียบโอนผลการเรียนได้

2. การเทียบโอนผลการเรียนต้องสามารถเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ ทั้งจากการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือ ประสบการณ์การทำงาน

3. เป็นการเชื่อมโยงการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิต

4. เป็นการกระจายอำนาจให้สถานศึกษาในการเทียบโอนผลการเรียน โดยสถานศึกษาจะต้องจัดให้บุคคลหรือเจ้าหน้าที่ ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ และดำเนินการให้มีการเทียบโอนผลการเรียน

5. วิธีการและหลักเกณฑ์การเทียบโอนผลการเรียนต้องได้มาตรฐานชัดเจน สมเหตุสมผล เชื่อถือได้ โปร่งใส และยุติธรรม

การเทียบโอนผลการเรียนมีขอบข่าย ดังนี้

1. การเทียบโอนผลการเรียนจากหลักสูตรที่จัดการศึกษาเป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลายหรือเทียบเท่า เป็นการเทียบโอนจากหลักสูตรการศึกษาที่ออกให้โดยสถานศึกษาของรัฐหรือเอกชน ตามหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้

2. การเทียบโอนผลการเรียนจากการศึกษาต่อเนื่อง เช่น หลักสูตรระยะสั้น หรือ หลักสูตรฝึกอบรม

3. การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น จากทหารกองประจำการ อาสาสมัครสาธารณสุข ผู้นำท้องถิ่น แรงงานที่ผ่านการทดสอบมาตรฐาน เป็นต้น

4. การเทียบโอนผลการเรียนจากหลักสูตรต่างประเทศ ที่มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในประเทศนั้น ๆ รับรองมาตรฐาน หรือจากโรงเรียนนานาชาติในประเทศไทย

5. การเทียบโอนผลการเรียนจากการประเมินความรู้ประสบการณ์ โดยใช้วิธีประเมินความรู้และประสบการณ์ที่มีผลมาจากการการศึกษาตามอัธยาศัย โดยอาจมีหลักฐานเชิงประจักษ์หรือไม่มีหลักฐานก็ได้

ผู้ขอรับการเทียบโอนจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไป คือ ต้องไม่เป็นนักเรียนหรือนักศึกษาในระดับประถม มัธยมศึกษา หรือระดับที่เทียบเท่าของสถานศึกษาอื่น และต้องขึ้นทะเบียนเป็นนักศึกษาตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีหลักเกณฑ์การเทียบโอนผลการเรียนโดยสรุป ดังนี้

1. สถานศึกษาทุกแห่งมีหน้าที่จัดให้มีการเทียบโอนผลการเรียนทุกภาคเรียน โดยจะต้องประกาศกำหนดระยะเวลาการเทียบโอนให้ทราบทั่วกัน

2. การเทียบโอนผลการเรียนให้ดำเนินการโดยมีคณะกรรมการเทียบโอนผลการเรียนของสถานศึกษา

3. ให้เทียบโอนผลการเรียนเป็นรายวิชา ตามสาระและมาตรฐานการเรียนรู้

4. ให้เทียบโอนผลการเรียนได้ไม่เกินร้อยละ 75 ของจำนวนหน่วยกิตทั้งหมดที่จะต้องลงทะเบียนตลอดหลักสูตรในแต่ละระดับการศึกษา

5. การกำหนดอายุของผลการเรียนที่จะนำมาเทียบโอน ถ้ากรณีที่เป็นหลักฐานการศึกษาจากหลักสูตรที่จัดเป็นระดับทั้งการศึกษาในระบบ และศึกษานอกระบบ ไม่กำหนดอายุผลการเรียน ถ้าเป็นหลักฐานจากการศึกษาต่อเนื่อง ควรกำหนดอายุของผลการเรียนให้เหมาะสมกับพื้นฐานธรรมชาติวิชาความทันสมัยต่อโลกปัจจุบัน ตามที่คณะกรรมการการเทียบโอนของสถานศึกษากำหนด และให้หัวหน้าสถานศึกษาเป็นผู้อนุมัติผลการเทียบโอน

รายละเอียดการเทียบโอนผลการเรียน ตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ได้พัฒนาให้มีรายละเอียดของการดำเนินงานไว้แล้ว เรียกว่า แนวทางการเทียบโอนผลการเรียน ตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

บทที่ 7

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย กับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยกับการเปลี่ยนแปลง ด้านเศรษฐกิจ

จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทย ภาคเอกชนได้เข้ามามีบทบาทร่วมกับรัฐบาลมากขึ้น การพัฒนาเศรษฐกิจจะมุ่งเน้นการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก รัฐบาลได้ส่งเสริมที่การเน้นอุตสาหกรรมหนักเพิ่มมากขึ้น โดยรัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งเสริมการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม ดังจะเห็นได้จากการกำหนดเขตอุตสาหกรรมขึ้นในแต่ละภาคของประเทศ เพื่อกระจายเขตการลงทุนไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ ในชนบท อีกทั้งช่วยลดขั้นตอนการขออนุญาตของผู้ประกอบการ ลดภาษีการนำเข้าเครื่องจักรจากต่างประเทศ เลิกระบบการจดทะเบียนที่ซ้ำซ้อนและมาตรการอื่น ๆ ที่ช่วยทำให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้ผลิต ซึ่งเป็นการส่งเสริมการลงทุนของประเทศอีกทางหนึ่ง

ในการส่งเสริมให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง สามารถแข่งขันกับตลาดต่างประเทศในโลกได้นั้น ประการสำคัญ คือ ต้องศึกษาสภาวะเศรษฐกิจของประเทศทั้งปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ส่วนหนึ่งซึ่งช่วยให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีความมั่นคง คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้มีความรู้ความสามารถเป็นไปตามความต้องการของประเทศ สิ่งสำคัญในการพัฒนาคน คือ การให้การศึกษาหรือฝึกอบรม โดยสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีความรู้ในระดับพื้นฐานขั้นอ่านออกเขียนได้ แรงงานส่วนมากจึงเป็นแรงงานไร้ฝีมือ คุณภาพของงานจึงออกมาต่ำ ไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ทำให้ผู้ใช้แรงงานมีรายได้น้อยไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงตนเองและครอบครัว ดังนั้น หากแรงงานของประเทศได้รับการสนับสนุนให้มีการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้ให้มีทักษะและมีความชำนาญในวิชาชีพ ก็จะช่วยเพิ่มรายได้และส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศได้รับการพัฒนาต่อไป

สภาพเศรษฐกิจของประเทศที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหาสำคัญ ได้แก่ การผูกขาดการลงทุนโดยรัฐบาล การขาดการวางแผนระยะยาว การขาดคุณภาพของผลการดำเนินงาน การขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การขาดความ

แน่นอนของนโยบายราคา การขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ และการขาดการดูแล ภูมิภาคและสิ่งแวดล้อม ปัญหาเหล่านี้รัฐบาลจะต้องแก้ไขเพื่อให้ทันต่อสภาพการขยายตัวทาง เศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ควบคู่ไปกับการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจของ ประเทศ

สิ่งที่มีผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ มีดังต่อไปนี้

1. การสนับสนุนภาคเอกชนให้เข้ามามีบทบาทในการลงทุน การพัฒนาเศรษฐกิจ ที่อาศัยรัฐบาลเพียงลำพังฝ่ายเดียวนั้น ไม่ช่วยให้การดำเนินงานได้ทัดเทียมกับความเจริญทาง เศรษฐกิจก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วและเป็นไปอย่างตลอดเวลาได้ ดังนั้น การเข้ามามีส่วนร่วม รับผิดชอบของภาคเอกชนจึงทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

2. การปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัยและเปิดกว้างมากขึ้น กฎหมายแม่บท ที่ใช้ อยู่เดิมมีความล้าสมัยและใช้มาเป็นเวลานาน จึงไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้อำนาจผูกขาดการ ดำเนินงานไว้กับหน่วยงานของรัฐบาล การปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัยจะช่วยเปิดโอกาสให้ ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง สามารถแข่งขันกับต่างประเทศ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การจัดตั้งองค์กรกลางสำหรับควบคุมดูแลการดำเนินงานแต่ละประเภท องค์กรกลางจะมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย ควบคุม กำกับดูแล และประสานงานกับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งรัฐวิสาหกิจและภาคเอกชนที่จะเข้ามาลงทุน เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการ การสื่อสารแห่งชาติที่กำลังดำเนินการพิจารณาจัดตั้งขึ้น ช่วยให้การลงทุนในโครงการมีความคล่องตัว และไม่ซ้ำซ้อนกัน การดำเนินงานมีความชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

4. การส่งเสริมวิธีระดมทุนให้เป็นไปอย่างกว้างขวาง การดำเนินงานของ รัฐวิสาหกิจส่วนใหญ่จะอาศัยแหล่งเงินกู้จากต่างประเทศ เพื่อให้โครงการได้ขยายงานต่อไป รัฐจึงมีนโยบายสนับสนุนให้รัฐวิสาหกิจที่มีความพร้อมและมีฐานะการเงินที่เหมาะสมมั่นคง ได้เปลี่ยนสถานะกิจการของตนเองเป็นบริษัทมหาชน โดยการขายหุ้นให้กับพนักงานและเอกชน โดยตรง อีกทั้งนำหุ้นเข้าตลาดหลักทรัพย์เพื่อขายให้กับประชาชนที่สนใจโดยทั่วไป เช่น บริษัทการ บินไทย จำกัด การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย หรือองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย เป็นต้น

วิธีการระดมทุนของรัฐวิสาหกิจเหล่านี้ ช่วยให้ได้เงินที่จะนำมาขยายกิจการ หรือโครงการ ให้เป็นไปตามเป้าหมาย ซึ่งเป็นผลดีกว่าที่จะกู้จากต่างประเทศ

5. การส่งเสริมภาคเอกชนให้เข้ามาดำเนินงานร่วมกับรัฐบาล

การดำเนินงานภาครัฐในกิจการที่เร่งด่วนและต้องใช้เงินทุนเป็นจำนวนมาก มักเป็นปัญหาที่ทำให้ การดำเนินงานไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร การดำเนินงานเป็นไปอย่างล่าช้า ไม่เป็นไปตาม เป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้เพราะติดขัดที่ระเบียบ กฎเกณฑ์ และวิธีการที่มีขั้นตอนยุ่งยากซับซ้อน หาก ภาคเอกชนเข้ามาดำเนินกิจการร่วมกับรัฐบาล หรือรัฐบาลทำสัญญาว่าจ้างเอกชนเข้ามาบริหารงาน บางส่วนจะช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ช่วยให้รัฐประหยัด ค่าใช้จ่ายในการจ้างพนักงานประจำลงได้ เช่น การว่าจ้างเอกชนเปิดหน้าดินในการทำเหมืองถ่านหิน ลิกไนต์ที่แม่เมาะของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย หรือการว่าจ้างเอกชนให้ก่อสร้างงาน โครงการของรัฐ ซึ่งปัจจุบันการจ้างงานจากภาคเอกชนเป็นอย่างกว้างขวางและมีมากขึ้น

6. การปรับปรุงการดำเนินงานของรัฐบาลให้มีประสิทธิภาพ รัฐบาลได้ลด

บทบาทในการกำกับดูแลการดำเนินงานของรัฐวิสาหกิจ เพื่อให้กิจการมีประสิทธิภาพคล่องตัวเป็น เชิงธุรกิจมากขึ้น รัฐจึงควรเป็นเพียงผู้คอยกำกับดูแลงานด้านนโยบาย และควรปรับปรุงกฎระเบียบ หลักเกณฑ์ ข้อบังคับ และลดขั้นตอนการดำเนินงานให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาวะการณ์ ปัจจุบัน เพื่อช่วยให้เกิดความคล่องตัวในการทำงานเพิ่มมากขึ้น เช่น การออกพระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการปฏิบัติราชการที่ เกี่ยวข้องกับการให้บริการประชาชนโดยมีกำหนดระยะเวลาการดำเนินงานที่ชัดเจน

7. การใช้มาตรการกำหนดราคาที่เหมาะสมและเป็นธรรม การกำหนดราคาให้

ผู้ผลิตได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่ากับการลงทุน เป็นการจูงใจให้ภาคเอกชนเข้ามาร่วมลงทุนในกิจการ ต่าง ๆ ของรัฐเพิ่มมากขึ้น การให้ความเป็นธรรมในธุรกิจต่าง ๆ แก่ผู้ผลิตต่าง ๆ ช่วยให้ต้นทุนการ ผลิตสินค้าและบริการอื่น ๆ มีความเป็นธรรมแก่ผู้บริโภคมากขึ้น และมีส่วนต่อการกำหนดฐานะการ แข่งขันของประเทศที่มีความสัมพันธ์กับตลาดโลก การกำหนดราคาที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์นั้นต้องเป็น การกำหนดราคาที่เป็นอิสระ ไม่มีการเมืองเข้ามาแทรกแซง กิจการที่ได้รับสามารถปรับตัวให้เป็นไป อย่างอิสระ สอดคล้องกับราคาที่แท้จริง เช่น การกำหนดราคาขายปลีกน้ำมัน ซึ่งมีการปล่อยให้ราคา ลอยตัวตามกลไกของตลาด และการปรับปรุงประเภทผู้ใช้ไฟฟ้าและอัตราค่าพลังงานไฟฟ้า เป็นต้น

การยกเลิกมาตรการบางอย่างช่วยให้ราคาสินค้าที่จำหน่าย มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับต้นทุนอย่างแท้จริง

8. การเร่งรัดการผลิตบุคลากรในสาขาที่ขาดแคลน ในการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วโดยไม่มีการวางแผนงานที่รัดกุมและแน่นอนอย่างเพียงพอ จะส่งผลให้บุคลากรขาดแคลนเป็นจำนวนมาก บุคลากรที่ขาดแคลนไม่เฉพาะแต่หน่วยงานภาครัฐเท่านั้น ภาคเอกชนก็มีความขาดแคลนและมีความต้องการเป็นจำนวนมากเช่นกัน รัฐบาลจึงควรให้การสนับสนุนและร่วมวางแผนกับสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและสถาบันการศึกษานอกระบบ ให้ขยายกำลังผลิตบุคลากรในสาขาที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน โดยสนับสนุนให้มีการดำเนินงานได้อย่างอิสระ อีกทั้งส่งเสริมและสนับสนุนภาคเอกชนให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาเพิ่มขึ้น โดยเปิดโอกาสให้สถาบันการศึกษาเอกชนได้ปรับค่าเล่าเรียนได้ตามความเหมาะสม สำหรับมาตรการป้องกันการไหลออกของกำลังคนจากระบบราชการเท่านั้น ควรมีการปรับปรุงอัตราค่าตอบแทน สภาวะแวดล้อมในการทำงาน และระบบบริหารราชการให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพใกล้เคียงกับภาคเอกชน

9. การป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านมลภาวะและสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว โดยขาดการวางแผนการดำเนินงานในระยะยาว จึงส่งผลให้เกิดสภาวะแวดล้อมเป็นพิษตามมา เช่น มลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม การคมนาคมขนส่ง หรือมลภาวะจากขยะของเสียต่าง ๆ ดังนั้น การดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม จึงเป็นสิ่งจำเป็นและต้องกระทำโดยเร่งด่วน เพื่อไม่ให้ลุกลามจนยากแก่การแก้ไข ซึ่งเรื่องนี้รัฐบาลได้เริ่มจัดตั้งองค์กรเพื่อติดตามและประเมินปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้น เป็นลักษณะองค์กรไตรภาคี ประกอบด้วยบุคคล 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายเจ้าของโครงการหรือเจ้าของกิจการ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม และตัวแทนประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการนั้นโดยตรง โดยมีบทบาทและหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ และติดตามประเมินผลเป็นระยะ ช่วยให้การป้องกันปัญหามลภาวะและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างกว้างขวาง และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้น หากจะจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับสภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศแล้ว จำเป็นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยต่อไปนี้

1. ปัจจัยด้านกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ซึ่งพอจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1.1 ประชากรนอกระบบที่ยังอาศัยอยู่ในท้องถิ่นชนบท ส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทางการเกษตร

1.2 ประชาชนนอกระบบที่อพยพมาจากต่างจังหวัด โดยเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ ๆ ในภาคอุตสาหกรรมและบริการ กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นวัยหนุ่มสาวซึ่งเดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรม

1.3 ประชาชนนอกระบบที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่อยู่แล้วและเขตที่อยู่ได้พัฒนาเป็นพื้นที่หรือเมืองอุตสาหกรรม

2. ปัจจัยด้านหลักสูตร ควรจัดหลักสูตรที่เน้นการพัฒนาด้านทักษะและวิชาชีพ โดยเฉพาะเพื่อรองรับระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม อาจมีการฝึกทักษะในแขนงวิชาชีพต่าง ๆ โดยเฉพาะช่างฝีมือระดับกลางเพิ่มมากขึ้น สำหรับประชากรที่อยู่ในภาคเกษตรกรรม ควรจัดหลักสูตรที่เป็นการเสริมความรู้วิทยาการใหม่ ๆ เพื่อให้รู้จักการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ปรับปรุงการผลิต ปรับปรุงคุณภาพ และช่วยเพิ่มผลผลิตมากขึ้น อีกทั้งช่วยให้ปรับตัวอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข

3. ปัจจัยด้านกิจกรรม ลักษณะกิจกรรมที่จัดควรเป็นกิจกรรมระยะสั้น เพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรมสามารถนำความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพได้ทันที การฝึกอบรมวิชาชีพนี้อาจจัดตามลำดับขั้น เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้รับความรู้และประสบการณ์ โดยในขั้นแรกควรให้ความรู้เกี่ยวกับทักษะขั้นพื้นฐาน ทักษะระดับกึ่งฝีมือ และทักษะระดับฝีมือ เป็นต้น

4. ปัจจัยด้านความรู้พื้นฐานและข่าวสารข้อมูล นอกเหนือจากการฝึกอบรมด้านทักษะวิชาชีพแล้ว ควรสนับสนุนการให้ความรู้พื้นฐานทั่วไป และการให้ข่าวสารข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปรับตัวให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

5. ปัจจัยด้านการกระจายการบริการการศึกษานอกระบบโรงเรียน เมื่อประเทศมีการพัฒนาและขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ความเจริญมักกระจุกตัวอยู่แต่เฉพาะในกรุงเทพมหานคร หรือเมืองใหญ่นั้น ผู้ได้รับประโยชน์จึงมักเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองทำให้คนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบท ไม่ค่อยได้รับการดูแลช่วยเหลือเท่าที่ควร ดังนั้น การกระจายการบริการ

การศึกษาควรคำนึงถึงประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่อยู่ในชนบทเป็นอันดับแรก ให้มีโอกาสดำเนินการศึกษาใกล้เคียงหรือเท่ากันหรือควรจัดให้มากกว่าคนในเมือง

6. ปัจจัยด้านการประสานงานกับหน่วยงานอื่น การจัดฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ จำเป็นต้องสอดคล้องกับสภาพความต้องการของตลาดแรงงาน หน่วยงานที่รับผิดชอบ การให้การศึกษาและฝึกอบรม จึงต้องคำนึงถึงหน่วยงานอื่นจากภาคเอกชน ซึ่งอาจขอความร่วมมือหรือช่วยเหลือในการผลิตแรงงานหลายระดับให้มีจำนวนเพียงพอหรือใกล้เคียงกับความต้องการของตลาดแรงงาน

7. ปัจจัยด้านการจัดฝึกอบรมแก่ประชาชนภาคเกษตรกรรม เพื่อให้ได้รับความรู้และประสบการณ์นำไปใช้กับภาคอุตสาหกรรมได้ สำหรับประชาชนที่ประกอบอาชีพการเกษตร ควรฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรกรรมแผนใหม่ ที่ช่วยในการเพิ่มคุณภาพของผลผลิตให้มากขึ้น ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์การเกษตรสามารถป้อนเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝึกอบรมแรงงานระยะสั้น เพื่อรองรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เร่งด่วน ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจระยะยาวนั้น จะต้องดำเนินการตามแผนการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องอย่างมีระบบ ซึ่งการให้ศึกษานอกระบบที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาระบบเศรษฐกิจของไทยให้เจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยกับการเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง

สุภางค์ จันทวานิช (2529) ได้กล่าวว่า บทบาทของสถาบันการเมืองที่มีต่อการศึกษาว่า มีส่วนในการกำหนดเป้าหมายหรือปรัชญาของการศึกษา หลักสูตร การจัดระบบ การศึกษาระดับประถมศึกษา และกระบวนการเรียนการสอน และในขณะเดียวกัน สถาบันการศึกษาก็มีอิทธิพลต่อสถาบันการเมือง ที่ช่วยขัดเกลาทางการเมือง การเลือกสรรทางการเมือง และบูรณาการทางการเมืองให้ก้าวหน้าต่อไปอย่างมั่นคง

จากแนวความคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ทั้งการเมืองและการศึกษามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อกันและกันมาก เพราะฉะนั้นในการวางแผนการศึกษาในอนาคตหรือการทำนายแนวโน้มของการศึกษาในอนาคต จึงมีความจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยทางการเมือง มา

เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษาด้วยอีกทางหนึ่ง การเมืองของประเทศจะช่วยกำหนดแนวทางการศึกษาโดยส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นในด้านปรัชญาการศึกษา หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน กลุ่มเป้าหมาย หรือคุณภาพการศึกษาก็ตาม การศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย จะนำมากำหนดแนวทางเฉพาะในส่วนของตนอีกครั้งหนึ่ง ตามขอบเขตความรับผิดชอบของการศึกษาในแต่ละประเภท

การจัดการศึกษาให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองของประเทศ จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา และก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก เพื่อให้การศึกษาไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แนวทางการศึกษาที่มีความสัมพันธ์ต่อการเมือง สามารถดำเนินการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านปรัชญาการศึกษา ปัจจัยทางการเมืองเป็นตัวช่วยกำหนดกรอบของปรัชญาเป้าหมายการศึกษา เช่น ในประเทศประชาธิปไตย จะมุ่งสร้างจิตสำนึกทางด้านประชาธิปไตยให้แก่ผู้เรียน ให้ผู้จบการศึกษาเป็นพลเมืองดี มีคุณภาพตามระบอบประชาธิปไตย เป็นผู้ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และรู้จักใช้ความคิดของตนเองอย่างมีเหตุผล เป็นต้น เพราะฉะนั้นผู้วางแผนการศึกษาต้องคำนึงถึงอุดมการณ์ทางการเมืองของประเทศควบคู่ไปด้วยเสมอ ในส่วนของการศึกษาแต่ละประเภท เช่น การศึกษานอกระบบโรงเรียน จะนำแนวทางรวมนี้มากำหนดปรัชญาเป้าหมายเฉพาะอีกว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย จะดำเนินการอย่างไร เพื่อให้บรรลุถึงปรัชญาและเป้าหมายดังกล่าวได้

2. ด้านกลุ่มเป้าหมาย การจัดการศึกษาต้องจัดให้แก่ประชาชนโดยทั่วไปและเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทด้วย ซึ่งปัจจัยทางการเมืองจะเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการเป็นตัวกำหนดกลุ่มเป้าหมายว่า ต้องจัดการศึกษาให้แก่ใครบ้าง เช่น ถ้าลักษณะการเมืองการปกครองในขณะนั้นเน้นทางด้านการพัฒนาชนบท และเน้นการพัฒนาชนกลุ่มน้อยเพื่อเสถียรภาพความมั่นคงของบ้านเมือง จึงต้องเน้นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท การกระจายการศึกษาสู่ชนบท และการหารูปแบบการจัดการศึกษาแก่ชนกลุ่มน้อยอีกด้วย ดังนั้น การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงควรต้องกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน

3. ด้านการจัดระบบการศึกษา โครงสร้างทางการเมืองการปกครองในช่วงเวลาใดมีส่วนกำหนดการจัดระบบการศึกษาในช่วงเวลานั้น เช่น ประเทศไทยมีการแบ่งส่วนราชการออกเป็นการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ในรูปของกระทรวง ทบวง กรมใน

ส่วนกลาง จังหวัด อำเภอ ตำบลในส่วนภูมิภาค และเทศบาล สุขาภิบาลในส่วนท้องถิ่น เพราะฉะนั้น การจัดการศึกษาจึงกระจายจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาคตามการแบ่งส่วนราชการดังกล่าว การบริหารงานจะกระจายจากส่วนกลางสู่ส่วนภูมิภาคด้วย ดังนั้น การจัดการศึกษาแต่ละรูปแบบจะต้อง มีการบริหารงานที่กระจาย บริการไปตามท้องถิ่นดังกล่าวด้วย

4. ด้านระดับการศึกษา ขึ้นอยู่กับระบบการเมืองการปกครองในแต่ละช่วงเวลา เช่น ถ้าในช่วงระยะเวลาสั้น รัฐบาลอาจจะเห็นว่าการศึกษาที่ประชาชนโดยทั่วไป มีการศึกษาเพียงระดับ ประถมศึกษาปีที่ 6 นั้นยังไม่เพียงพอ ควรมีการขยายการศึกษาภาคบังคับไปถึงระดับมัธยมศึกษา ผู้ที่มีหน้าที่จัดการศึกษานอกระบบต้องดำเนินการตามแนวนโยบายนี้ด้วย ทางด้านการศึกษานอกระบบต้องหาแนวทางช่วยจัดการเรียนการสอน จัดกิจกรรมการศึกษาในลักษณะที่ทำให้ประชาชนนอกระบบโรงเรียนมีความรู้และมีการศึกษาพื้นฐาน ซึ่งเทียบได้กับระดับที่รัฐบาลกำหนดหรือใกล้เคียงกัน

5. ด้านหลักสูตร หลักสูตรจะจัดตามกรอบของปรัชญาการศึกษา ซึ่งปัจจัยทางการเมืองมีส่วนหรือมีอิทธิพลในการกำหนด เช่น หลักสูตรของการศึกษาในระดับต่าง ๆ จัดให้นักเรียน นักศึกษาเรียนเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย หน้าที่พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น หรือถ้าเป็นช่วงที่รัฐบาลต้องการบุคลากรทางด้านช่างฝีมือเพื่อป้อนตลาดแรงงาน จะมุ่งเปิดหลักสูตรทางด้านอาชีวศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ มากขึ้น เช่น การเปิดการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช. ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส. และประกาศนียบัตรวิชาชีพเทคนิค (ปวท. หรือในช่วงที่รัฐบาลมีนโยบายแก้ปัญหาผู้จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้วไม่มีที่เรียนเพียงพอในมหาวิทยาลัย ก็มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิด คือ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เป็นต้น หรือนโยบายเกี่ยวกับเสถียรภาพความมั่นคงของประเทศ ก็ได้มีการจัดหลักสูตรการศึกษาวิชาทหารให้เรียนในระดับชั้นต่าง ๆ เป็นต้น

6. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ปัจจัยทางการเมืองนับว่ามีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนการสอนอยู่มาก เช่น การสอนแบบให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ มีสิทธิ์วิพากษ์วิจารณ์เรื่องต่าง ๆ ได้ นับว่าเป็นการเรียนการสอนในรูปแบบประชาธิปไตย กิจกรรมที่จัดให้มีขึ้นในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เช่น การอภิปราย การจัดตั้งชุมชนหรือการเลือกตั้ง ล้วนเป็นการส่งเสริมแนวความคิดทางการเมือง การที่นักเรียนระดับประถม และมัธยมศึกษาเข้าแถวเคารพธงชาติ มีการอบรมประจำวัน ไหว้ครู ล้วนแล้วแต่เป็นการถ่ายทอดความเชื่อและค่านิยมให้แก่

นักเรียน ดังนั้น จึงแล้วแต่ว่ารัฐบาลหรือระบบการเมืองการปกครองในช่วงเวลานั้นจะเน้นในเรื่องใด ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพยายามจัดการศึกษาให้ไปในแนวนั้น เช่น การจัดการศึกษา นอกกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย อาจสอดแทรกความรู้ ค่านิยม ในเรื่องของ ประชาธิปไตยไปในการเรียนการสอนหรือการจัดกิจกรรม

7. ด้านงบประมาณการจัดการศึกษา ปัจจัยทางการเมืองเป็นตัวกำหนด งบประมาณในการจัดการศึกษาแต่ละประเภทด้วยเช่นกัน เพราะในช่วงเวลาหนึ่ง รัฐอาจให้ความสำคัญในเรื่องการทหารเป็นอันดับหนึ่ง การสาธารณสุขเป็นอันดับสอง และการศึกษาเป็น อันดับรองลงมา หรือในบางช่วงรัฐอาจเห็นความสำคัญของการศึกษามาก ใ้ห้งบประมาณมากเป็น อันดับหนึ่ง อย่างนี้เป็นต้น ดังนั้น การจัดกิจกรรมของการศึกษาแต่ละประเภท ทั้งการศึกษาในและ นอกกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย มักขึ้นอยู่กับกรอบของวงเงินงบประมาณที่ได้รับ ในช่วงนั้น ๆ ด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ปัจจัยทางการเมืองเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพล ต่อการจัดการศึกษาของประเทศ ทั้งการศึกษาในระบบหรือนอกกระบบโรงเรียน และการศึกษาตาม อัธยาศัย และมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่นอีก ทั้งปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ล้วนมีส่วนช่วย กำหนดกรอบ หรือแนวทางในการจัดการศึกษา ผู้ที่จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือแผนการศึกษาแห่งชาติ จึงมักนำปัจจัยเหล่านี้มาวิเคราะห์เป็นแนวทางเสมอ

การจัดการศึกษานอกกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยกับการเปลี่ยนแปลง ด้านสังคมและวัฒนธรรม

การศึกษาเป็นเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาคนให้มีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ การจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องให้สัมพันธ์ และสอดคล้องกับสภาพของสังคม และสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้ เช่น การนำเครื่อง คอมพิวเตอร์มาใช้ การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น การนำ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ หรือสอดแทรกในหลักสูตร จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะช่วยพัฒนาความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ ส่งเสริมให้ประเทศได้พัฒนาต่อไปข้างหน้า อย่างทัดเทียมกับนานาประเทศ

การปรับเปลี่ยนการศึกษาจึงต้องคำนึงถึงความทันสมัยและการยอมรับสิ่งใหม่อันจะช่วยส่งเสริมและพัฒนากระบวนการศึกษาให้ก้าวต่อไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง สุภาวงศ์ จันทวานิช (2529) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาว่า ถ้าระบบการศึกษาสร้างคนออกมาไม่ตรงกับที่คนต้องการ จะทำให้สังคมเกิดความระส่ำระสาย ในขณะที่เดียวกัน ตัวสถาบันการศึกษาเอง ก็จะหมดความหมาย เพราะไม่มีหน้าที่ตามบทบาทของคน และหมดความเป็นสถาบันไปในที่สุด นอกจากนี้ แผนพัฒนาการศึกษาได้กำหนดจุดมุ่งหมาย ที่เน้นการพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีพัฒนาการทางด้านต่าง ๆ สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงอยู่ในสังคมและปรับตัวเองให้เข้ากับความเป็นไปของสังคมตามควรแก่โอกาสภาพ

สภาพทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น ถือได้ว่าการศึกษานับเป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคม เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างคนในสังคม การศึกษาจึงมีความหมายครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน อีกทั้งยังครอบคลุมถึงการศึกษิตตามอัธยาศัยหรือการศึกษาไม่เป็นทางการด้วย ถ้าจะกล่าวถึงปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมซึ่งมีอยู่มากมาย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะปัจจัยหลักที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบเท่านั้น

จากการวิเคราะห์ของนักสังคมวิทยา และนักการศึกษาทั้งหลายได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับสังคมไทยปัจจุบันที่เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม มาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทำให้ประชาชนในชนบทละทิ้งถิ่นที่อยู่เดิม เข้ามาหางานทำในภาคอุตสาหกรรมในกรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่ จึงปล่อยภาระหน้าที่การเลี้ยงดูเด็กให้กับแม่บ้านหรือคนชราเพียงลำพัง และบางท้องถิ่นก็อพยพเข้ามาทั้งครอบครัว เมื่อมีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่รวมกันจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมอื่น ๆ ตามมา ซึ่งสาเหตุของปัญหามีดังต่อไปนี้

1. ความแตกต่างระหว่างชุมชนเมืองกับชนบท จากสภาพแนวโน้มของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมกึ่งอุตสาหกรรมนั้น มีชุมชนหลายแห่งได้ขยายตัวเป็นเมืองและเมืองใหญ่ในขณะที่ชุมชนส่วนใหญ่ยังคงสภาพเดิมในส่วนของสังคมที่เป็นเมืองนั้นจะมีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุอย่างมาก มีประชาชนอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น มีศูนย์กลางของราชการ ธุรกิจ และการศึกษารวมอยู่ การติดต่อสื่อสาร การคมนาคมก้าวหน้าทันสมัย ในขณะที่สังคมชนบทซึ่งอยู่ห่างไกลมีความล้าหลังกว่าทุกด้าน

2. แหล่งชุมชนแออัดในเมืองใหญ่ ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทมีการอพยพเข้ามาหางานทำในกรุงเทพมหานคร หรือในเมืองใหญ่ เนื่องจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรไม่ได้ผล มีเวลาว่างหลังฤดูการเก็บเกี่ยวมาก หรือไม่มีงานให้ทำ ทำให้ไม่มีเงินเลี้ยงดูครอบครัว จึงต้องอพยพเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ ซึ่งมีพื้นที่จำกัดและมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น เมื่อประชากรในชนบทอพยพเข้ามา มาก โดยเฉพาะเข้ามาอยู่ในแหล่งชุมชนแออัด ทำให้ชุมชนมีความแออัดเพิ่มขึ้น สภาพความเป็นอยู่ไม่เหมาะสมที่จะอยู่อาศัย ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา เช่น การปลูกสร้างบ้านเรือนไม่ถูกลักษณะ สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ไม่มีงานให้ทำ อาชญากรรม การจัดสถานศึกษาให้บุตรหลานเข้าเรียน และปัญหา ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของผู้อพยพเหล่านี้ไม่ดีพอ ทำงานมีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าครองชีพ สิ่งเหล่านี้มักเกิดขึ้นในเมืองใหญ่มากกว่าชนบท ทั้งนี้ เพราะผู้อพยพส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ขาดทักษะในวิชาชีพเนื่องจากอาชีพเดิมที่เป็นเกษตรกร เมื่อเข้ามาอยู่ในเมือง ก็จะเป็นผู้ใช้แรงงานหรือประกอบอาชีพขายแรงงานทั่วไป

3. สภาพความยากจนของประชาชน ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย ก็คงยังมีอยู่ต่อไป คนรวยยิ่งร่ำรวยมากขึ้นแต่คนจนกลับยิ่งจนลง สาเหตุที่ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน มักเห็นเด่นชัดในสังคมเมืองมากกว่าสังคมชนบท สังคมเมืองสภาพความเป็นอยู่ของคนร่ำรวยมีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายมากมาย มีความเป็นอยู่ที่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ แต่คนจนกลับอยู่อย่างอัตคัด มีที่อาศัยพอบังแดดบังฝน บางครอบครัวต้องอาศัยในสถานที่ที่ไม่เหมาะสม เช่น แหล่งชุมชนแออัดหรือใต้สะพาน อาชีพของคนเหล่านี้ส่วนใหญ่มักจะใช้แรงงาน เพราะขาดความรู้ในวิชาชีพ ทำให้รายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ อีกทั้งไม่รู้การจับจ่ายทรัพย์ที่หามาได้ มักฟุ่มเฟือยในสิ่งที่ไม่จำเป็น

4. สุขภาพอนามัยเสื่อมโทรมของประชาชน สุขภาพอนามัยยังคงเป็นปัญหาสำคัญไม่ว่าจะเป็นประชาชนในเมือง หรือในชนบท สำหรับคนในเมืองส่วนใหญ่จะพบปัญหาความกดดันจากสภาพความเป็นอยู่ การทำงานที่ต้องรีบเร่งและต้องแข่งขันกัน ทำให้เกิดความเครียดและปัญหาสุขภาพจิต สภาพแวดล้อมเป็นพิษเกิดจากการคมนาคมขนส่ง โรงงานอุตสาหกรรม ขยะมูลฝอยและของเสีย ซึ่งอันตรายจากอากาศเสียจะมีผลโดยตรงต่อชีวิตมนุษย์ สารที่ก่อให้เกิดพิษ ได้แก่ คาร์บอนไดออกไซด์ คาร์บอนมอนอกไซด์ ละอองตะกั่ว ไฮโดรคาร์บอน หมอกควันหรือเขม่าและซัลเฟอร์ เป็นต้น สิ่งเป็นพิษเหล่านี้จะส่งผลให้สุขภาพอนามัยของประชาชนในเมืองเสื่อมโทรม สำหรับในชนบทก็มีปัญหาเกี่ยวกับการขาดความรู้ในเรื่องการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การบริโภคอาหารที่ไม่

ถูกสุขลักษณะ การรับประทานอาหารไม่เพียงพอกับความต้องการของร่างกาย อาหารที่บริโภคไม่มีสารอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย โดยเฉพาะในเด็กมักพบว่า ยังขาดสารอาหารค่อนข้างสูง นอกจากนั้น สุขภาพอนามัยของประชาชนในชนบทมีสาเหตุจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การไม่รู้จักรักษาป้องกันตนเองจากการประกอบอาชีพ การใช้ปุ๋ยเคมีหรือการใช้ยาฆ่าแมลง เกษตรกรส่วนใหญ่มักไม่ให้ความสำคัญในการป้องกันตนเองทำให้ได้รับสารพิษเข้าไปสะสมในร่างกาย เมื่อมีจำนวนมากจะได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิตได้

5. ความแตกต่างในโอกาสทางการศึกษา โอกาสทางการศึกษาสำหรับประชาชนในเมืองและชนบทจะมีความแตกต่างกัน สถานศึกษาส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่เฉพาะในเมืองใหญ่ไม่กระจายไปสู่ชนบท ทำให้ประชาชนในชนบทไม่มีโอกาสเลือกศึกษาในสิ่งที่ตนเองต้องการได้ อีกทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แตกต่างกันระหว่างชุมชนเมืองกับชนบท มีผลทำให้ประชาชนขาดโอกาสทางการศึกษา เช่น ภาระหน้าที่การประกอบอาชีพที่เด็กต้องช่วยพ่อแม่เลี้ยงดูน้อง ต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน เนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจบังคับที่ใช้แรงงานเด็ก ทำให้เด็กขาดโอกาสที่จะศึกษาหาความรู้ ส่วนใหญ่เด็กในชนบทจะได้รับการศึกษาจบชั้นภาคบังคับ เพื่อให้อ่านออกเขียนได้เท่านั้น จึงไม่มีความรู้ที่จะใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ปัญหาความยากจน จึงต้องเกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเมื่อยากจนก็ไม่มีโอกาสได้ศึกษาทำให้ ไม่รู้ และเมื่อไม่รู้ก็ไม่มีโอกาสหางานที่ดีทำได้รายได้จึงไม่เพียงพอทำให้ยากจน ความยากจึงมักจะเกิดกับประชาชนโดยทั่วไปในชนบท

6. อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศ อิทธิพลจากต่างประเทศโดยเฉพาะอิทธิพลจากประเทศตะวันตกมีส่วนสำคัญที่ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการพัฒนาจากประเทศเกษตรกรรมไปสู่กึ่งอุตสาหกรรมหรืออุตสาหกรรม จำเป็นต้องมีการติดต่อกับประเทศพัฒนาแล้วมากขึ้น อิทธิพลของขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของประเทศที่ไปติดต่อกับตามเข้ามาด้วย สิ่งที่เข้ามามีทั้งดีและไม่ดีปะปนกัน หากรับเอาสิ่งไม่ดีเข้ามาและสิ่งนั้นขัดกับขนบประเพณีที่ดีงามของไทย จะทำให้เด็กจดจำสิ่งที่ไม่ดีเหล่านั้นเป็นเยี่ยงอย่างสืบทอดต่อกันมา เช่น การไม่ให้ความเคารพหรือทำตัวอ่อนน้อมกับพ่อแม่ ครู หรือผู้ใหญ่ การมั่วสุมของวัยรุ่นในแหล่งอบายมุข การติดสิ่งเสพติดที่บั่นทอนสุขภาพ และชีวิต เป็นต้น

7. อิทธิพลจากสื่อมวลชน ในสังคมปัจจุบันและกำลังเป็นไปในอนาคต สื่อมวลชนได้เข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ คนในเมืองหรือ

ในชนบท สื่อมวลชนได้รับความนิยมน้อยกว่าในเมือง และสามารถเข้าถึงมวลชนได้อย่างใกล้ชิด โดยมีรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์หรือสื่ออื่น ๆ ประชาชนได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนเหล่านี้ เพราะเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนโดยตรง ข่าวสาร ข้อมูลที่ผ่านสื่อมวลชนซึมซาบเข้าไปในความรู้สึกนึกคิดของประชาชนโดยไม่รู้ตัว ถ้าเป็นข่าวสารความรู้ที่เป็นประโยชน์ คงช่วยส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น แต่ในทางตรงข้าม ถ้าเป็นเรื่องที่ไม่ก่อประโยชน์และยังขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีและศีลธรรมอันดี หรืออาจเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ หรือการให้ข้อมูลในทางที่ผิด อาจทำให้เกิดโทษอย่างมหันต์

8. ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและสารสนเทศ จากการศึกษาที่สังคมโลกได้ ก้าวไปสู่ยุคใหม่ในยุคข่าวสารข้อมูล การจัดรูปแบบและเนื้อหาตามวิวัฒนาการ และความก้าวหน้าของสังคม ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน การประกอบอาชีพในยุคโลกาภิวัตน์ สามารถเลือกและใช้เทคโนโลยีเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีและเสมอภาคได้ เช่น การทำงานทางไกล โดยอาศัยคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์โทรคมนาคมสมัยใหม่ การใช้ทางด่วนอิเล็กทรอนิกส์แทนการอาศัยรถยนต์ รถประจำทาง หรือรถไฟ เป็นต้น ประชาชนสามารถเลือกรับบริการที่หลากหลายได้ถึงบ้าน ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ วิดีโอเกมส์ การจองตั๋วเครื่องบินหรือรถไฟ หรือแม้แต่การโอนเงินระหว่างธนาคารหรือการสั่งซื้อสินค้า สามารถให้บริการผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศเหล่านี้ได้ เมื่อสังคมรับเอาความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้เข้ามา ประชาชนก็ควรจะต้องมีความรู้เพียงพอที่จะใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเหล่านี้ได้ด้วย

9. ความเปลี่ยนแปลงของแบบแผนการดำเนินชีวิต เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สภาพความเป็นอยู่ของคนย่อมเปลี่ยนตามไปด้วย โดยสังเกตเห็นได้จากคนในเมืองใหญ่มีการดำเนินชีวิตในลักษณะต่างคนต่างอยู่ สภาพแวดล้อมของสังคมบังคับให้คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น มักกอบโกยและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน หากมองสภาพสังคมในชนบทที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เป็นต้นว่า การช่วยเหลือซึ่งกันและกันลดน้อยลง เช่น การใช้แรงงานต้องได้รับค่าตอบแทนซึ่งอาจเป็นเพราะสภาพเศรษฐกิจและสังคมบังคับ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อาจลดน้อยลงไปบ้าง อย่างไรก็ตาม ยังไม่เหมือนกับสภาพในเมืองใหญ่ ซึ่งมีการแก่งแย่งเอาเปรียบกันมาก เพื่อต้องการปกป้องผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก

เมื่อแบบแผนความเป็นอยู่ของคนเปลี่ยนไปเช่นนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยจึงควรเข้ามามีบทบาทร่วมรับผิดชอบสังคมมากกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อช่วยให้ การดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นไปอย่างเหมาะสมตามยุคสมัย

บทที่ 8

แนวโน้มของการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทย

แนวโน้มด้านกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่เน้นสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในอนาคต โดยดูจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และนโยบายของรัฐบาล และจัดเรียงลำดับตามความสำคัญเร่งด่วน มีดังนี้คือ

1. กลุ่มประชาชนที่เข้าสู่ตลาดแรงงาน ซึ่งอาจแยกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ
 - 1.1 กลุ่มเยาวชนที่ไม่มีโอกาสเรียนต่อและต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน (15 ปีขึ้นไป กลุ่มนี้ยังไม่มีความรู้ที่เพียงพอที่จะทำงานในภาคอุตสาหกรรมได้ โดยเฉพาะเยาวชนที่อพยพเข้าไปหางานทำในเมืองอุตสาหกรรม
 - 1.2 กลุ่มประชาชนวัยทำงาน ซึ่งอยู่ในตลาดแรงงานอยู่แล้ว (25-55 หรือ 60 ปี แต่ยังมีความรู้ไม่เพียงพอในการประกอบอาชีพในสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป
2. กลุ่มเด็กจบชั้นประถมปีที่ 6 แต่ไม่ได้เรียนต่อ เด็กกลุ่มนี้มีอายุ 12 ปีขึ้นไป แต่ยังไม่ถึง 15 ปี เป็นกลุ่มที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานได้
3. กลุ่มเด็กวัยเรียนที่ติดตามผู้ปกครองเข้ามาจากต่างจังหวัด เพื่อหางานทำในเมืองใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดและสลัม
4. กลุ่มประชาชนที่เพิ่งจบจากโครงการอ่านออกเขียนได้ (โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติ อายุ 15 -50 ปี
5. กลุ่มเด็กวัยเรียนที่พลาดโอกาสที่จะเข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ หรือเป็นเด็กที่เรียนมาบ้างแล้ว แต่ต้องออกกลางคัน (อายุ 7-12 ปี
6. กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ได้แก่ สตรี ชนกลุ่มน้อยต่างภาษาวัฒนธรรม เช่น ชาวเขา ชาวเล ประชาชนชายแดน หรือผู้ประสบปัญหาทางสังคม
7. เด็กก่อนวัยเรียนและผู้สูงอายุ

กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ต่างต้องการได้รับความช่วยเหลือจากบริการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย แต่ในกรณีที่ประเทศมีงบประมาณและทรัพยากรจำกัด อาจจัดบริการแก่กลุ่มที่มีความจำเป็นเร่งด่วนมากกว่ากลุ่มที่เร่งด่วนรองลงมา

แนวโน้มด้านกิจกรรม

แนวโน้มของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในอนาคตคงจัดกิจกรรมหลัก 3 ประเภท ดังกล่าว โดยกิจกรรมการศึกษาพื้นฐานต้องจัดให้ประชาชนนำความรู้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ นำไปประกอบอาชีพเพิ่มรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ตามสถานะเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ในทำนองเดียวกันการให้บริการข่าวสารข้อมูล ประชาชนได้รับข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง ให้นำความรู้ที่ได้รับจากข่าวสารไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ อีกทั้งเป็นการสร้างนิสัยให้รักการอ่าน การรับรู้ข่าวสารข้อมูล และการเลือกใช้ข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน

ในส่วนของ การให้ความรู้และทักษะอาชีพนั้น เป็นการนำความรู้และทักษะที่ได้ไปพัฒนาอาชีพให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งการเพิ่มผลผลิตและการพัฒนาคุณภาพการเกษตร และการจัดการที่เป็นระบบจะช่วยเพิ่มรายได้ทั้งสิ้น สำหรับเนื้อหาหลักสูตรควรเน้นให้คนช่วยเหลือตนเองได้ คิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาได้ ในหลักสูตรควรสอดแทรกความรับผิดชอบต่อความเป็นพลเมืองดีมีคุณธรรมจริยธรรมในการดำรงชีวิต การจัดหลักสูตรควรให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่น เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน และตรงกับความต้องการตลาดแรงงาน

แนวโน้มด้านวิธีการจัดกิจกรรม

1. การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนยังคงใช้หลายรูปแบบและหลายวิธีการเช่นเดิม อาจจะมีทั้งแบบที่มีการพบกันเป็นกลุ่มคล้ายคลึงกับการเรียนในชั้นเรียน การประชุม การอบรม การฝึกปฏิบัติ การศึกษาจากของจริง การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเรียนรู้เป็นรายบุคคลหรือการเรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ ด้วยตนเอง ตลอดจนการศึกษาหาความรู้จากแหล่งความรู้ในชุมชนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายและสถานการณ์ในแต่ละท้องถิ่น

2. วิธีการจัดการเรียนการสอนถึงแม้จะใช้หลาย ๆ วิธีดังกล่าวมาแล้วในข้อ 1 แต่จะมีการใช้สื่อในการส่งผ่านความรู้มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ วัสดุทัศน คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ และอาจจะมีการใช้สื่อหลาย ๆ ประเภทผสมผสานกัน (Interactive media

3. เนื้อหาวิชาความรู้ต่าง ๆ จะผลิตออกมาในรูปของสื่อ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ ให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ด้วยตนเอง เมื่อไรก็ได้ที่มีความพร้อมความสะดวก เนื้อหาอาจจะมีทั้งการให้ความรู้และการฝึกปฏิบัติ ซึ่งผู้เรียนจะเรียนด้วยตนเอง และฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง หรือฝึกปฏิบัติตามแหล่ง หรือสถานประกอบการที่กำหนด

4. มีการส่งเสริมให้ใช้แหล่งความรู้ หรือสถานประกอบการในท้องถิ่นมากขึ้น คือ เมื่อผู้เรียนรับความรู้จากวิธีการต่าง ๆ หรือสื่อต่าง ๆ แล้ว จะมีการแนะนำให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองจากแหล่งวิชาการในชุมชน หรือฝึกปฏิบัติจากสถานประกอบการในชุมชน

5. มีการเรียนการสอนที่ให้ความรู้ เพิ่มพูนความรู้เพื่อการทำงาน หรือการประกอบอาชีพที่ปฏิบัติอยู่ โดยให้ความรู้โดยเพิ่มสื่อต่าง ๆ ประกอบกับการมีวิทยากรมาพบปะให้ความรู้เป็นครั้งคราว จากนั้นให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจากงาน หรืออาชีพที่ตนเองประกอบอยู่ เป็นการได้ประสบการณ์เพิ่มเติม

6. การส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ผู้มีความรู้ในท้องถิ่นจะได้รับการส่งเสริมให้ถ่ายทอดความรู้ และวิชาการแก่ประชาชนในชุมชน ตลอดจนประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จะได้รับการส่งเสริมให้ถ่ายทอดแก่ลูกหลานคนในชุมชน

7. มีเครือข่ายการเรียนรู้ในแต่ละชุมชน ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถศึกษาหาความรู้จากวิทยากร หรือสื่อสารในชุมชนของตน และอาจมีการแลกเปลี่ยนความรู้ส่งผ่านความรู้กันระหว่างเครือข่าย เครือข่ายความรู้ก็อาจจัดในรูปของแหล่งความรู้ ที่อ่านหนังสือ ห้องสมุด โรงเรียน ชุมชน เป็นต้น

8. มีการเรียนการสอนโดยวิธีทางไกลมากขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนที่อยู่ห่างไกลได้มีโอกาสรับความรู้จากสื่อประเภทต่าง ๆ ได้เท่าเทียมกับผู้ที่อยู่ในตัวเมือง โดยการเรียนรู้จากสื่อประเภทต่าง ๆ และอาจมีการพบปะวิทยากร หรือผู้รู้เป็นครั้งคราว

9. มีการประยุกต์รูปแบบของการให้/เพิ่มพูนความรู้ ให้ผสมกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายจะรู้สึกเหมือนว่า การเรียน การแสวงหาความรู้ เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน จะไม่รู้สึกยากลำบากในการแสวงหาความรู้

10. มีการจัดให้มีแหล่งหรือสถานที่บริการความรู้อยู่ทั่วไปในท้องถิ่นหรือในชุมชน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายแสวงหาความรู้ หาข้อมูลด้วยตนเองได้ง่าย สะดวก และตลอดเวลาเมื่อมีความสนใจและมีความพร้อม

แนวโน้มด้านการกระจายบริการสู่กลุ่มเป้าหมาย

1. มีการกระจายอำนาจการบริหารงานจากหน่วยงานส่วนกลางไปยังหน่วยงานระดับท้องถิ่น หน่วยงานส่วนกลางจะมีหน้าที่เพื่อกำหนดกรอบนโยบายอย่างกว้าง ๆ กำหนดมาตรฐานในการปฏิบัติงาน และเป็นฝ่ายให้การส่งเสริมสนับสนุน ให้คำแนะนำปรึกษาเป็นส่วนใหญ่ (เช่น ทำการวิจัยรวบรวมข้อมูลในภาพรวม ๆ เพื่อเสนอแนะแก่หน่วยงานท้องถิ่น การกระจายอำนาจนี้จะช่วยให้หน่วยงานในระดับท้องถิ่นสามารถกำหนดขอบเขต รูปแบบและรายละเอียดของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยได้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นอาจทำให้กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมมากยิ่งขึ้น และหน่วยงานในท้องถิ่นจะสามารถหาแนวทางเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ หน่วยงานในระดับท้องถิ่นแต่ละระดับจะรับผิดชอบในการบริหาร การประสานงาน การจัดการงบประมาณ การปฏิบัติการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบของตนเอง จัดทำหลักสูตรเฉพาะของตนเอง จัดกิจกรรมที่ยืดหยุ่นตามสภาพของท้องถิ่น ทำการติดตามผลประเมินผลวิจัยงานในพื้นที่ที่รับผิดชอบเอง

2. มีการนำเทคโนโลยีและเครื่องมือการสื่อสารที่ทันสมัยมาใช้ เพื่อให้ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานแต่ละระดับได้ข้อมูลที่ทันสมัยทันเหตุการณ์อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงกับหน่วยงานทุกระดับ และระดับเดียวกันได้ และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเพียงพอต่อการบริหารงาน

3. มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวางและชัดเจนขึ้น จะมีการกำหนดนโยบายร่วมกันทั้งในระดับส่วนกลางและในแต่ละระดับในท้องถิ่นที่ชัดเจนยิ่งขึ้น มีการร่วมวางแผนการประสานงานและการปฏิบัติงานร่วมกัน ลดความซ้ำซ้อนของการทำงานระหว่างหน่วยงานในระดับปฏิบัติอาจมีการวางแผนทำโครงการร่วมกันเป็นโครงการผสมผสานและกำหนดอยู่ในแผนปฏิบัติงานโดยยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก

4. มีการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยมากขึ้น เพราะคนในชุมชนย่อมรู้ความต้องการ รู้ปัญหาของชุมชนได้ดีกว่าและรู้ว่าควรขยายกิจกรรมไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้ทั่วถึงอย่างไร

5. มีการสร้างเครือข่ายงานการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในระดับท้องถิ่น ด้วยความพยายามที่จะให้กิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในชนบทให้มากยิ่งขึ้น หน่วยงานผู้จัดการศึกษานอกระบบในส่วนกลางจะมีการสร้างเครือข่ายงานในระดับต่าง ๆ นอกจากนี้มีเครือข่ายลงไปถึงระดับจังหวัดแล้ว ยังมีเครือข่ายถึงระดับอำเภอและตำบล หมู่บ้านอีกด้วย

6. องค์กรในท้องถิ่นจะได้รับการส่งเสริมให้เป็นเครือข่ายงานการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย หรือเครือข่ายการเรียนรู้

7. ส่งเสริมให้มีแหล่งความรู้ในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดประจำจังหวัด ห้องสมุดประจำอำเภอ แหล่งความรู้หมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือวัดหรือรูปแบบอื่น ๆ เช่น ระบบออนไลน์ ระบบโทรศัพท์เคลื่อนที่ แหล่งความรู้เหล่านี้จะอยู่ในท้องถิ่นของกลุ่มเป้าหมายเอง สะดวกใกล้ตัว ประชาชนสามารถเข้ามาศึกษาหาความรู้ได้ง่ายได้ตลอดเวลาเมื่อมีความพร้อม

8. มีการเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น มีการประชาสัมพันธ์ มีการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างเสริมให้เกิดแรงจูงใจ อยากรู้ อยากศึกษาในกลุ่มประชาชน มีการชี้ให้เห็นประโยชน์ของการศึกษา

9. มีการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ในแต่ละท้องถิ่นจะมีผู้มีความรู้มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ อยู่ในอนาคตการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย จะมีการขอให้ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่น นับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า และกลุ่มเป้าหมายเองก็มีความสะดวกในการเรียนรู้เพราะสามารถศึกษาหาความรู้ได้ภายในชุมชนของตนเอง

10. มีการส่งเสริมให้สถานศึกษาในท้องถิ่นร่วมให้บริการการศึกษาแก่กลุ่มเป้าหมายนอกระบบโรงเรียนมากขึ้น เช่น โรงเรียนประถมศึกษาในระดับหมู่บ้านหรือตำบล

โรงเรียนมัธยมในระดับอำเภอหรือจังหวัด โรงเรียนอาชีวศึกษาหรือสถานศึกษาในลักษณะอื่น สถานศึกษาเหล่านี้อาจมีส่วนร่วมในงานการศึกษาในระบบได้ในหลายรูปแบบ ได้แก่ การให้ใช้อาคารสถานที่ที่ว่างจากการจัดการศึกษานักเรียนภาคปกติ การให้ใช้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ การช่วยเป็นวิทยากร เป็นต้น เพราะฉะนั้นนับเป็นการอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกระบบ ไม่ต้องเดินทางไปศึกษาห่างไกลจากที่อยู่

11. มีการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันต่าง ๆ หน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน หรือในระดับท้องถิ่น ทั้งหน่วยงานเอกชน สถานประกอบการ และประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกระบบทุกขั้นตอน (ตั้งแต่ขั้นการวางแผน ไปจนถึงขั้นปฏิบัติการ และขั้นติดตามประเมินผล

12. มีการขอความร่วมมือจากหน่วยงานและสถานประกอบการในท้องถิ่นให้เป็นแหล่งศึกษา หรือแหล่งฝึกปฏิบัติวิชาชีพทางด้านแก่กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบ เช่น การฝึกวิชาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าจากร้านตัดเสื้อผ้าในท้องถิ่น การฝึกวิชาชีพซ่อมเครื่องยนต์จากอู่ซ่อมรถยนต์ในท้องถิ่น เป็นต้น วิธีการดังกล่าวจะช่วยให้ประชาชนในท้องถิ่นมีโอกาสได้รับการศึกษากว้างขวางขึ้น

13. มีการส่งเสริมการเผยแพร่ความรู้ทางสื่อประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะอนาคตความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการและเทคโนโลยีมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก สื่อชนิดต่าง ๆ ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว หน่วยงานการศึกษานอกระบบจะใช้ประโยชน์จากสื่อชนิดต่าง ๆ ในการส่งผ่านความรู้ไปยังกลุ่มเป้าหมายจะช่วยให้กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้กว้างขวางและรวดเร็วยิ่งขึ้น และทันต่อเหตุการณ์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2543). *การปฏิรูปการศึกษาตลอดชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: รัชนีการพิมพ์.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2538). *การศึกษาตลอดชีวิต: การศึกษาของคนไทยยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2542). *กรอบนโยบาย และจุดเน้นการดำเนินงาน ประจำปีงบประมาณ 2543*. กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน กรมการศึกษานอกโรงเรียน.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2530). *ข่าวสารข้อมูลกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมบทความ การศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 6*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนา.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2543). *แผนการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม หลังระยะทดลอง โดยใช้รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา (ETV)*. กรุงเทพมหานคร: ไร่ไทยเพรส.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2524). *แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน (พ.ศ. 2525-2529)*. กรุงเทพมหานคร: หนึ่งเจ็ดการพิมพ์.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2542). *วารสารการศึกษานอกโรงเรียน. ปีที่ 2 ฉบับที่ 7 มิถุนายน 2542*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เจ फिल्म โปรเซส จำกัด.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2532). *10 ปี การศึกษานอกโรงเรียนกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2543). “สรุปผลการดำเนินงานปฏิรูปการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาปีงบประมาณ 2543” *เอกสารการประกอบการประชุม คณะอนุกรรมการดำเนินการปฏิรูปการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา* วันที่ 21 ธันวาคม 2543 กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2533). *รวมบทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 9*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม
อัธยาศัย พ.ศ. 2551**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.
- โกวิท วรพิพัฒน์. (2523). “การจัดการศึกษาตามแนวทางการศึกษาตลอดชีวิต” ใน **รวมบทความ
การศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 3**. หน้า 28-62. กรุงเทพมหานคร: กรมการศึกษานอกโรงเรียน.
- โกวิท วรพิพัฒน์. (2528). “แนวคิด คิดเป็น นำไปสู่การปฏิบัติในปัจจุบัน” ใน **เอกสารประกอบการ
ฝึกอบรมคิดเป็นในการอบรมข้าราชการ ระดับ 3-4**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศึกษานอกโรงเรียน.
- โกวิท วรพิพัฒน์. (2533). “การจัดการศึกษาตามแนวทางการศึกษาตลอดชีวิตในประเทศไทย” ใน **รวมบทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 9**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนา.
กองแผนงาน กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2542). **แนวทางการจัดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อ
เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กองแผนงานและวิจัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2529). **แนวการดำเนินงานการศึกษานอก
โรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2542). **ประสบการณ์การจัด
การศึกษานอกโรงเรียน อดีตถึงปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: รังษีการพิมพ์.
- กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2533). **วิวัฒนาการการศึกษา
ผู้ใหญ่และการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2482-2533**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
คุรุสภาลาดพร้าว
- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์. (2530). **การประเมินผลกระทบของโครงการการศึกษานอกโรงเรียนที่มี
ต่อประชาชนในชนบท** ปริญญาโท การศึกษาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และสุมาลี สังข์ศรี. (2528). **การศึกษานอกโรงเรียนและการพัฒนา**.
กรุงเทพมหานคร: เนติกุล การพิมพ์.
- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ (2544). “แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต” **วารสารการศึกษานอกโรงเรียน** ปีที่ 4
ฉบับที่ 6 (มีนาคม หน้า 21.

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสุต. (2518). *เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- วิศนี ศीलตระกูล และอมรา ปฐภิญโญบุรณ. (2544). *การศึกษาตามอัธยาศัย: จากแนวคิด การเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่แนวปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตาม อัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน.
- สุนทร โคตรบรรเทา (แปลและเรียบเรียง). (2531). *Adult Education: Foundation of Practice*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุนทร สุนันท์ชัย. (2533). “50 ปีของประสบการณ์การจัดการศึกษาในระบบและนอกระบบ โรงเรียน” *รวมบทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่ม 9*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนา.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2529). *การศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาทางสังคมที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2544). *รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2532). *แนวคิดการจัดการศึกษาในอนาคต*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). *นโยบายส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของ ประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). *บทสรุป ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตใน ศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำคูณสภา.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8-10 (พ.ศ. 2540-2544)*. กรุงเทพมหานคร: อรรถพลการพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). *รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อ สังคมไทยในศตวรรษที่ 21*. (เอกสารอัดสำเนา

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2552). *ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561)*. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย. (2551). *คู่มือการดำเนินงาน หลักสูตรการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย.

สำนักงานบริหารการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (2553). *ร่างพระราชบัญญัติ การศึกษาตลอดชีวิต พ.ศ.....* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานบริหารการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.

ภาษาอังกฤษ

Apps, J. W. (1992). *Adult Education: The Way to Lifelong Learning*. Bloomington, Indiana: phi Delta Kappa Educational Foundation.

Apps, J. W. (1985). *Philosophical and Otherviews on Lifelong Learning*. Athens: The University of Georgia.

Apps, J. W., and Heimstra, R. (1985) *Philosophical and Otherviews on Lifelong Learning*. Atherns: The University of Georgia.

Axford. R. W. (1981). *Adult Education: The Open Door to Lifelong Learning*. Indiana: The A.G. Halldin Publishing Company.

Bergevin, P. A. (1967). *Philosophy for Adult Education*. New York: The Seabury Press.

Callaway, A. (1975). "Planning Out-of-School Education" in J. Muller (ed.), *Adult Education and Delelopment with Special Reference to the Arab States*. Bonn: German Foundation for International Development, Education, Science and Documentation Division.

Coles, E. K. T. (1977). *Adult Education in Developing Countries*. 2nd ed. Elmsford, New York: Pergamon Press Inc.

- Coombs, P. H. (1973). "Non-formal Education for Rural Development; Strengthening Learning opportunities for Children and youth." Interview report prepared by the International Council for Education Development.
- Coombs, P. H. (1968). *The World Education Crisis: A Systems Analysis*. New York: Oxford University press.
- Coombs, P. H. and Manzoor, A. (1971). *Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Cropley, A. J. (1977). *Lifelong Education: A Psychological Analysis*. Elmsford, New York: Pergamon Press Inc.
- Cropley, A. J. (1980). *Towards A System of Lifelong Education*. Hamburg: UNESCO Institute for Education.
- Cropley, A. J. and Dave, R. H. (1978). *Lifelong Education and the Training of Teachers: Developing a Curriculum for Teacher Education on the Basis of the Principles of Lifelong Education*. Oxford: Pergamon Press Inc.
- Dave, R. H. (1973). *Lifelong Education and School Curriculum*. Hamburg: UNESCO Institute for Education.
- Dave, R. H. (1975). *Reflections on Lifelong Education and the School*. Hamburg: UNESCO Institute for Education.
- Evans, D. R. and Smith W. A. (1976). *Nonformal Education*. Bangkok : Unesco.
- Faure, E., et. al. (1972). *Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow*. Paris: UNESCO.
- Freire, P. (1972). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Herder and Herder.
- Hanson, J. W., and Cole B. (1966). *Education and the Development of Nations*. New York: Holt, Rinehard and Winston Inc.
- Illich, I. (1971). *Deschooling Society*. London: Calder and Boyars.

- Jarvis, P. (1986). *Social Perspectives of Lifelong Education and Lifelong Learning*. Athens: The University of Georgia.
- Jarvis, P. (1987). *Adult Learning in the Social Context*. London: Croom Helm.
- Jessup, F. W. (1969). *Lifelong Learning: a Symposium of Continuing Education*. Oxford: Pergamon Press.
- Kidd, J. R. (1978). "An Urgency: Adult Education In and For Development" in B. L. Hall and J. R. Kidd (eds.), *Adult Learning "Design for Action"*. Oxford: Pergamon Press.
- Knapper, C. and Cropley, A. J. (1991). *Lifelong Learning and Higher Education*. 2nd ed. Great Britain: Kogan page Limited.
- Kolb, D. (1984). *Experientail Learning*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- La Belle, T. J. (1982. Formal, Nonformal and Informal Education: a Holistic Perspective on Lifelong Learning. *International Review of Education*, Volume 28, Issue 2, pp.159-175.
- Lengrand, P. (1975). *An Introduction to Lifelong Education*. Paris: France and Croom Helm, Ltd.
- Lengrand, P. (1970). *Introduction of Lifelong Education*. Paris: UNESCO.
- Lynch, J. (1977). *Lifelong Education and the Preparation of Educational Personnel*. Hamburg: Unesco Institute for Education.
- Mutanyatta, J. N. S. (1981). The *Training of Teachers for Adult and Nonformal Education*. A Doctoral Dissertation, OISE, University of Toronto.
- Peterson, R. E. (ed.) (1979). *Lifelong Learning in America*. San Francisco: Jossey Bass Publisher.
- Skager, R. (1978). *Lifelong Education and Evaluation Practice*. Oxford: Pergamon Press and UNESCO Institute for Education
- Skager, R., and Dave, R. H. (1977). *Curriculum Evaluation for Lifelong Education*. Oxford: Pergamon Press.

Tanzania, Institute for Adult Education. (1973). *Adult Education Handbook*. n.p.

UNESCO. (1968). *Draft Programme and Budget for 1969-1970*. Paris: UNESCO.